

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Zuzana Vyskočilová

Lexikální stránka fejetonů Rudolfa Křesťana

The lexical aspect of Rudolf Křesťan's short essays

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Edvard Lotko, CSc.

2009

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla veškerou použitou literaturu. Diplomová práce obsahuje 172 754 znaků.

V Kostelci na Hané, 13. 12. 2009

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce p. prof. Lotkovi za ochotu a cenné rady a připomínky.

OBSAH

	ÚVOD	6
1	CHARAKTERISTIKA FEJETONU	7
1.1	Z historie fejetonu	8
2	R. KŘEŠŤAN A SVĚT JEHO FEJETONŮ	10
2.1	R. Křesťan – portrét	10
2.2	Fejetony R. Křesťana	11
2.2.1	Poetika Křesťanových fejetonů	12
2.3	Excerpované tituly	13
2.3.1	<i>Výlov mého rybníka</i>	14
2.3.2	<i>Podkovaná blecha</i>	14
2.3.3	<i>Kachna v bazénu</i>	15
2.3.4	<i>Tandem</i>	15
2.3.5	<i>Jsem z toho jelen</i>	16
3	LEXIKÁLNÍ STRÁNKA FEJETONŮ R. KŘEŠŤANA	17
3.1	Slova cizího původu	19
3.1.1	Uvedení do problematiky cizích slov v češtině	19
3.1.2	Cizí slova ve fejetonech R. Křesťana	20
3.1.2.1	<i>Přejímky z klasických jazyků</i>	21
3.1.2.2	<i>Přejímky z moderních jazyků</i>	24
3.1.2.3	<i>Fejeton Pod obojí</i>	28
3.2	Vlastní jména	29
3.2.1	Vlastní jména z hlediska onomastiky	29
3.2.2	Vlastní jména ve fejetonech R. Křesťana	30
3.2.2.1	<i>Plán geonymický</i>	31
3.2.2.2	<i>Plán bionymický</i>	32
3.2.2.3	<i>Plán chrématonymický</i>	36
3.2.2.4	<i>Fejeton Ohrožený druh</i>	39
3.3	Neologizmy	40
3.3.1	Studium neologizmů v rámci české lingvistiky	40
3.3.1.1	<i>Neologizmy jako specifická vrstva slovní zásoby</i>	41
3.3.2	Neologizmy jako výsledek Křesťanovy jazykové hry	42
3.4	Módní slova	45
3.4.1	Fejeton <i>Na kus řeči o řeči</i>	46
3.5	Termíny	48
3.5.1	Vymezení základních pojmů	48
3.5.2	Termíny ve fejetonech R. Křesťana	49
3.5.2.1	<i>Pasivní větné konstrukce, citace</i>	52
3.6	Knižní slova, poetizmy	55

3.7	Hovorové výrazové prostředky	57
3.7.1	Problematika hovorovosti v češtině	57
3.7.2	Hovorové výrazy ve fejetonech R. Křesťana	58
3.8	Expresivní slova	60
3.9	Nespisovné výrazové prostředky	63
3.9.1	Nespisovné výrazy ve fejetonech R. Křesťana	63
3.9.1.1	<i>Univerbizmy</i>	63
3.9.1.2	<i>Slangové výrazy</i>	64
3.9.1.3	<i>Argotické výrazy</i>	65
3.9.1.4	<i>Obecně české výrazy</i>	65
3.9.1.5	<i>Dysfemizmy (pejorativa)</i>	66
3.9.1.6	<i>Ostatní nespisovné výrazy</i>	67
3.10	Frazeologie a idiomatika	69
3.10.1	Česká frazeologie a idiomatika	69
3.10.2	Frazémy a idiomy ve fejetonech R. Křesťana	70
3.10.2.1	<i>Přirovnání</i>	72
3.10.2.2	<i>Pořekadla</i>	73
3.10.2.3	<i>Přísloví</i>	73
3.10.2.4	<i>Rčení</i>	74
3.10.2.5	<i>Frazeologické obraty</i>	75
	ZÁVĚRY	76
	ANOTACE DIPLOMOVÉ PRÁCE	79
	LITERATURA	81
	SEZNAM ZKRATEK	84

ÚVOD

R. Křesťan patří již několik desetiletí mezi nejznámější a nejúspěšnější fejetonisty u nás. Jeho texty, které jsou tematicky velmi pestré, se vyznačují výbornou čtivostí a nezaměnitelnou atmosférou. Kromě toho jsou živé, humorné, často také poučné a autor v nich neustále dokazuje svoje vynikající vyjadřovací schopnosti a výbornou znalost češtiny ve všech jejích úrovních.

Křesťanovy fejetony představují velmi bohatý zdroj lexikálního materiálu, jehož ucelený popis by si vyžádal značně rozsáhlou studii. Z tohoto důvodu se diplomová práce zaměří pouze na vybrané lexikální jevy. Pozornost bude věnována takovým jazykovým prostředkům, které se v textech objevují opakovaně, působí nápadně a mají specifické funkce. Kromě některých skupin výrazů spisovných se proto zaměřím také na výrazy příznakové, expresivní, nespisovné i na frazeologii a idiomatiku. Cílem diplomové práce je na základě excerptu tyto vybrané lexikální jednotky zmapovat, popsat a interpretovat.

Lexikální materiál bude excerptován celkem z 350 fejetonů, které vyšly postupně v letech 1999–2008 v následujících souborech: *Výlov mého rybníka: výběr nejúspěšnějších autorových fejetonů z jeho osmi vydaných sbírek* (dále *Výlov mého rybníka*), *Podkovaná blecha: 100 úsměvných fejetonů o skutečnostech mizejících, trvajících i vznikajících* (dále *Podkovaná blecha*), *Kachna v bazénu aneb 66 fejetonů o žasnutí* (dále *Kachna v bazénu*), *Tandem aneb Po dvou ve dvou: 100 fejetonů v páru* (dále *Tandem*), *Jsem z toho jelen: 77 fejetonů o údivu* (dále *Jsem z toho jelen*).

Úvodní kapitoly diplomové práce nejprve z různých úhlů nastíní problematiku žánru fejetonu. Poté bude pozornost věnována osobnosti R. Křesťana, jeho tvorbě a také charakteristice jeho osobitých textů. Jádrová část práce se bude v samostatných kapitolách zabývat vybranými typy lexikálních prostředků. Jako východisko pro rozbor konkrétní problematiky vždy poslouží úvodní teoretická pasáž, která se bude opírat o zásadní odborné publikace v dané oblasti. Poté bude následovat popisná a interpretační část doplněná příklady z excerptovaných textů.

1 CHARAKTERISTIKA FEJETONU

Spektrum definic fejetonu v odborné literatuře je poměrně široké. Některé definice se veskrze překrývají, jiné se částečně odlišují a v některých případech dochází k míšení charakteristických rysů fejetonu s rysy žánru sloupku, který je však obecně přijímaný pouze jako jeho kratší a nenáročnější varianta. *Průvodce literárním dílem* (Lederbuchová, 2002, s. 94) definuje fejeton jako „*publicistický žánr stojící na pomezí publicistiky a umělecké literatury*“. Tato specifická dvojdomost fejetonu vyplývá především z faktu, že ačkoliv se od konce 18. stol. formoval jako útvar spíše novinářský, nabyl v průběhu svého vývoje některé rysy typické pro oblast beletristickou. Tu můžeme charakterizovat jako stylovou oblast zaměřenou na estetický prožitek. Její základní funkcí je funkce esteticky sdělná a důležité je působení na cit i fantazii čtenáře. Mezi další základní rysy této oblasti patří emocionálnost a subjektivnost. Fejeton je nesporně poznamenán svým tvůrcem, jeho zkušenostmi, znalostmi, ale i povahou či vzděláním. Subjektivita se však v rámci tohoto žánru může uplatnit hned dvakrát. Jednak na straně autora, který se čtenáři osobně svěřuje, oslovuje ho, jednak na straně příjemce, kterého fejeton nějak zasáhne, ovlivní, pobaví, rozptýlí.

Subjektivita a emocionálnost může být v textu vyjádřena nejenom autorským záměrem a postojem, ale zejména i prostřednictvím lexika. Běžné je užívání lexikálních prostředků všech funkčních stylů a jazykových vrstev. Setkat se proto kromě výrazů spisovných můžeme také s výrazy nespisovnými, např. nářečními, slangovými atp. K typickým jazykovým prostředkům fejetonu patří především různé druhy inovací, jako jsou neologizmy, okazionalizmy nebo tzv. módní slova¹.

J. Hrabák ve své publikaci *Úvod do teorie literatury* (Hrabák, 1987) řadí fejeton přímo do oblasti beletristické, a to na pomezí drobné a střední prózy. Charakterizuje jej jako útvar, ve kterém se primárně uplatňuje fabule a jehož základem je humorné nebo satirické vyprávění o nějaké zajímavé příhodě či problematice. Typický je podle něj lehký konverzační tón.

Fejeton si více než jiné žánry pohrává s jazykem², typický je také nový úhel pohledu na běžné věci a situace, metaforičnost, smysl pro detail, nápaditost, humor, satira, ironie. Fejetonista se obvykle zaměřuje na aktuální společenské problémy nebo zpracovává vlastní zážitek či zkušenost, ale může se vyjadřovat i k nějakému zajímavému názoru, k zajímavé myšlence nebo jevu z různých oblastí. Samotné vyprávění, které je považováno za jeden z určujících rysů fejetonu, může být krátké a popř. i fiktivní. Mělo by však být živé,

¹ Viz kap. 3.4.

² Viz kap. 3.3.2.

odlehčené a zábavné. Fejeton by měl postupně gradovat (nejlépe) do nečekané, překvapující pointy.

Kromě fejetonu v jeho charakteristické podobě, která je popsána výše, se můžeme setkat i s některými jeho variantami. Jednou z nich jsou fejetony lyrické, které psali např. V. Hálek a R. Těsnohlídek. Tento typ fejetonů postrádá humorné vyprávění, které však není striktně předepsáno ani fejetonům „tradičním“. Další variantou fejetonu je podle J. Hrabáka (Hrabák, 1987) útvar zvaný *causerie*, jehož typickým znakem je stylizace do mluvené podoby, dále lehká forma a častá subjektivnost. Vedle *causerie* je to také sloupek, útvar blízký glose, jehož sloh by měl být zkratkovitý a lehký. Obecně platí, že autor sloupku vtipně a živě rozvíjí nějakou myšlenku či postřeh, avšak na menší ploše nežli fejeton.

1.1 Z historie fejetonu

Jako země vzniku fejetonu je někdy uváděna Anglie, jindy Francie či Německo. Název však vznikl z francouzského slova *feuilleton*, které v překladu znamená *lístek*. A právě ve francouzském periodiku *La Feuille* se od konce 18. stol. začaly objevovat velmi oblíbené volně vkládané listy, nejčastěji komentující současné dění ve společnosti, v kultuře či v politice, které se staly předchůdcem dnešních fejetonů. Vzhledem k tomu, že tyto listy obvykle nepodléhaly cenzuře, mohly se zde objevit i jinak nežádoucí myšlenky. Tradice fejetonů se brzy rozšířila i do dalších evropských zemí, např. do Ruska, kde se jejich autory stávali i renomovaní spisovatelé, kterými byli A. S. Puškin nebo A. P. Čechov. U nás se tento útvar začal prosazovat na počátku 19. stol. Jeho rozvoj je spojen s *Pražskými novinami*³ a s významnými osobnostmi té doby. Za všechny bych jmenovala J. K. Tyla, V. B. Nebeského a K. Havlíčka Borovského.

V průběhu vývoje fejetonu se kromě formální a obsahové stránky postupně měnilo i jeho umístění v novinách. U nás se již objevoval jako tzv. podčárník, který byl umístěn na spodní části novinové stránky oddělený výraznou linkou. Někdy byla jako fejeton označovaná celá přílohová část novin, což se v některých západních zemích, zejména v Rakousku, Německu a Švýcarsku, uplatňuje dodnes.

Další vývoj fejetonu u nás byl násilně přerušen bachovským absolutismem a zavedením přísné cenzury. Teprve v 60. letech 19. stol. došlo k uvolnění a vznikly mnohé významné časopisy jako *Čas*, *Národní listy* a *Hlas*, na jejichž stranách své fejetony

³ Nejstarší český deník s přílohou *Česká včela*, který začal vycházet roku 1826. Ve 40. letech 19. stol. za redakce K. Havlíčka Borovského dosáhly *Pražské noviny* vysoké úrovně. V době bachovského absolutismu byly vládním deníkem. Definitivně zanikly až v roce 1939.

publikovali V. Hálek, J. Neruda či J. Barák. Fejeton měl v této době místo pod čarou, autor v něm mohl vyslovovat své vlastní názory a velmi důležitý byl kontakt se čtenářem. Typické bylo vtipné a lehké podání. K autorům fejetonů se v průběhu 2. pol. 19. stol. postupně přidávaly další osobnosti české literatury, ke kterým patřil J. Hašek nebo J. S. Machar.

„A pak přichází známý milník českého podčárníku – zabydluje se v *Lidových novinách*. Fejeton *Lidových novin* se stal jakýmsi mystériem české žurnalistiky.“ (Osvaldová, Kopáč, 2007, s. 10). Mezi nejvýznamnější autory fejetonů a přispěvatele *Lidových novin* patřili R. Těsnohlídek, J. Mahen, E. Bass, K. Poláček, R. Weiner a především K. Čapek. Jeho fejetony se vyznačují tím, že vycházejí z jednoho zajímavého nápadu, zážitku nebo postřehu. Čapek si s nimi pohrává, různě je přetváří a důkladně zkoumá. V popředí stojí zejména jeho výborné jazykové a kompoziční schopnosti. Čapkovy texty se staly čtenářsky velmi úspěšnými, o čemž svědčí mimo jiné i fakt, že o nich existují četné a rozsáhlé studie.

Po 2. světové válce a především v období komunismu se fejeton hojně uplatňoval v rámci samizdatu. V tomto prostředí vynikli autoři jako P. Kohout, J. Trefulka nebo L. Vaculík, který své pravidelné fejetony na žlutém papíře otiskoval v samizdatovém měsíčníku *Obsah*.

Kromě těchto osobností se od konce 50. let začal profilovat i mladý fejetonista R. Křesťan, který svůj první text otiskl v roce 1959 v *Mladé frontě*. Od té doby vycházely jeho fejetony nejen časopisecky, ale také v mnoha knižních souborech. Ten první vyšel již v roce 1969 pod názvem *Kos a kosínus*, ten poslední, *Jsem z toho jelen*, vyšel teprve nedávno – v roce 2008.

2 R. KŘEŠŤAN A SVĚT JEHO FEJETONŮ

2.1 R. Křešťan – portrét

Legenda a král fejetonů, jak je R. Křešťan v médiích často a právem přezdíván, pochází z Prahy, kde se 14. 3. 1943 narodil do rodiny obchodníka. Dětství prožil v obci Stará Role u Karlových Varů⁴, tedy na místě, na které ve svých textech opětovně vzpomíná. Zde se jako malý chlapec poprvé setkal s fejetonem, který se stal jeho celoživotní vášní. Jak sám píše: „Poprvé jsem se s ním setkal ve třinácti letech, když jsem v neděli roznášel ve Staré Roli noviny a před doručením jsem si v nich zadarmo četl ... Kdo ví, možná to bylo předznamenání.“ (Osvaldová, Kopáč, 2007, s. 68-69). Po maturitě na karlovarské Jedenáctileté střední škole v roce 1960 se vrátil do rodné Prahy, kde začal studovat žurnalistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy⁵.

Profesní kariéru začal R. Křešťan budovat od roku 1964, ještě jako vysokoškolský student, v týdeníku pro mladá *Mladý svět*, jehož první číslo vyšlo v roce 1959. V *Mladém světě* působil po tři desítky let nejprve jako dopisovatel, později jako redaktor kulturní rubriky, reportér, od poloviny 80. let jako redaktor v dopisovém oddělení a od roku 1990 jako zástupce šéfredaktora. V roce 1993 přešel do *Týdeníku televize*, kde pracoval deset let jako redaktor.

Od roku 2004 je R. Křešťan tzv. na volné noze. Soustavně však spolupracuje s médii, především s rozhlasem a s televizí. Setkat se s ním můžeme např. na stanici *Český rozhlas 3 – Vltava* v rámci rozhlasového cyklu *Psáno kurzivou*, kde prezentuje své fejetony, nebo na stanici *Český rozhlas 2 – Praha*, kde působí jako jeden z průvodců nedělního pořadu *Dobré jitro*. V současnosti žije v Praze se svojí manželkou akademickou malířkou M. Křešťanovou⁶ (nar. 1943), která svými osobitými kresbami doprovodila mnohé jeho knihy. Za všechny bych jmenovala soubor fejetonů *Jsem z toho jelen*, *Výlov mého rybníka* či soubor *Podkovaná blecha*.

Kromě psaní fejetonů R. Křešťan velmi rád cestuje a fotografuje. Soukromě i pracovně navštívil přes padesát zemí světa rozkládajících se celkem na čtyřech kontinentech. Co možná slovníky českých spisovatelů neuvádějí je, že k jeho velkým zálibám patří i dobré jídlo a spánek.

⁴ Dnes součást Karlových Varů.

⁵ Zde studoval od roku 1960 do roku 1966.

⁶ M. Křešťanová se řadu let věnovala oděvnímu návrhářství a kresbám z oblasti módy. V 90. letech jako docentka vedla ateliér oděvního výtvarnictví na Vysoké škole uměleckoprůmyslové. Posléze se věnovala (a doposud se věnuje) časopiseckým a knižním ilustracím.

2.2 Fejetony R. Křesťana

R. Křesťan byl světem fejetonů fascinován již od dětství. Jeho okouzlení tímto žánrem, který byl pro něj podle jeho vlastních slov „v tehdejší věku čtenářsky nejbližší“ (Osvaldová, Kopáč, 2007, s. 69), vyvrcholilo založením vlastního školního časopisu *Poškolák*, ve kterém zveřejňoval své nejranější texty. K jeho velkým vzorům patřili K. Poláček, F. Nepil, M. Horníček a především K. Čapek, jehož sloupky a fejetony provázely Křesťana během jeho počáteční tvorby, ale i v pozdější době (Osvaldová, Kopáč, 2007).

První fejeton R. Křesťana byl otisknut v roce 1959 v *Mladé frontě*, kam jej jako šestnáctiletý student zaslal společně s několika dalšími rukopisy. O svém debutu píše: „*Když jeden z rukopisů, o svérázné fantazii turistických průvodců na zámcích, byl publikován, byl to pro mě zázrak.*“ (Osvaldová, Kopáč, 2007, s. 69). Kromě *Mladé fronty* začal Křesťan přispívat i do dalších periodik, ke kterým patřil karlovarský časopis *Stráž míru*, plzeňská *Pravda*, měsíčník *Plamen* či společenský a kulturní magazín *Ahoj na sobotu*. Poté přispíval také do periodik, ve kterých byl zaměstnán.

Po deseti letech od zveřejnění prvního fejetonu, se na knižním trhu objevil také první soubor jeho textů *Kos a kosínus*, na kterém se podílel i výtvarník V. Renčín. Kromě devíti fejetonů Křesťan do této knihy zařadil své básně připomínající poetiku dadaistů. V roce 1976 následoval soubor povídkových próz, reportáží a fejetonů *Budeš v novinách: O tisku, rozhlase a televizi*, na kterém pracoval společně s F. Gelem (vl. jm. František Feigel), svým univerzitním učitelem a mimo jiné i redaktorem meziválečných *Lidových novin*.

V průběhu dalších let pak následovaly soubory *Myš v 11. patře aneb Fejetony o překvapeních všedního dne* (dále *Myš v 11. patře*); (1980), *Slepičí krok: 111 fejetonů ze zvědavosti* (dále *Slepičí krok*); (1986), *Kočky v patách čili fejetony z cesty* (dále *Kočky v patách*); (1990), *Co láká poškoláka* (1991), *Jak se do lesa volá: knížka o akcích a reakcích* (dále *Jak se do lesa volá*); (1992), *Jak jsem si užil: 111 fejetonů Rudolfa Křesťana, 111 kreseb Magdaleny Křesťanové* (dále *Jak jsem si užil*); (1995), *Pozor, hodný pes!: nová sbírka autorových úsměvných fejetonů* (dále *Pozor, hodný pes!*); (1997), *Nebud' labuť!: padesát nových autorových fejetonů ilustrovaných jeho ženou Magdou* (dále *Nebud' labuť!*); (1999), *Výlov mého rybníka* (2000), *Podkovaná blecha* (2002), *Kachna v bazénu* (2004), *Tandem* (2006) a *Jsem z toho jelen* (2008).

Na vydání všech uvedených titulů se podílelo celkem sedm nakladatelství. Prvním z nich bylo nakladatelství *Kruh*, poté *Albatros*, *Práce*, *Západočeské nakladatelství*, *MAJA*, *HAK* a zatím posledním je pražské *Nakladatelství Andreje Šťastného*. O ilustrace se zasloužili

tří ilustrátoři. Prvním byl V. Renčín, druhým V. Nagaj a po nich se výtvarného doprovodu Křesťanových fejetonů úspěšně ujala M. Křesťanová.

R. Křesťan své úsměvné fejetony píše již padesát let a za tuto dobu si získal obrovské množství příznivců, a to jak mezi běžnými čtenáři, tak i mezi významnými osobnostmi české vědy, publicistiky či kultury. K jeho obdivovatelům patří např. herec a moderátor M. Eben, herec B. Polívka, z nejšíjících ctitelů Křesťanových fejetonů T. Sláma⁷ a především V. Brodský, který si dokonce v roce 1999 přišel pro podpis manželů Křesťanových na jejich autogramiádu u příležitosti vydání knihy *Nebud' labuť!*.

2.2.1 Poetika Křesťanových fejetonů

Od samého počátku Křesťanovy tvorby jeho texty poutaly pozornost a bylo patrné, že tento tvořivý publicista jistě získá důležité místo ve vývoji české fejetonistiky. Dnešní doba, kdy jméno R. Křesťan figuruje v čítankách, ve slovnících spisovatelů, a dokonce i u maturity, jen potvrzuje, že tehdejší prognózy byly pravdivé.

R. Křesťan navazuje na tradici starších autorů, ke kterým patří J. Neruda, K. Čapek a K. Poláček, ale blízko má i k M. Horníčkoví a F. Nepilovi. Již jeho první texty se vyznačovaly nápaditou hrou se slovy, neobvyklými pohledy na běžné, každodenní samozřejmosti a především laskavým humorem, který je považován za základ Křesťanových fejetonů. Humor, často spojený s nadsázkou, ironií či s kritikou, je zakotven nejen ve volbě témat a názvů, ale zejména pramení z autorovy schopnosti vytvářet pozoruhodné nonsensy, neologizmy a překvapivé pointy. Svými neočekávanými úhly pohledu na obyčejné věci vytváří v podstatě úplně nový, do té doby neznámý svět.

Křesťanovo tematické spektrum je velmi široké. Zahrnuje mnohotvárnost našeho každodenního života, úvahy o věcech běžných i neobvyklých, příhody, zážitky a vzpomínky vlastní, ale i jiných lidí. Časté je vzpomínání na dětství, mládí, na rodiče, na školu, na cesty, které podnikl, či na kamarády. Kromě toho se v mnohých fejetonech můžeme setkat s Křesťanovým systematickým zájmem o naši mateřštinu. V centru jeho pozornosti stojí především různá ustrnulá pojmenování, klišé, fráze nebo zajímavá slova a sousloví, která důkladně zkoumá a přistupuje k nim jako bystrý a zvědavý pozorovatel snažící se odhalit všechny nečekané souvislosti. Mnohé jeho texty jsou také inspirovány vědeckými poznatky a objevy a nejednou zpracovává podněty z četby knih, z médií, ale i z reakcí čtenářů.

⁷ T. Sláma (1940–2004) byl český herec, scénárista, redaktor, dramaturg, publicista, moderátor. V posledních letech uváděl v *Českém rozhlase* pravidelný pořad *Tobogán*. Patřil mezi českou moderátorskou špičku.

Křesťanovy svérázné fejetony mají nejenom epickou povahu, a jsou tak zajímavým a humorným vyprávěním⁸, ale běžně se můžeme setkat i s texty, které připomínají vědecká pojednání či různé naučné sondy. Všechny fejetony však spojuje Křesťanovo osobité vidění světa, nadšení pro všední věci, svérázný humor, mírná nadsázka, úsměvné otázky a především schopnost čtenáře nejenom pobavit, ale případně i poučit.

Jako protipól Křesťanových fejetonů jsou někdy uváděny texty lékaře a básníka M. Holuba, jehož styl je charakteristický precizním pozorováním a maximální sdělností hraničící s tendencemi ke strohému vyjadřování. Zvláště výrazná je také silná metaforičnost, která často vyžaduje velmi pozorné a důkladné čtení.

A co sám R. Křesťan píše o fejetonech? „*O fejetonu toho vím rozhodně méně než on o mně. Žije se mnou už bezmála půl století a zná mě nejen ve všech ročních dobách, nýbrž i denních a nočních. První jsem otiskl jako šestnáctiletý středoškolák v roce 1959. Už tehdy jsem slyšel (případně čítal), že fejeton je útvarem na ústupu. Kdyby tomu tak skutečně bylo, už by ležel na příslovečném smetišti dějin. Podle počtu současných vydávaných fejetonových sbírek mnoha autorů je tomu naopak. ... Dědictví Nerudovo, Poláčkovo a Čapkovo padlo nesporně na úrodnou zem. Domnívám se, že vysvětlení je prosté: fejeton je podobně jako zpráva jedním z nejpřirozenějších novinářských útvarů. Jestliže zpráva manifestuje věčnou potřebu lidí se vzájemně informovat, tak fejeton je zase vyjádřením přirozené lidské potřeby vyprávět. A také přemýšlet nad něčím, dívat se na všední skutečnosti a jevy pod nevšedním úhlem. ... Troufnu-li si závěrem na jedno přání, pak se vztahuje k už uvedené prognóze z doby před půl stoletím: že fejeton prý má na kahánku. Kéž má takhle na kahánku i do budoucna.*“ (Osvaldová, Kopáč, 2007, s. 67-70).

2.3 Excerpované tituly

Doklady potřebné pro zpracování problematiky lexikálního aspektu Křesťanových fejetonů budou excerpovány celkem z pěti knižních titulů. Jedná se o soubory *Výlov mého rybníka*, *Podkovaná blecha*, *Kachna v bazénu*, *Tandem* a *Jsem z toho jelen*, které vyšly postupně v letech 2000–2008 a které v sobě zahrnují autorovy texty z let 1999–2008. Výjimku tvoří soubor *Výlov mého rybníka*, který kromě textů publikovaných v roce 1999, zahrnuje i fejetony starší. Pro potřeby excerpce bude proto z této knihy uplatněno jen posledních 7 fejetonů. Celkem bude excerpce podrobena 350 Křesťanových textů.

⁸ Sám autor těmto textům říká *vyprávěnky* (Křesťan, 2002).

Toto téměř desetileté časové rozpětí bylo po domluvě s vedoucím diplomové práce vymezeno jednak proto, aby byly excerpované materiály a z nich plynoucí závěry co nejaktuálnější, jednak také kvůli snazší dostupnosti novějších Křesťanových knih.

2.3.1 Výlov mého rybníka

*Výlov mého rybníka*⁹ je soubor celkem 77 fejetonů, které představují výběr z osmi předešlých Křesťanových knih, a to *Myš v 11. patře*, *Slepičí krok*, *Kočky v patách*, *Co láká poškoláka*, *Jak se do lesa volá*, *Jak jsem si užil*, *Pozor, hodný pes!* a *Nebud' labuť*. Podle vlastních slov R. Křesťana (Křesťan, 2000) se jedná o výbor nejúspěšnějších fejetonů z těchto knížek, jakési best of, které mělo u čtenářů největší ohlas. Myšlenka vydat znovu již jednou knižně publikované texty se zrodila především z toho důvodu, že mnohé ze starších souborů již nejsou na pultech knihkupectví k dostání.

Shromážděné fejetony, které byly ponechány v původním znění, spojuje jejich nadčasová platnost, osobitý humor, nadhled a především charakteristická autorova záliba v prostých, každodenních maličkostech, jako je např. výběr nových kalhot, lízání zmrzliny nebo lovení škraloupů na hladině mléka. Jednotlivé texty, propojené nejenom specifickou Křesťanovou poetikou, ale i kresbami jeho manželky, lze vnímat jako osobitou mozaiku odrážející autorovu dosavadní fejetonistickou tvorbu.

2.3.2 Podkovaná blecha

Soubor stovky fejetonů *Podkovaná blecha* je výběrem z Křesťanovy tvorby z rozmezí let 1999–2002. Většina fejetonů byla již dříve publikovaná, a to v *Týdeníku televize*, v *Mladé frontě*, v *Nedělních novinách* a také v časopisech *Generace*, *Magazín* a *Koupelna*. Kromě toho byly některé texty zveřejněny i v rámci vysílání *Českého rozhlasu*. Kniha volně navazuje na předchozí autorovy sbírky a jednotlivé fejetony se oproti těm předchozím odlišují pouze výraznějším zastoupením faktických údajů.

Nevšední název knihy R. Křesťan vysvětluje slovy: „*V městečku, kde jsem v dětství vyrůstal, nacházel jsem poměrně často odpadlé koňské podkovy. V současnosti v hlavním městě jsem o žádnou už hodně dlouho nezavádil. Svět se mění. Bizarnost velkoměsta mi však nabídla podkovanou blechu – v nově vzniklém muzeu miniatur. A tak jsem o tom napsal fejeton.*“ (Křesťan, 2002, přebal).

⁹ Autor tento soubor také načetl pro potřeby zrakově postižených.

Jak již samotný podtitul¹⁰ napovídá, je v knize kromě skutečností mizejících věnována největší pozornost také skutečnostem novým a skutečnostem trvajícím. Mezi skutečností mizející řadí Křesťan vedle snižování četosti nálezů koňských podkov i ubývání petrolejových lamp, ústup zimních rukávníků či klesající počet odeslaných telegramů. Skutečností novou jsou televizní koláče sledovanosti, příčné prahy na silnicích, ale i takové rarity jako koupě pozemku na Měsíci. Fejetony o skutečnostech trvajících se věnují např. prvnímu sněhu, mořské nemoci nebo tradičním úkrytům pro vánoční dárky (Křesťan, 2002).

2.3.3 *Kachna v bazénu*

Titul sbírky 66 fejetonů z let 2002–2004 byl, podobně jako u většiny ostatních knih, inspirován názvem jednoho z obsažených textů, ve kterém autor popisuje přistání divoké kachny na hladinu podolského bazénu i dlouho očekávané zrození myšlenky na definitivní název tohoto svazku. Mnohé fejetony, které byly již dříve zveřejněny v časopisech, v novinách i na vlnách *Českého rozhlasu*, byly pro knižní vydání autorem upraveny.

Kachna v bazénu obsahuje humorné úvahy o lidských vlastnostech, schopnostech a aktivitách, zajímavé pohledy na rozmanité jevy, osobité průhledy do naší každodennosti i vzpomínky na autorovo dětství a mládí v protíváze k fejetonům zabývajícím se všednostmi seniorského věku. Kromě toho se můžeme setkat s texty, které reagují na technický pokrok, nebo se zabývají všemožnými aspekty naší mateřštiny.

Autor tuto knihu věnoval všem čtenářům, „kteří se nestydí za to, že – stejně jako já – ještě všude nebyli, všechno neznají, do všeho nevidí, všechno nezažili a jsou rádi na světě.“ (Křesťan, 2004, přebal).

2.3.4 *Tandem*

Podtitul¹¹ druhé nejmladší sbírky fejetonů R. Křesťana *Tandem* signalizuje způsob, jakým je celý svazek sestaven: objevuje se tu 50 fejetonových dvojic, z nichž některé k sobě mají tematicky blízko a jiné jsou si poměrně vzdálené. I přesto se však všechny svým způsobem doplňují. Základ knihy tvoří texty z let 2004–2006 vysílané na rozhlasové stanici *Český rozhlas 3 – Vltava* v rámci pravidelného pořadu *Psáno kurzívou*. Jejich specifická poetika zůstává pořád stejná, mění se pouze některé úhly pohledu na sledované jevy.

¹⁰ 100 úsměvných fejetonů o skutečnostech mizejících, trvajících i vznikajících

¹¹ aneb *Po dvou ve dvou: 100 fejetonů v páru*

Z tematického hlediska fejetony navazují na autorovu předchozí tvorbu. Křesťan nejčastěji těží z každodennosti lidského života a všímá si obyčejných věcí a běžných jevů. Uvažuje o rozličných aspektech školství, cestování, vědy a techniky, snaží se rozluštit mnohé záhady a stejně jako v četných předešlých fejetonech navštěvuje různá zákoutí češtiny. Zaměřuje se nejenom na rozličná rčení, pranostiky či zvláštní pojmenování, ale zajímají ho i místní názvy. „Řekl bych, že fejetony s touto jazykovou tematikou tvoří kvalitativní jádro celého souboru. Mají nadčasovou platnost a svou invencí, zábavností, hutností evokují sloupky Karla Čapka nebo Karla Poláčka.“ (Poláček, 2008, s. 10).

2.3.5 *Jsem z toho jelen*

Zatím poslední sbírka Křesťanových fejetonů *Jsem z toho jelen* vyšla v roce 2008 a zahrnuje texty, které vznikaly od podzimu 2006 do podzimu 2008. Některé z nich byly již dříve uveřejněny, a to v rámci vysílání *Českého rozhlasu* nebo na stránkách *Týdeníku Rozhlas*. Část fejetonů byla autorem dodatečně upravena pro potřeby knižního vydání.

Podtitul knihy zní *77 fejetonů o údivu* a právě údiv, často nad prostými věcmi, je ústředním motivem proplétajícím se celým souborem. Jednotlivá témata jsou značně rozmanitá a jejich spektrum je velmi široké. Kromě fejetonů reflektujících autorův každodenní život se setkáme s texty vzpomínkového rázu či s texty pojednávajícími o obyčejných věcech a jevech, o lidských profesích, ale i o reklamě, televizi a internetu. Nechybí ani fejetony věnované jazykové problematice.

Křesťanovy osobité texty ani zde neztrácejí nic ze své specifické poetiky. Typický je nadhled, humor, zajímavé pohledy na skutečnost i snaha čtenáře nejenom pobavit, ale i vzdělat. Většina fejetonů má nadčasovou platnost a jejich kvalita je rovná textům z předchozích sbírek. „Vposled je možno konstatovat, že Rudolf Křesťan svou patnáctou knihou potvrdil vysokou úroveň své fejetonistické tvorby a zároveň i platnost Platónova soudu citovaného v titulním fejetonu: *údiv je počátkem moudrosti*.“ (Poláček, 2007, s. 23).

3 LEXIKÁLNÍ STRÁNKA FEJETONŮ R. KŘEŠŤANA

Slovní zásoba obsažená ve fejetonech R. Křesťana je odrazem autorových vynikajících vyjadřovacích schopností a výborné znalosti českého jazyka ve všech jeho rovinách. Kromě toho svědčí i o jeho dovednosti pohrávat si se slovy, přičemž tyto slovní hrátky často ústí do mnohých inovací, které jsou pro fejetonistickou tvorbu zvláště příznačné. Tyto inovace společně s rozmanitými výrazy z různých vrstev jazyka vytvářejí osobité texty vyznačující se výraznou pestrostí, živostí a specifickou atmosférou.

Povaha užitých lexikálních jednotek je dána především autorovým příznačným viděním světa kolem nás. Ve svých textech se snaží proniknout pod povrch zkoumaných jevů a odhalit všechny nečekané souvislosti. Zajímají ho obyčejné věci a každodenní samozřejmosti. Za specifický rys Křesťanových fejetonů je považován především jeho bystrý a neobvyklý pohled na mnohotvárnost běžného lidského života a vlídný humor, který se proplétá celou jeho dosavadní tvorbou. Vedle toho se v mnohých svých textech snaží čtenáře také poučit. Takové fejetony mají blízko k vědeckým pojednáním a často hraničí s literaturou faktu, což autor kromě odborných výrazů manifestuje hojnými zmínkami o konzultacích s odborníky nebo opětovnými odkazy na odbornou literaturu a její autory.

Ze stylového hlediska jsou Křesťanovy fejetony svébytnými uměleckými texty, pro které je zvláště příznačné užívání nejen výrazů spisovných, ale především výrazů reprezentujících různorodé útvary a vrstvy národního jazyka včetně slov nespisovných. Vedle toho se zde hojně uplatňují i mnohá obrazná pojmenování. Některé fejetony jsou dokonce záměrně tvořeny velkým množstvím různých rčení, přirovnání či metafor¹².

Většina zmíněných jazykových prostředků slouží v Křesťanových fejetonech k charakterizaci postav a prostředí, k navození specifické atmosféry, také jako prostředek poetizace, intelektualizace či aktualizace textu. Důležité je navázání kontaktu s příjemcem a výjimkou není ani přímé oslovení čtenáře. Působení na příjemce a jeho zpětná vazba jsou základním projevem emocionálnosti a subjektivnosti, tedy dalších specifických rysů této stylové oblasti. Pro fejeton jsou tyto rysy zvláště příznačné¹³.

Vzhledem k tomu, že Křesťanovy fejetony obsahují velmi bohatou slovní zásobu, budou předmětem excerpce pouze takové lexikální prostředky, které v textech působí zvláště nápadně a které v nich plní specifické funkce. Pozornost bude věnována slovům se stylovým příznakem, konkrétně slovům knižním, poetizmům, termínům, také výrazům hovorovým. Vedle toho se zaměřím na lexémy odlišující se svojí expresivností, a to na hojné eufemizmy

¹² Viz kap. 3.10.

¹³ Viz kap. 1.

(meliorativa) a dysfemizmy (pejorativa). Problematika dysfemizmů, které jsou obvykle hodnoceny jako nespisovné, bude zpracována v rámci problematiky nespisovných výrazových prostředků. Další vrstvy sledovaných lexikálních jevů budou tvořit slova cizího původu, vlastní jména, módní slova a především také neologizmy, které jsou pro Křesťanovy fejetony velmi příznačné. Zvláštní kapitolu bude tvořit frazeologie a idiomatika jako neodmyslitelná součást excerpovaných textů. Každému sledovanému lexikálnímu prostředku¹⁴ (doloženému příklady z textů) bude věnována samostatná kapitola¹⁵.

Metodologická poznámka: zaznamenávání excerpovaného materiálu bude realizováno tak, že za citovaným výrazem bude uveden fragment textu, z něhož pochází, a také údaj obsahující ve zkratce název knihy, rok vydání a číslo strany.

¹⁴ Jestliže se danou lexikální problematikou bude v některém ze svých fejetonů zabývat i sám Křesťan, bude na závěr připojena podkapitola, která o tomto textu uvede podrobnější informace.

¹⁵ Jednotlivé kapitoly budou pro přehlednost vždy začínat na nové straně.

3.1 Slova cizího původu

3.1.1 Uvedení do problematiky cizích slov v češtině

Lexikální zásoba každého živého jazyka je přirozeně obohacována o nové prvky, a to jak ze zdrojů domácích¹⁶, tak ze zdrojů cizích. I přesto, že obecně hovoříme pouze o přejímání slov, ve skutečnosti se z cizích jazyků přejímají také slovní spojení (*alma mater*), frazémy (*anglická sobota*) či jednotlivé složky lexémů (např. předpony jako *anti-*, *sub-*). Příčinou tohoto obohacování slovní zásoby jsou především vzájemné kontakty mezi jazyky, poznávání cizích skutečností a potřeba pojmenovat je.

Cizí slova mají různou slovnědruhovou povahu. Podle výzkumů převládají substantiva a adjektiva, menší zastoupení mají verba a adverbia (Lotko, 2004). Přejatá lexémy se vyskytují v různých stylových oblastech a typech projevů, avšak jejich podíl v nich není stejný. Nejnížší je v uměleckých dílech, nejvyšší v odborné a technické komunikaci. Kromě toho se s cizími slovy můžeme v různé míře setkat také v oblasti publicistické (*trend*, *aktuální*) i v rámci běžně mluvené řeči (*špitál*, *trable*).

Slova přejatá z cizích jazyků jsou charakteristická svojí nápadností a právě tento rys je jedním z důvodů, proč k nim uživatelé jazyka zaujímají různé postoje. Na jedné straně se jedná o xenofobii, tj. nechuť k cizím slovům. Mluví se jim záměrně vyhýbá, jelikož si není jistý jejich významem, výslovností, gramatikou, pravopisem, popř. kolokabilitou¹⁷. Na druhé straně hovoříme o jazykovém snobizmu, který souvisí s přílišným nadužíváním cizích slov, nejčastěji anglicizmů (Lotko, 2004).

Zapojování lexikálních jednotek cizího původu do systému české slovní zásoby se děje prostřednictvím tzv. formální adaptace. Přejatá slova se tím přizpůsobují našemu jazyku, a to v rovině grafické, výslovnostní, gramatické i slovtvorné. Podle toho, do jaké míry je tento proces intenzivní, vzniká několik typů cizích slov. Jeden pól představují slova citátová, druhý pól slova zcela počeštěná, která již nejsou uživateli jazyka pocíťována jako cizí.

Citátové výrazy jsou slova nebo slovní spojení, která si trvale zachovávají svoji cizí podobu. Nepřizpůsobují se po stránce pravopisné, výslovnostní ani tvaroslovné. Často bývají projevem intelektualizace¹⁸ textu nebo snahy po exkluzivitě vyjadřování. Např. *faux pas*, *science fiction*, *ex libris*, *chargé d'affaires*, *show*, *in media res*. Dalším typem cizích slov jsou

¹⁶ Přejímání domácích prvků se děje pouze v rámci jednotlivých vrstev a místních, dobových i funkčních útvarů národního jazyka. Např. v oblasti dialektů se přejímají jednotlivé výrazy z nářečí sousedních (Filipec, Čermák, 1985).

¹⁷ Sémantická spojitelnost lexémů.

¹⁸ Uplatňování takových jazykových prostředků, které slouží k přesnějšímu vyjádření složitějších myšlenkových obsahů (Lotko, 2003).

slova a slovní spojení dosud pocíťována jako cizí (synchronně cizí slova) a slova a slovní spojení zcela vžitá (geneticky / etymologicky cizí slova). V prvním případě se jedná o lexémy, u nichž je stále zřetelný určitý rys cizosti. Ten se projevuje např. užíváním hlásek, které se v českých slovech běžně nevyskytují (*ó, w, x, f, g* atp.), také nestandardním pravopisem (*fúze, exhibice, gramatika*). Ve druhém případě se jedná o výrazy, které do češtiny pronikly velmi dávno a v současné době jsou již silně zdomácnělé (*papír, cihla, škola*). Zvláštní skupinu přejatých lexémů tvoří kalky. *Slovník lingvistických termínů pro filology* (Lotko, 2003, s. 58) definuje kalk jako „kompozitum, derivát *n. víceslovné pojmenování vytvořené z domácích prvků, avšak podle cizího modelu, často mezinárodního, např. čes. svědomí podle lat. conscientia, čes. výpadek podle něm. Ausfall*“.

Vedle uvedeného dělení cizích slov existuje i klasifikace podle jejich původu. V průběhu svého vývoje přejímala čeština výrazy z různých jazyků, zpočátku zejména z latiny a z řečtiny. Tento trend svým způsobem trvá dodnes, jelikož z těchto klasických jazyků přejímaly slova také mnohé jazyky moderní, z nichž zprostředkovaně stále pronikají do češtiny (*precizní, incident, fenomén*).

Kromě uvedených jazyků, jejichž slovní zásoba se dostala do terminologie velkého množství vědních oborů, se hojně přejímalo také z italštiny (zejména hudební terminologie), z němčiny (hlavně výrazy týkající se každodenního života), z francouzštiny (především výrazy z oblasti módy, umění, gastronomie) a v poslední době hlavně z angličtiny (obzvláště výpočetní technika, ekonomika, moderní hudba, sport, žurnalistika). Ze slovanských jazyků přejímá čeština v největší míře z ruštiny (*sputnik*), polštiny (*okres*), srbochorvatštiny (*junák*) a slovenštiny (*zástava*). Výjimkou nejsou ani přejímky z cizích jazyků, jako je hebrejščina, čínština, japonština či arabština, které nazýváme exotizmy.

Zvláštní skupinu přejatých lexémů tvoří internacionalizmy. Jedná se o rozsáhlou skupinu slov společných více jazykům určitého kulturního areálu. Rozlišujeme slova nadnárodní (*atlet, olympiáda, bible, revoluce*) a slova typická pro určité místo (*pinie, kakadu, tundra, ražniči*); (Filipec, Čermák, 1985).

3.1.2 Cizí slova ve fejetonech R. Křesťana

Fejetony R. Křesťana kromě domácí slovní zásoby obsahují také lexémy přejaté z cizích jazyků. Vedle slov geneticky cizích se tu nejvíce uplatňují slova synchronně cizí a slova citátová. Autor s nimi zachází uváženě a užívá jich v přiměřené míře. Setkat se s nimi můžeme v rámci fejetonů, které mají blízko k vědeckým pojednáním, i v tradičních

„vyprávěnkách“. Ve fejetonech odborného rázu plní nejčastěji funkci termínů¹⁹ a jsou také prostředkem intelektualizace textu. Autor tak dává najevo nejen svoji širokou znalost češtiny, ale i témat, o kterých pojednává. V tradičních fejetonech manifestují cizí slova Křesťanovy výborné jazykové schopnosti a slouží i jako prostředek aktualizace textu, tj. ozvláštnění výrazové stránky fejetonů.

Excerpce byla zaměřena pouze na taková cizí slova, která jsou doposud pocíťována jako cizí, tj. na slova synchronně cizí a slova citátová. Základní vrstvu tvoří výrazy, které byly přejaty z klasických jazyků, přičemž v největším zastoupení se v textech objevují latinizmy, o něco méně grécizmy. Výrazný podíl latinizmů vyplývá z historického vývoje jazyka. Již v období tzv. pračeštiny (cca 9.–13. stol.) docházelo k hojnému přejímání slov z latiny. Přejímky se objevovaly zejména ve sféře církevní a hospodářské. V pozdější době se latinizmy dostávaly také do oblastí odborné a vědecké, a vytvořily tak základ značné části dnešní odborné terminologie (Cuřín, 1985).

3.1.2.1 Přejímky z klasických jazyků

Většina latinizmů a grécizmů vyskytujících se v Křesťanových textech je již formálně adaptována. Pouze malé množství výrazů přejatých z klasických jazyků má povahu slov citátových, tj. nesklonných, zachovávajících si svoji původní cizí podobu. Jedná se např. o výrazy: *servus* (vyskloňoval latinské podstatné jméno *servus* – Vmr, 2000, s. 231), *repete* (k *repete* dochází možná i *proto* – Vmr, 200, s. 239), *ex libris* (*Nebo na ex libris?* – Pb, 2002, s. 28), *Festina lente!* (okřídleným výrokiem „*Festina lente*“ – Pb, 2002, s. 109), *inkognito* (*inkognito nahlédnout* – Pb, 2002, s. 203), *nota bene* (*Nota bene kde bydlí.* – T, 2006, s. 255), *Pleno titulo* (výrazu *Pleno titulo* – Jtj, 2008, s. 30), *post festum* (*doplňěk post festum* – Jtj, 2008, s. 96), *non plus ultra* (*syčák non plus ultra* – Jtj, 2008, s. 164), *a priori* (*mohl a priori vytvářet* – Jtj, 2008, s. 185).

Jako formálně adaptované latinizmy jsem v souladu NASCS označila tyto excerpované lexémy: *examinátor* (*stanout jako examinátor* – Vmr, 2000, s. 231), *generace* (*z jedné učitelské generace na druhou* – Vmr, 2000, s. 232), *video* (*na svém videu* – Vmr, 2000, s. 237), *seriál* (*nahrává různé seriály* – Vmr, 2000, s. 237), *dokumentární* (*hraných, či dokumentárních* – Vmr, 2000, s. 237), *operace* (*jde o operace, při nichž nestačí* – Vmr, 2000, s. 237), *instruovaný* (*musí být ovšem patřičně instruována* – Vmr, 2000, s. 237), *diář* (*rozepsal jsem si jednotlivé časy do diáře* – Vmr, 2000, s. 238), *kombinace* (*hledal jsem*

¹⁹ Viz kap. 3.5.

kombinace – Vmr, 2000, s. 238), *existovat* (*přece musí někde existovat lidé* – Vmr, 2000, s. 245), *aktivita* (*odvolávka na takovou aktivitu* – Vmr, 2000, s. 246), *emigrant* (*rozhovor s jedním emigrantem* – Vmr, 2000, s. 251), *insolventní* (*je údajně insolventní* – Pb, 2002, s. 55), *homunkulus* (*Výsledkem je obvykle homunkulus.* – Pb, 2002, s. 98), *emeritní* (*o jakémisi emeritním profesorovi* – Pb, 2002, s. 101), *falzifikátor* (*lákadlo pro falzifikátory* – Pb, 2002, s. 128), *sponzor* (*sponzora časomíry* – Pb, 2002, s. 184), *servilní* (*úslužným až servilním* – Pb, 2002, s. 194), *ostentativně* (*zcela ostentativně* – Pb, 2002, s. 197), *populizmus* (*Nejde jen o populizmus* – Pb, 2002, s. 205), *juvenilní* (*juvenilní pokusy* – Pb, 2002, s. 213), *sakrální* (*do jisté míry sakrální* – Pb, 2002, s. 260), *glorifikovat* (*metodu nijak glorifikovat* – Kb, 2004, s. 15), *komunita* (*zviditelnění celé komunity* – Kb, 2004, s. 35), *aspirovat* (*aspirovat na nějaký záslužný čin* – Kb, 2004, s. 40), *egoista* (*i zavilí egoisté* – Kb, 2004, s. 40), *iritovat* (*začne iritovat* – Kb, 2004, s. 45), *prezent* (*případný prezent* – Kb, 2004, s. 46), *bonus* (*dostanete jako bonus* – Kb, 2004, s. 46), *opulentní* (*zbytečně opulentní* – Kb, 2004, s. 60), *disputace* (*disputace kolem otázky* – Kb, 2004, s. 81), *erudovaný* (*z erudovaných filmových odborníků* – Kb, 2004, s. 101), *penzum* (*denní penzum* – Kb, 2004, s. 125), *ekvilibristika* (*ekvilibristika při jejich nošení* – Kb, 2004, s. 135), *luxus* (*symbolem luxusu* – T, 2006, s. 7), *rekviem* (*nezasloužily uctivé rekviem* – T, 2006, s. 19), *pieta* (*trochu úcty a piety* – T, 2006, s. 20), *flagrantní* (*flagrantní porušení* – T, 2006, s. 34), *relikvie* (*je pro ně historickou relikvií* – T, 2006, s. 37), *infantilní* (*infantilních vazeb* – T, 2006, s. 68), *signatura* (*neopatřili svou signaturou* – T, 2006, s. 158), *gratis* (*informací získaných gratis* – T, 2006, s. 168), *impulz* (*Impulzem k zamýšlené koupě* – Jtj, 2008, s. 7), *intence* (*V intencích naší vstupní myšlenky* – Jtj, 2008, s. 7), *rubrika* (*po zániku zmíněné rubriky* – Jtj, 2008, s. 10), *pódium* (*zranil se na pódiu* – Jtj, 2008, s. 10), *obligátní* (*obligátní rčení* – Jtj, 2008, s. 17), *celebrita* (*smrtelníků, tak i celebrit* – Jtj, 2008, s. 20), *konspirace* (*což snižovalo konspiraci* – Jtj, 2008, s. 22), *vakace* (*36denních vakací* – Jtj, 2008, s. 33), *inaugurace* (*na inauguraci hotelu* – Jtj, 2008, s. 81), *plagiát* (*šlo o plagiát* – Jtj, 2008, s. 83), *monstrance* (*má v ruce monstranci* – Jtj, 2008, s. 88), *portfolio* (*Portfolio předmětů* – Jtj, 2008, s. 187).

Jako formálně adaptované grécizmy jsem v souladu s NASCS označila tyto excerpované lexémy: *pedagog* (*někdo z pedagogů začloulmal* – Vmr, 2000, s. 229), *skeptický* (*napadá mě skeptická otázka* – Vmr, 2000, s. 232), *fráze* (*o vžitou frázi* – Vmr, 2000, s. 232), *systematik* (*leckterý systematik si nahrává několik seriálů* – Vmr, 2000, s. 237), *periodicita* (*o periodicitě jejího zavlažování* – Vmr, 2000, s. 238), *idea* (*který je rozšířen ideou chlebičku* – Vmr, 2000, s. 252), *aforismus* (*pokus o aforismus* – Pb, 2002, s. 28), *hypotéka* (*hypotéky na byt* – Pb, 2002, s. 37), *apatyka* (*v apatyce nekoupí* – Pb, 2002, s. 60), *symfonie* (*ta která*

symfonie – Pb, 2002, s. 106), *sfinga* (*Například sfinga.* – Pb, 2002, s. 202), *aristokrat* (*aristokraté by určitě vlastnili* – Kb, 2004, s. 19), *oáza*²⁰ (*oázu pro ženy* – Kb, 2004, s. 45), *ortodoxní* (*nebudou tak ortodoxní* – Kb, 2004, s. 45), *paradox* (*zjevný paradox* – Kb, 2004, s. 70), *anabáze* (*anabáze s dotyčnou knihou* – Kb, 2004, s. 117), *xeroxový* (*xeroxových kopírek* – T, 2006, s. 59), *prizma* (*podobným prizmatem* – T, 2006, s. 142), *diskotéka* (*Diskotéka, fotbalový stadion* – T, 2006, s. 183), *praxe* (*zážitky z praxe* – Jtj, 2008, s. 10), *telegram* (*doručovatelů telegramů* – Jtj, 2008, s. 12), *mikrofon* (*Do mikrofonu mluvíme* – Jtj, 2008, s. 16), *nehygienický* (*nehygienickému potřísnění* – Jtj, 2008, s. 23), *metropole* (*chůze v metropolích* – Jtj, 2008, s. 29), *klon* (*dává vzniknout novým klonům* – Jtj, 2008, s. 32), *klimaticky* (*klimaticky nejvhodnější* – Jtj, 2008, s. 34), *energie* (*neopakovatelnou energii* – Jtj, 2008, s. 35), *anekdota* (*s vypravěčem anekdot* – Jtj, 2008, s. 40), *metamorfóza* (*zvířecích metamorfózách* – Jtj, 2008, s. 52), *dogma* (*bývalá dogmata* – Jtj, 2008, s. 155).

Jak dokazují výše uvedené příklady, v Křesťanových fejetonech se objevují i taková cizí slova, kterým nemusí běžný čtenář dobře rozumět a jejichž význam je nutné v mnoha případech dohledat ve slovníku cizích slov. Autor při psaní svých fejetonů tedy zřejmě předpokládá čtenáře s vyšší úrovní znalostí češtiny, a to i přesto, že jsou jeho texty zveřejňovány v hromadných sdělovacích prostředcích, a tudíž jsou přístupné velmi širokému okruhu příjemců.

Každý jedinec je vybaven svým vlastním idiolektem (tj. jazyk jednotlivce), který obsahuje různě bohatou slovní zásobu. Ta se dělí na slovní zásobu aktivní a rozsáhlejší slovní zásobu pasivní. V prvním případě se jedná o takové lexémy, jejichž významu rozumíme a které běžně užíváme. V případě druhém se jedná o takové lexémy, kterým sice rozumíme, avšak běžně je neužíváme. Krajní mez představují slova, jejichž význam je nám zcela neznámý. Stanovit přesně rozsah individuální slovní zásoby je velice obtížné, jelikož to záleží na mnoha faktorech, např. na našem vzdělání, na prostředí, v němž se pohybujeme, na povolání a na jiných našich vlastnostech a aktivitách. E. Lotko (Lotko, 2004) uvádí, že běžně člověk používá 3–10 tisíc různých slov.

Mnohé z uvedených latinizmů a grécizmů jsou již obecně vžitá a užívaná širokým okruhem mluvčích (např. *generace, operace, diář, sponzor, pódium, luxus, diskotéka, telegram, mikrofon, oáza, energie*). Jiné lexémy je však možné zařadit do pasivní slovní zásoby velké části uživatelů jazyka, popř. mezi slova, jejichž význam je pro některé zcela

²⁰ Slovo původně pochází z egyptštiny.

neprůhledný (*servilní, ostentativně, insolventní, opulentní, glorifikovat, juvenilní, intence, anabáze, metamorfóza, dogma*).

3.1.2.2 Přejímky z moderních jazyků

Vedle výrazů přejatých z klasických jazyků se ve fejetonech objevují také lexémy, které byly do češtiny přejaty z jazyků moderních. Nejčastěji pocházejí z angličtiny a z francouzštiny²¹, v menší míře z němčiny, italštiny, španělštiny a z některých jazyků slovanských. Na základě excerpcce bylo zjištěno, že v největším počtu jsou v textech zastoupeny anglicizmy.

Angličtina je hned po čínštině nejrozšířenějším světovým jazykem, jehož význam a vliv vzhledem k mezinárodní situaci neustále vzrůstá. Stává se stále univerzálnějším a s jeho praktickou znalostí se dnes člověk může domluvit ve velké části světa (Černý, 1996). Slova přejatá z angličtiny nás dennodenně obklopují, přičemž jejich hlavním zdrojem jsou především média. Na rozdíl od přejímek z klasických jazyků je proto význam anglicizmů pro čtenáře Křesťanových fejetonů průhlednější.

Většina lexémů podléhá formální adaptaci a autor respektuje jejich gramatickou, tvaroslovnou i pravopisnou stránku. Pouze malá skupina výrazů si zachovává svoji původní cizí podobu, např.: *fit* (*po probuzení zcela okamžitě fit* – Vmr, 2000, s. 231), *last minute*²² (*nabídka last minute* – Pb, 2002, s. 160), *faux pas* (*za takové faux pas* – Pb, 2002, s. 187), *retro* (*retro i pro nás* – Kb, 2004, s. 13), *air condition* (*kvalitnější air condition* – Kb, 2004, s. 57), *pokerface*²³ (*Pokerface patří k věci* – T, 2006, s. 218), *reality show* (*televizní reality show* – T, 2006, s. 228), *à propos* (*À propos Kohout.* – T, 2006, s. 233), *kupé* (*ve vlakovém kupé* – Jtj, 2008, s. 101), *entrée* (*Po tomto entrée* – Jtj, 2008, s. 117).

Mezi formálně adaptované anglicizmy patří výrazy: *sendvič* (*zastánci sendvičů možná namítnou* – Vmr, 2000, s. 252), *žokej* (*Lze spatřit i žokeje* – Pb, 2002, s. 24), *džudista*²⁴ (*jako bývají džudisté* – Pb, 2002, s. 28), *gangster* (*Prchající gangster* – Pb, 2002, s. 40), *šoubyznys* (*z okruhu šoubyznysu* – Pb, 2002, s. 55), *sex*²⁵ (*ani alkohol, ani sex* – Pb, 2002, s. 106), *handicap* (*handicap vůči spolužákům* – Pb, 2002, s. 119), *dealer* (*dealeři šafránu* – Pb, 2002, s. 128), *popkorn* (*prosazovat popkorn* – Pb, 2002, s. 172), *skinhead* (*Případně skinheadů.* –

²¹ Jedná se o tzv. galicizmy, tj. o jazykové prvky přejaté do jiného jazyka z francouzštiny nebo podle francouzštiny v něm utvořené (Lotko, 2003).

²² NASCS tento výraz nezaznamenává.

²³ NASCS tento výraz nezaznamenává.

²⁴ Slovo původně pochází z japonštiny.

²⁵ Slovo původně pochází z latiny.

Pb, 2002, s. 175), *punk* (*společenství punku* – *Pb*, 2002, s. 197), *sprej* (*Sprejem?* – *Pb*, 2002, s. 220), *liftboy* (*liftboy z karlovarského hotelu* – *Pb*, 2002, s. 231), *šejkr* (*zdat, že šejkr* – *Pb*, 2002, s. 236), *keyboard* (*ani na keyboard* – *Pb*, 2002, s. 257), *stevard* (*mladý stevard* – *Pb*, 2002, s. 260), *dredy* (*nechá udělat dredy* – *Kb*, 2004, s. 22), *ragbyový* (*šišatý ragbyový* – *Kb*, 2004, s. 27), *radar*²⁶ (*něco jako radary* – *Kb*, 2004, s. 29), *drink* (*k baru na drink* – *Kb*, 2004, s. 34), *lobbovat* (*pro který lobboval* – *Kb*, 2004, s. 35), *misska* (*Při volbě tibetské missky* – *Kb*, 2004, s. 38), *jogging* (*jogging oblečení* – *Kb*, 2004, s. 57), *trekkingový* (*trekkingové boty* – *Kb*, 2004, s. 93), *bungeejumpingový* (*na bungeejumpingovém laně* – *Kb*, 2004, s. 108), *design*²⁷ (*pojednává o designu* – *Kb*, 2004, s. 115), *heavy metal* (*heavy metal je heavy* – *Kb*, 2004, s. 116), *rekordman* (*dotknout světového rekordmana* – *Kb*, 2004, s. 126), *čip* (*Někde dokonce čipy.* – *Kb*, 2004, s. 136), *pyžamo*²⁸ (*oděni jen tak v pyžamu* – *T*, 2006, s. 8), *raut* (*Recepte a rauty* – *T*, 2006, s. 24), *šek* (*Na symbolickém šeku* – *T*, 2006, s. 34), *sponzoring* (*zdaří bez sponzoringu* – *T*, 2006, s. 35), *klipsa* (*přípevňuje pomocí kipsy* – *T*, 2006, s. 43), *chipsy* (*chipsy pro psy* – *T*, 2006, s. 64), *grilovat*²⁹ (*grilují v třístupňové teplotě* – *T*, 2006, s. 84), *boxer* (*hovořil o boxerovi* – *T*, 2006, s. 108), *tremp* (*byl na trempu* – *T*, 2006, s. 108), *image* (*snaha o image* – *T*, 2006, s. 125), *šot* (*natáčení jednotlivých šotů* – *T*, 2006, s. 139), *ufon* (*jde o ufony* – *T*, 2006, s. 158), *circlemaker*³⁰ (*speciální označení: circlemakeři* – *T*, 2006, s. 159), *grog* (*nejeden grog* – *T*, 2006, s. 191), *dispečink* (*aby jim dispečink přidělil* – *T*, 2006, s. 198), *web* (*zásluhou webu* – *T*, 2006, s. 199), *country* (*příznivců country hudby* – *T*, 2006, s. 202), *poker* (*Partičku pokeru* – *T*, 2006, s. 203), *bodyguard* (*pouze o bodyguardy* – *T*, 2006, s. 217), *outsiderství* (*outsiderství zad* – *T*, 2006, s. 221), *army shop*³¹ (*v takzvaných army shopech* – *T*, 2006, s. 246), *kameraman* (*policejním kameramanem* – *T*, 2006, s. 246), *supermarket* (*nejsou součástí supermarketů* – *T*, 2006, s. 252), *computer* (*koupi dalšího computeru* – *Jtj*, 2008, s. 7), *fastfoodový*³² (*novodobým - fastfoodovým - jevem* – *Jtj*, 2008, s. 12), *klip* (*stahuje hudbu a klipy* – *Jtj*, 2008, s. 18), *playbackový* (*playbackové kreace* – *Jtj*, 2008, s. 18), *magazín*³³ (*v magazínu Lidových novin* – *Jtj*, 2008, s. 18), *interview* (*Ve zmíněném interview* – *Jtj*, 2008, s. 18), *software* (*Ty software?* – *Jtj*, 2008, s. 22), *trolejbus* (*případně trolejbusem* – *Jtj*, 2008, s. 27), *mail* (*V elektronických mailech* – *Jtj*, 2008, s. 29), *džus* (*pomerančovým*

²⁶ Zkratka vytvořená z angl. slova *radio detection and ranging*.

²⁷ Slovo původně pochází z latiny.

²⁸ Slovo původně pochází z perštiny.

²⁹ Slovo původně pochází z francouzštiny.

³⁰ NASCS tento výraz nezaznamenává.

³¹ NASCS tento výraz nezaznamenává.

³² NASCS tento výraz nezaznamenává.

³³ Slovo původně pochází z arabštiny.

džusem – Jtj, 2008, s. 30), *V. I. P.*³⁴ (Třeba *V. I. P.* – Jtj, 2008, s. 32), *genderový* (*genderové* *vyváženosti* – Jtj, 2008, s. 42), *trend* (*patrný je tento trend* – Jtj, 2008, s. 52), *notebook* (*počítačový notebook* – Jtj, 2008, s. 53), *windows* (*pánubohu do windows* – Jtj, 2008, s. 60), *investigativně*³⁵ (*investigativně se tážající* – Jtj, 2008, s. 70), *hackerský* (*hackerskému kousku* – Jtj, 2008, s. 114), *gólman* (*z předních gólmanů* – Jtj, 2008, s. 117), *sejf* (*je i v sejfě* – Jtj, 2008, s. 148), *thriller* (*v televizně vysílaném thrilleru* – Jtj, 2008, s. 182), *catering* (*jména štábu a cateringu* – Jtj, 2008, s. 182).

Mezi formálně adaptované galicizmy patří výrazy: *precizní*³⁶ (*v zájmu precizního splnění svého slibu* – Vmr, 2000, s. 238), *konstatovat* (*stačí konstatovat, že* – Vmr, 2000, s. 239), *premiéra* (*kdyby při premiéře náhodou vysadilo video* – Vmr, 2000, s. 239), *kantýna*³⁷ (*v kantýně si je dávají taky* – Vmr, 2000, s. 253), *aperitiv* (*o úloze aperitivu* – Pb, 2002, s. 16), *portfej* (*co je to ten portfej* – Pb, 2002, s. 22), *apartmá* (*do apartmá* – Pb, 2002, s. 28), *refrén* (*jako každoroční refrén* – Pb, 2002, s. 31), *platforma* (*by se mohlo stát platformou* – Pb, 2002, s. 45), *kuloár* (*V televizních kuloárech* – Pb, 2002, s. 48), *karikatura*³⁸ (*ta která karikatura* – Pb, 2002, s. 106), *odér* (*kyselkavý odér* – Pb, 2002, s. 110), *fenomén*³⁹ (*jako určitý fenomén* – Pb, 2002, s. 119), *túra* (*společníkem na túrách* – Kb, 2004, s. 8), *revue* (*Revue o bydlení* – Kb, 2004, s. 47), *solitér* (*Pouze o solitér* – Kb, 2004, s. 115), *fazona* (*v různých nových fazonách* – Kb, 2004, s. 121), *fantom*⁴⁰ (*Jako fantom.* – T, 2006, s. 14), *nóbl* (*Bylo málo nóbl* – T, 2006, s. 19), *prestiž* (*je známkou prestiže* – T, 2006, s. 22), *maketa*⁴¹ (*rozměrnou maketu poukázky* – T, 2006, s. 34), *plenér* (*nejen v plenéru* – T, 2006, s. 92), *bonmot* (*zněním tohoto bonmotu* – T, 2006, s. 99), *doyen* (*pošle redakčního doyena* – T, 2006, s. 132), *bigotní* (*v polovině bigotních padesátých let* – T, 2006, s. 144), *kamion* (*podobu rozměrného kamionu* – T, 2006, s. 219), *radikálně*⁴² (*odpovědi se radikálně lišily* – Jtj, 2008, s. 7), *tričko* (*táta v tričku* – Jtj, 2008, s. 9), *duel*⁴³ (*z duelu vyšel* – Jtj, 2008, s. 10), *stáž* (*ze stáže* – Jtj, 2008, s. 10), *deklasovaný* (*deklasované jablko* – Jtj, 2008, s. 16), *incident*⁴⁴ (*O incidentu* – Jtj, 2008, s. 18), *prekérní* (*prekérní situaci* – Jtj, 2008, s. 26), *branže* (*lidí uvnitř branže* – Jtj, 2008, s. 30), *ambasáda* (*lidí z ambasád* – Jtj, 2008, s. 35), *apanáž*

³⁴ Zkratka vytvořená z angl. slova *very important person*.

³⁵ Slovo původně pochází z latiny.

³⁶ Slovo původně pochází z latiny.

³⁷ Slovo původně pochází z italštiny.

³⁸ Slovo původně pochází z italštiny.

³⁹ Slovo původně pochází z řečtiny.

⁴⁰ Slovo původně pochází z řečtiny.

⁴¹ Slovo původně pochází z italštiny.

⁴² Slovo původně pochází z latiny.

⁴³ Slovo původně pochází z latiny.

⁴⁴ Slovo původně pochází z latiny.

(poskytovat mu apanáž – Jtj, 2008, s. 39), *croissant* (cenu *croissantu* – Jtj, 2008, s. 42), *šanson* (s první dámou českého šansonu – Jtj, 2008, s. 66), *vizáž* (znal její vizáž – Jtj, 2008, s. 70), *vernisáž* (zúčastnil *vernisáže* – Jtj, 2008, s. 81), *klišé* (Nápisové klišé – Jtj, 2008, s. 83), *voyersky* (potají *voyersky* podíval – Jtj, 2008, s. 99), *atavisticky*⁴⁵ (něco *atavistického* – Jtj, 2008, s. 150).

Vedle nejpočetnějších anglicizmů a galicizmů se v textech fejetonů můžeme v menší míře setkat také s výrazy přejatými z:

a) němčiny: *doména*⁴⁶ (*jsou doménou mužů* – Kb, 2004, s. 58), *post*⁴⁷ (*o post amerického prezidenta* – T, 2006, s. 143), *trafika*⁴⁸ (*v nějaké trafice* – Jtj, 2008, s. 35), *wehrmacht* (*bojovníků wehrmachtu* – Jtj, 2008, s. 60);

b) italštiny: *vendeta* (*připomíná rodovou vendetu* – Pb, 2002, s. 70), *skartovat*⁴⁹ (*postupně karty skartuje* – Kb, 2004, s. 65), *pizza* (*rozvážející pizzu* – Jtj, 2008, s. 12), *bienále* (*45. bienále umění* – Jtj, 2008, s. 27);

c) španělštiny: *junta* (*Nebo junta?* – Pb, 2002, s. 30);

d) jazyků slovanských: *mejdan*⁵⁰ (*na mejdanech* – T, 2006, s. 19), *obezlička*⁵¹ (*uchylujeme k obezličce* – T, 2006, s. 155).

Zvláštní skupinu přejatých slov tvoří převážně nesklonné exotizmy. V textech fejetonů se čtenář může setkat s lexémy pocházejícími z:

a) japonštiny: *kimono* (*nechal nakreslit kimono* – Pb, 2002, s. 28), *sumó* (*ve sportu sumó* – Pb, 2002, s. 234), *harakiri* (*spojené tradičně s harakiri* – Jtj, 2008, s. 106);

b) čínštiny: *jin a jang* (*harmonie sil jan a jang* – T, 2006, s. 68);

c) tibetštiny: *dalajlama* (*určitě zařídil dalajlama* – Kb, 2004, s. 35), *yetti* (*Yetti – a pátrání po něm* – T, 2006, s. 24);

d) arabštiny: *mumie*⁵² (*mumie z mladší doby kamenné* – Kb, 2004, s. 93);

e) eskymáctiny: *iglú* (*v eskymáckém iglú* – T, 2006, s. 79);

f) jazyků indických: *tamtam* (*sem tam tamtam* – Pb, 2002, s. 224), *buddhista* (*část buddhistů* – Kb, 2004, s. 35), *jóga* (*pravidelně cvičit jógu* – Kb, 2004, s. 137).

⁴⁵ Slovo původně pochází z latiny.

⁴⁶ Slovo původně pochází z latiny. Odtud se dostalo do francouzštiny, poté do němčiny.

⁴⁷ Slovo původně pochází z latiny

⁴⁸ Slovo původně pochází z arabštiny. Odtud se dostalo do italštiny, poté do němčiny.

⁴⁹ Slovo původně pochází z řečtiny.

⁵⁰ Slovo původně pochází z arabštiny. Odtud se dostalo do turečtiny, poté do jihoslovanských jazyků.

⁵¹ Výraz byl do češtiny přejatý z ruštiny.

⁵² Slovo původně pochází ze staré perštiny.

3.1.2.3 Fejeton *Pod obojí*

Trvalý zájem R. Křesťana o naši mateřštinu se nevyhýbá ani slovům cizího původu a ústí do poučného fejetonu *Pod obojí*, který se objevuje v souboru *Podkovaná blecha*. Jak již samotný název napovídá, autor se věnuje problematice dublet, především různým pravopisným podobám cizích slov. V úvodu konstatuje, že „*Čeština není jednoduchá, nýbrž dvojduchá. Nebo dvouduchá?*“ (Křesťan, 2002, s. 27), a naráží tak na první variantní jev.

Při svém zajímavém a živém výkladu se Křesťan opírá o SSČ z roku 1994 a začíná u písmene A. V textu se poté setkáváme s poučením o dubletách *apartmá – apartmán, brom – bróm, Coca-Cola – kokakola, džudisté – judisté, exlibris – ex libris, gobelín – goblén, haše – haše, ion – iont, jachting – jachtink, chunta – junta, kaprice – kapric, linoryt – linoleoryt, moto – motto, parmazán – parmezán, ralley – rely, trampovat – trempovat, waleština – velština, vir – virus, zákristie – sakristie* (Křesťan, 2002, s. 28-30).

Fejeton je zakončen konstatováním: „*Aby toho nebylo málo, lze občas ve slovníku objevit dokonce i trojakost! Proto se obávám, že opravdu pořádně česky nebudu umět jakživ, jaktěživ, ani jaktěživo.*“ (Křesťan, 2002, s. 30).

3.2 Vlastní jména

3.2.1 Vlastní jména z hlediska onomastiky

Onomastika, nauka o vlastních jménech (propriích), se u nás začala zvlášť intenzivně rozvíjet od 50–60. let minulého stol. Postupně ztrácela charakter pomocné vědy historické a přesouvala se mezi vědy lingvistické. Jako svébytná jazykovědná subdisciplína, podporovaná budováním obecné onomastické teorie, se v tehdejší době soustřeďovala především na řešení problematiky klasifikace vlastních jmen a vymezení diferencí mezi apelativy (jména obecná neoznačující individuální denotát) a proprii. Mezi základní materiálová a teoretická východiska patří práce V. Šmilauera⁵³, J. Beneše⁵⁴, M. Knappové⁵⁵ či J. Svobody⁵⁶, na které v posledních letech navázal R. Šrámek odbornou publikací *Úvod do obecné onomastiky* (1999). Díky nim se čeština v rámci evropské lingvistiky stala jedním z mála jazyků, jejichž onymie (soubor vlastních jmen v jistém jazyce) byla ve svých podstatných aspektech zpracována systematicky a v relativní úplnosti. Mimo jiné se tím také otevřela cesta k soustavnějšímu výzkumu teoretické povahy.

Předmětem onomastického výzkumu jsou vlastní jména, tedy takové lexikální jednotky, které pojmenovávají komunikativně individualizované objekty. Jejich hlavní funkcí je propriálně pojmenované objekty v rámci objektů téhož druhu individualizovat (ohraničit je jako neopakovatelnou jednotlivinu), diferencovat (odlišit v rámci téhož druhu objektů jednotlivé prvky dané množiny nezaměnitelným způsobem od sebe) a lokalizovat (zařadit propriálně pojmenovaný objekt do určitých věčných, prostorových, sociálních, kulturních, historických nebo ekonomických vztahů). Podle R. Šrámka (Šrámek, 1999) je možné vydělit systém vlastních jmen také jako tzv. druhou vrstvu jazyka, kterou lze definovat jako opozici apelativní a propriální sféry. Tato sféra však nesmí být chápána jako opozice absolutní, ale spíše jako funkční protiklad dvou různých způsobů vztahu mezi pojmenováním a pojmenovaným.

Propria lze obecně rozdělit na dvě velké skupiny. Na jedné straně rozlišujeme objekty jednodenotátové (singulativní), na druhé straně objekty vícedenotátové (mnohodenotátové). V prvním případě je jedné entitě přiřazeno jedno proprium (ta a žádná jiná osoba – *J. A. Komenský*, konkrétní řeka – *Svratka*). V případě druhém platí jedno proprium pro více

⁵³ Např. *Úvod do toponomastiky* (1963).

⁵⁴ Např. *O českých příjmeních* (1962).

⁵⁵ Např. *Jak se bude jmenovat?* (1978).

⁵⁶ Např. *Staročeská osobní jména a naše příjmení* (1964).

druhově stejných objektů (např. příjmení *Novák*) nebo pro více objektů druhově odlišných (např. *Praha* – město, hotel, loď, rozhlasová stanice atp.).

Další klasifikační systémy vlastních jmen preferují vždy jen jeden jejich aspekt a operují s povrchovými vlastnostmi jejich jazykové výstavby. Z tohoto hlediska je velmi rozšířené dělení na propria přímá (*Niva*) a nepřímá (*Za vodou*), které se zakládá na tom, jestli je daný objekt pojmenován přímo (louka s vlastností nivy – *Niva*), nebo ve vztahu k jinému objektu (pole leží za vodou – *Za vodou*).

Vedle výše uvedené klasifikace vlastních jmen existují tři základní třídy proprií, podle nichž se také rozlišují jednotlivé plány onomastiky:

- a) plán geonymický zahrnující všechny třídy toponym (jména onymických objektů na povrchu země i pod ním) a kosmonym (jména nebeských těles a útvarů na nich);
- b) plán bionymický zahrnující antroponyma (jména osob nebo skupin osob), pseudoantroponyma (jména jakoby živých bytostí), zoonyma (jména zvířat);
- c) plán chrématonymický zahrnující vlastní jména pro objekty, jevy a vztahy vzniklé lidskou činností (Šrámek, 1999).

3.2.2 Vlastní jména ve fejetonech R. Křesťana

Problematikou vlastních jmen v literatuře se zabývá literární onomastika. Od literární vědy, která propria hodnotí pouze ze svých literárněvědných pozic, si literární onomastika všímá zejména jejich funkcí v textu. Za základní je považována funkce expresivní (emocionální), s níž úzce souvisí i funkce estetická, resp. poetická. Pod těmito funkcemi se shrnuje druh účinku jména, totiž, jakým dojmem působí na čtenáře. Vedle toho slouží propria v textu literárního díla také jako prostředek charakterizace (postav, prostředí atp.), fikcionalizace, iluzionizace, popř. mytizace (Šrámek, 1999).

Vlastní jména jsou pro Křesťanovy fejetony zvlášť příznačné. Objevují se takřka ve všech textech a označují velice široký okruh objektů, z čehož vyplývá jejich obrovská rozmanitost. Obvyklé je jejich užívání v textech blízcích se svojí povahou odborným pojednáním. Vedle proprií označujících názvy knih, periodik či vědeckých prací se tu objevují i jména uznávaných odborníků, vědců, spisovatelů, státníků nebo vynálezců. Hojně jsou také názvy institucí a organizací. V tradičních „vyprávěnkách“ se nejednou objevují např. jména bývalých spolužáků, učitelů, mediálně známých osob, také názvy měst a míst, která R. Křesťan při svých častých cestách navštívil. Vlastní jména tak demonstrují nejenom autorovu sečtělost a zcestovalost, ale především také jeho výborné znalosti rozmanitých

témat, které plynou z jeho osobního života, z jeho četných zálib i z jeho profesní kariéry široce zaměřeného publicisty.

Vzhledem k velmi rozsáhlé materiální základně byla excerpce zaměřena pouze na taková propria, která byla nejvýraznější a častěji se opakovala. Příkladová část se bude podobně jako předchozí pasáž teoretická opírat o publikaci R. Šrámka *Úvod do obecné onomastiky* (1999), resp. o jeho členění proprií do tří základních tříd (plánů).

3.2.2.1 Plán geonymický

Geonymický plán, který zahrnuje všechny třídy toponym a kosmonym, je především z důvodu autorovy záliby v cestování a poznávání nových zemí velmi obsáhlý. V textech se objevuje velké množství rozličných názvů označujících zeměpisné objekty u nás i v cizině. Některá propria si udržují svoji cizí podobu (*La Mancha, West Midlands*), jiná Křesťan uvádí v podobě počeštěné (*Salzburk, Norimberk*). Do geonymického plánu náležejí i taková vlastní jména, která mají charakter termínů (*Slunce, Sirius*) nebo která autor zapisuje zkratkou (*USA, L. A.*).

S ohledem k rozsáhlému lexikálnímu materiálu jsem se zaměřila jen na takové typy toponym, které byly nejčastější, a to na názvy zemí a jejich částí, názvy měst a obcí⁵⁷, názvy hor a pohoří; vedle toho také na některá kosmonyma. Zde několik příkladů:

a) názvy zemí a jejich částí - *Nigérie (hlavní město Nigérie – Vmr, 2000, s. 229)*, *jižní Čechy (s kamarády do jižních Čech – Pb, 2002, s. 7)*, *Řecko (Například v Řecku je – Pb, 2002, s. 20)*, *Island (krve obyvatel Islandu – Pb, 2002, s. 36)*, *Znojensko (třeba na Znojensku – Pb, 2002, s. 48)*, *Brazílie (V Brazílii je – Pb, 2002, s. 49)*, *La Mancha (do kraje La Mancha – Pb, 2002, s. 126)*, *Slezsko (dívka ze Slezska – Kb, 2004, s. 35)*, *Česká republika (V České republice lemují – Kb, 2004, s. 50)*, *Oklahoma (nenatáčil v Oklahomě – Kb, 2004, s. 101)*, *Lichtenštejnsko (netrefil do Lichtenštejnska – Kb, 2004, s. 109)*, *Kuba (cesta na Kubu – T, 2006, s. 44)*, *Arménie (druhý z Arménie – T, 2006, S. 45)*, *Kokořínsko (skalami na Kokořínsku – T, 2006, s. 77)*, *Rusko (při své cestě po Rusku – Jtj, 2008, s. 11)*, *USA (z rodné Belgie vydal do USA – Jtj, 2008, s. 12)*, *Velká Británie (i ve Velké Británii – Jtj, 2008, s. 23)*, *West Midlands (V oblasti West Midlands – Jtj, 2008, s. 23)*, *Rakousko (tedy v Rakousku – Jtj, 2008, s. 24)*, *Tyrolsko (navíc v Tyrolsku – Jtj, 2008, s. 94)*, *Indie (stejný význam v Indii – Jtj, 2008, s. 105)*, *Sudety (zamiloval si krajinu Sudet – Jtj, 2008, s. 116)*;

⁵⁷ Mezi českými názvy měst se opakovaně objevuje Křesťanovo rodné město (dnes součást Karlových Varů) Stará Role.

b) názvy měst a obcí - Bilbao (v *Bilbau spatřil tuto ojedinělou stavbu* – Vmr, 2000, s. 252), Prostějov (přihodilo v *Prostějově* – Pb, 2002, s. 26), Taxco (ve městě *Taxco* – Pb, 2002, s. 43), Norimberk (tehdy v *Norimberku* – Pb, 2002, s. 86), Betlém (přijížděli do *Betléma* – Pb, 2002, s. 216), Stará Role (u nás ve *Staré Roli* – Kb, 2004, s. 14), Liberec (až do *Liberce* – Kb, 2004, s. 26), Salcburk (V blízkosti *Salcburku* – Kb, 2004, s. 104), Togliatti (tamního města *Togliatti* – T, 2006, s. 159), Bukurešť (oprýskané *Bukurešti* – T, 2006, s. 174), Šternberk, Mohelnice, Litovel (zda se tak říká *Šternberku, Mohelnici, nebo Litovli* – T, 2006, s. 174), Carlsbad (najdete taktéž *Carlsbad* – T, 2006, s. 175), Drážďany (vynalezl v *Drážďanech* – Jtj, 2008, s. 21), Mariazell (v poutním *štýrském Mariazellu* – Jtj, 2008, s. 27), Santiago de Compostela (ve španělské poutním *Santiagu de Compostela* – Jtj, 2008, s. 27), L. A. (v *L. A.* – Jtj, 2008, s. 30), Mladá Boleslav (od *Mladé Boleslavi* – Jtj, 2008, s. 32), České Budějovice (i v *Českých Budějovicích* – Jtj, 2008, s. 69), Trenčianské Teplice (V *Trenčianských Teplicích* – Jtj, 2008, s. 82), Sydney (hotelu v *Sydney* – Jtj, 2008, s. 137);

c) názvy hor a pohoří - Vysoké Tatry (z *oblasti Vysokých Tater* – Pb, 2002, s. 27), Kilimandžáro (sněhy na *Kilimandžáru* – Pb, 2002, s. 117), Říp (například *Říp* – Pb, 2002, s. 159), Býčí hora, Kraví hora (zakoukaly *Býčí hora s Kraví horou* – Kb, 2004, s. 48), Milešovka (něco začal s *Milešovkou* – Kb, 2004, s. 48), Mont Blanc (i slavný *Mont Blanc* – Kb, 2004, s. 50), Českomoravská vrchovina (na *Českomoravské vrchovině* – Kb, 2004, s. 62), Hrebienok (lanovkou na *Hrebienok* – T, 2006, s. 15), Matterhorn (vystoupali na *Matterhorn* – T, 2006, s. 186), Alpy (přes *Alpy* – Jtj, 2008, s. 27), Kerkis (pod *tamní velebnou horou Kerkis* – Jtj, 2008, s. 85), Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory, Jeseníky, Šumava, Krušné hory, Ještěd (na *místa v Jizerských horách, v Krkonoších, v Orlických horách, v Jeseníkách, na Šumavě, v Krušných horách či kolem Ještědu* – Jtj, 2008, s. 115), Klínovec, Praděd (například také *Klínovec, Praděd* – Jtj, 2008, s. 115), Sněžka (lanovka na *Sněžku* – Jtj, 2008, s. 190);

d) kosmonyma - Měsíc (hrály na *dobývání Měsíce* – Pb, 2002, s. 21), Mars (směřující k *Marsu* – Pb, 2002, s. 213), Sirius (psí *hvězda Sirius* – Jtj, 2008, s. 33), Slunce, Země (Slunce se *neotáčí kolem Země* – Jtj, 2008, s. 156).

3.2.2.2 Plán bionymický

Bionyma tvoří nejobsáhlejší a nejpestřejší skupinu proprií. Na jedné straně se můžeme setkat s vlastními jmény označujícími osoby veřejně známé (herci, sportovci, spisovatelé atp.), na straně druhé s vlastními jmény označujícími osoby, které náležejí do autorovy soukromé sféry (sousedé, bývalí spolužáci). Zvláštní kategorii tvoří jména náboženských

a mytologických postav, také postav filmových či literárních. Obrovská rozmanitost bionym vyplývá především z Křesťanova širokého tematického spektra. V textech se objevují jména osob žijících i dávno zemřelých, domácích i zahraničních, pohlaví ženského i mužského, známých i méně známých.

U většiny jmen cizího původu autor respektuje jejich původní pravopisnou podobu, pouze u některých se objevuje jejich počestěná varianta. Zvláště patrný je tento rozdíl u proprií, která označují objekty ženského pohlaví. V některých případech je jméno zachováno v originálním znění (*Britney Spears, Curie, Frida Kahlo*), jinde se vyskytuje jeho počestěná varianta utvořená přechylovací příponou *-ová* (*Rowlingová, Maria Callasová, Julia Robertsová, Elisabeth Taylorová*). V publikaci *Naše a cizí příjmení v současné češtině* (Knappová, 2002) se můžeme dočíst, že v rámci textů učených široké veřejnosti, mezi které fejetony R. Křesťana patří, je obvyklé u cizích ženských příjmení nahradit v českém kontextu cizí přechylovací přípony českou příponou *-ová*. Příjmení se tímto začlení do českého jazykového systému tak, aby se v něm dala bez potíží užívat (skloňovat atp.) a zároveň signalizovala, že nositelkou tohoto příjmení je žena.

Mezi nejčastější skupiny bionym vyskytujících se v Křesťanových fejetonech patří:

- a) jména sousedů - *paní Koláčková* (*paní Koláčková odmítala – Kb, 2004, s. 22*), *paní Votavová* (*sousedce paní Votavové – T, 2006, s. 56*), *paní Veitlová* (*od naší susedky – paní Veitlové – T, 2006, s. 203*), *paní Hoffmanová* (*Paní Hoffmanová ze sousedství – Jtj, 2008, s. 9*), *pan Švehlík* (*Měl ji pan Švehlík. – Jtj, 2008, s. 9*);
- b) jména bývalých učitelů, spolužáků / spolužaček - *Brejcha* (*pan učitel Brejcha se mě o půlnoci zeptá – Vmr, 2002, s. 232*), *Jitka* (*hleděl zamilovaně na spolužáky Jitku – Vmr, 2000, s. 235*), *Tonda* (*Zamilovala se do spolužáka Tondy – Vmr, 2000, s. 235*), *Jarda* (*první spolužák Jarde – Pb, 2002, s. 149*), *Kája Kornatovský* (*spolužák Kája Kornatovský – Kb, 2004, s. 15*), *Béla Lakatoš* (*potvrzoval Béla Lakatoš – Kb, 2004, s. 135*), *Bohouš* (*Bohouš spal na kuti – T, 2006, s. 11*), *Hois* (*se spolužákem Hoisem – T, 2006, s. 56*), *Tonda Hnátík* (*spolužák Tonda Hnátík – Jtj, 2008, s. 21*), *Petr Šťastný* (*spolužák Petr Šťastný – Jtj, 2008, s. 22*);
- c) jména spisovatelů / spisovatelek - *Homér* (*překlad Homérova eposu – Kb, 2004, s. 28*), *Ondřej Neff* (*spolu s Ondřejem Neffem – Kb, 2004, s. 31*), *Květa Legátová* (*knížka Květy Legátové – Kb, 2004, s. 158*), *Hans Christian Andersen* (*pohádky hanse Christiana Andersena – T, 2006, s. 11*), *Jerome Klapka Jerome* (*Jerome Klapka Jerome uvádí ve své knize – Jtj, 2008, s. 10*), *Shakespeare* (*Shakespearových sonetů – Jtj, 2008, s. 22*), *Lewis Carroll*, *Ernest Hemingway* (*jako byli Lewis Carroll a Ernest Hemingway – Jtj, 2008, s. 79*),

Schiller (V Schillerově hře – Jtj, 2008, s. 97), Alois Jirásek (vylíčena Aloisem Jiráskem – Jtj, 2008, s. 99), Petra Hůlová (první knížku Petry Hůlové – Jtj, 2008, s. 127), Charles Baudelaire (Charles Baudelaire – Květy zla. – Jtj, 2008, s. 128), Kurt Vonnegut (zadání Mechanického pianu Kurta Vonneguta – Jtj, 2008, s. 128);

d) jména zpěváků / zpěvaček, hudebníků, skladatelů - *Michal Tučný (se Michal Tučný ptá – Pb, 2002, s. 40), František Škroup (naš František Škroup – Pb, 2002, s. 84), Maria Callasová (Marii Callasovou v roli – Pb, 2002, s. 167), Beethoven (Beethovenově Osudové – Pb, 2002, s. 170), Elvis Presley (dvojníků Elvise Presleyho – Pb, 2002, s. 180), Waldemar Matuška (v podání Waldemara Matušky – Kb, 2004, s. 9), Aram Chačaturjan (Šavlový tanec Arama Chačaturjana – Kb, 2004, s. 15), Čajkovskij (připomenout Čajkovského – Kb, 2004, s. 64), Frank Zappa (věhlasnému hudebníkovi Franku Zappovi – Kb, 2004, s. 16), Britney Spears (manžel zpěvačky Britney Spears – T, 2006, s. 200), Aneta Langerová (Aneta Langerová se neobjevuje – Jtj, 2008, s. 10), Mozart (v libretu Mozartovy – Jtj, 2008, s. 97), Antonín Dvořák (inspiroval Antonína Dvořáka – Jtj, 2008, s. 99), Vivaldi (nemá patent jen Vivaldi – Jtj, 2008, s. 115);*

e) jména myslitelů, vědců, odborníků - *dr. Václav Větvička (při rozmluvě s dr. Václavem Větvičkou – Vmr, 2000, s. 247), RNDr. Jan Munzar, CSc. (Meteorolog RNDr. Jan Munzar, CSc. – Kb, 2004, s. 70), Voltaire (Voltaire zase napsal – Pb, 2002, s. 128), Galileo Galilei (Legenda praví, že Galileo Galilei – T, 2006, s. 225), profesor Libor Fára (Plastický chirurg profesor Libor Fára – Jtj, 2008, s. 11), dr. Evžen Opatrný (dr. Evžen Opatrný z olomoucké univerzity – Jtj, 2008, s. 11), Jiří Grygar (i astrofyzik Jiří Grygar – Jtj, 2008, s. 18), Aristoteles (Aristoteles tímto způsobem učil – Jtj, 2008, s. 27), Jan Ámos Komenský (Jan Ámos Komenský ve svém díle – Jtj, 2008, s. 27), Julius Komárek (zoolog profesor Julius Komárek – Jtj, 2008, s. 51), Niels Bohr (jak by se Niels Bohr – Jtj, 2008, s. 67), Pythagoras (řeckému učenci Pythagorovi – Jtj, 2008, s. 85), Albert Einstein (Albert Einstein si dětství prodloužil – Jtj, 2008, s. 105);*

f) jména sportovců - *David Beckham (fotbalista David Beckham – Pb, 2002, s. 175), Roddick (tenista Roddick vyslal míček – Kb, 2004, s. 29), Pepi Bican (fotbalisty Pepiho Bicana – Kb, 2004, s. 158), Filipe Masa (Filipe Masa se jezdecky propracoval – Jtj, 2008, s. 12), Emil Zátopek (Emila Zátopka⁵⁸ – Jtj, 2008, s. 17), Stéphan Mbia (obránce Stéphana Mbiy – Jtj, 2008, s. 104), Milan Baroš (Fotbalista Milan Baroš – Jtj, 2008, s. 104);*

⁵⁸ Jméno se objevuje v delším výčtu.

g) jména herců / hereček, režisérů - *Juraj Herz* (natočil *Juraj Herz* – Pb, 2002, s. 66), *Julia Robertsová* (i herečka *Julia Robertsová* – Pb, 2002, s. 138), *Jaroslav Marvan* (v uměleckých počátcích *Jaroslava Marvana* – Pb, 2002, s. 167), *Yul Brynner* (Podobně jako *Yul Brynner* – Pb, 2002, s. 175), *Elisabeth Taylorová* (se vedle *Elisabeth Taylorové* pohupuje – Pb, 2002, s. 207), *Jack Lemmon* (schopnosti *Jacka Lemmona* – Kb, 2004, s. 43), *Adina Mandlová* (herečka *Adina Mandlová* uvedla – Kb, 2004, s. 144), *Jean-Claude van Damme* (akční herec *Jean-Claude van Damme* – Jtj, 2008, s. 12), *Stella Zázvorková* (*Stellu Zázvorkovou*⁵⁹ – Jtj, 2008, s. 17), *Jan Werich* (předscén *Jana Wericha* – Jtj, 2008, s. 81), *Hitchcock* (na způsob *Hutchcockova* filmu – Jtj, 2008, s. 122), *Charlie Chaplin* (O *Charliem Chaplinovi* se tradovalo – Jtj, 2008, s. 127);

h) jména vynálezců - *Alexander Bain*⁶⁰ (badatel *Alexander Bain* – Pb, 2002, s. 119), *Raffael Esposito*⁶¹ (neapolskému pekaři *Rafaelu Espositovi* – Jtj, 2008, s. 12), *Edison, Berliner*⁶² (jsou spojována dvě jména: *Edison a Berliner* – Jtj, 2008, s. 17), *August Leonardí*⁶³ (*August Leonardí* vynalezl – Jtj, 2008, s. 21), *Curie* (dokonce i *madame Curie* – Jtj, 2008, s. 89), *Josephine Cochranová*⁶⁴ (*Josephine Cochranová* měla jednoho dne – Jtj, 2008, s. 112), *Otto Wichterle* (slovutného profesora *Otto Wichterleho* – Jtj, 2008, s. 120);

ch) jména státníků, politiků, panovníků / panovnic - *Julius Caesar* (rozhodnutí *Julia Caesara* – Pb, 2002, s. 79), *Ludvík XIII.* (vlády *Ludvíka XIII.* – Pb, 2002, s. 91), *Gerhard Schröder* (kancléř *Gerhard Schröder* – Pb, 2002, s. 195), *Putin* (prezidentem *Putinem* – Pb, 2002, s. 195), *Adolf Hitler* (*Adolf Hitler* udílející autogram – Pb, 2002, s. 207), *Václav Havel* (muž jménem *Václav Havel* – Pb, 2002, s. 249), *Karel Veliký* (císaře *Karla Velikého* – Jtj, 2008, s. 28), *Marie Terezie* (až za *Marie Terezie* – Jtj, s. 33), *Vladimír Mečiar* (premiéra *Vladimíra Mečiara* – Jtj, 2008, s. 82), *T. G. Masaryk* (rozhovory s *T. G. Masarykem* – Jtj, 2008, s. 97), *Topolánek* (premiér *Topolánek* – Jtj, 2008, s. 104), *Nicolas Sarkozy* (*Nicolas Sarkozy*, tehdejší kandidát – Jtj, 2008, s. 105), *Napoleon* (prý i císař *Napoleon* – Jtj, 2008, s. 168);

i) jména malířů, výtvarníků - *Josef Lada* (*Josef Lada* vzpomínal – Pb, 2002, s. 16), *Vladimír Jiránek* (kresbiček *Vladimíra Jiráňka* – Pb, 2002, s. 57), *Albrecht Dürer* (malíř *Albrecht Dürer* – Pb, 2002, s. 66), *Kristián Kodet* (malíře *Kristiána Kodeta* – Pb, 2002, s. 91), *Karel Franta* (ilustrátor *Karel Franta* – Pb, 2002, s. 99), *Radek Pilař* (s malířem *Radkem Pilařem* – Kb, 2004, s. 16), *Salvador Dalí* (například *Salvador Dalí* – Kb, 2004, s. 58), *Alfons Walde*

⁵⁹ Jméno se objevuje v delším výčtu.

⁶⁰ Jako první si nechal patentovat metodu elektrického obrazového přenosu (prazáklad televize).

⁶¹ Podle R. Křesťana vynalezl rozvážku pizzy.

⁶² Vynálezci mikrofonu.

⁶³ Vynalezl alizarinový inkoust.

⁶⁴ Vynalezla první myčku.

(u malíře Alfonse Waldeho – Jtj, 2008, s. 94), *Gustav Klimt, Egon Schiel* (spřízněnost s Gustavem Klimtem a Egonem Schielem – Jtj, 2008, s. 94), *Picasso* (Měl-li Picasso období modré – Jtj, 2008, s. 96), *Manet* (Zobrazil ho například Manet – Jtj, 2008, s. 130);

j) jména mytologických a náboženských postav - *Kristus* (neboli zbraně Kristovy – Pb, 2002, s. 24), *Metuzalém* (*Metuzalém se podle bible* – Pb, 2002, s. 36), sv. *Václav* (sochy svatého Václava – Pb, 2002, s. 98), *Noe* (praotec Noe – Pb, 2002, s. 140), *svatý Josef* (svatý Josef nebyl tatínkem – Pb, 2002, s. 218), *praotec Čech* (hovoří o praotci Čechovi – Kb, 2004, s. 79), *Šemík* (bájného koně Šemíka – Kb, 2002, s. 125), *Narkissos* (poloboha, který se jmenoval Narkissos – Kb, 2004, s. 145), *Zeus* (přijala Diovo řešení – T, 2006, s. 85), *Satan* (slouží Satanovi – Jtj, 2008, s. 14), *svatý Jakub* (ke hrobu svatého Jakuba – Jtj, 2008, s. 28), *Ježíšek* (už přijde Ježíšek – Jtj, 2008, s. 60), *Boží syn* (narození Božího syna – Jtj, 2008, s. 60), *Mikuláš* (*Mikuláš chodí nadělovat* – Jtj, 2008, s. 70), *Panna Marie* (narození Panny Marie – Jtj, 2008, s. 87), *Bůh* (kteří se Boha nebojí – Jtj, 2008, s. 92), *Jidáš* (vysloužil jméno Jidáš – Jtj, 2008, s. 163), *Romulus a Remus* (odkojila dvojčata Romula a Rema – Jtj, 2008, s. 166);

k) jména literárních a filmových postav - *Mistr Bean* (pro celou rodinu Mistra Beana – Vmr, 2000, s. 238), *major Zeman* (televizního majora Zemana – Pb, 2002, s. 25), *Don Quijote* (musel i Don Quijote – Pb, 2002, s. 44), *Vinnetou* (Copak Vinnetou nosil deštník? – Pb, 2002, s. 141), *Kojak* (inspektor Kojak – Pb, 2002, s. 175), *princezna Krasomila* (portrét princezny Krasomily – Kb, 2004, s. 19), *Hurvínek, Spejbl* (u Hurvínka jsou kraťasy samozřejmostí, u Spejbla ne – Kb, 2004, s. 55), *Harry Potter* (Kdybych byl osmnáctiletým Harry Potterem – Jtj, 2008, s. 10), *Mišák Mickey* (různých podob Myšáka Mickeyho – Jtj, 2008, s. 61), *Švejk* (Švejk po vyhození – Jtj, 2008, s. 67), *Jekyll a Hyde* (protiklad Jekylla Hyda – Jtj, 2008, s. 163), *Karkulka* (posléze i Karkulku – Jtj, 2008, s. 163).

3.2.2.3 Plán chrématonymický

Chrématonyma, označující objekty, jevy a vztahy vzniklé lidskou činností, představují další výraznou složku Křesťanových fejetonů. Neobjevují se jen v textech odborného rázu, kde nacházejí uplatnění zejména názvy odborných knih či různých organizací a institucí, ale i v rámci ostatních fejetonů, které se věnují běžným, každodenním věcem. Nejednou je např. odkaz na zajímavou knihu podnětem pro čtenáře, aby do ní také nahlédl.

Podobně, jako je tomu u předchozích tříd vlastních jmen, také zde se objevují propria označující objekty domácí i cizí. Nejvíce proprií uchovávajících si původní cizí podobu se

nachází mezi názvy firem a značek (*Coca-Cola, Nike*), o něco méně mezi názvy organizací a institucí (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*).

Příkladová část je pouhým výběrem z různých chrématonym, které se v textech objevují. Opět se jedná pouze o skupiny nejpočetnější. První z nich tvoří názvy knih a periodik. Tato skupina mimo jiné zahrnuje i tituly knih samotného R. Křest'ana, jenž na ně v nejednom fejetonu odkazuje. Zajímavý je také autorův široký rozhled v této oblasti, který plyne zejména z jeho dlouholeté publicistické kariéry a který se projevuje např. hojnými zmínkami o téměř neznámých periodikách regionální povahy. Mezi názvy knih a periodik patří: *Petrolejové lampy* (román s názvem *Petrolejové lampy* – Pb, 2002, s. 34) *Sme* (*Deník Sme otiskl* – Pb, 2002, s. 45), *Spalovač mrtvol* (novela *Spalovač mrtvol* – Pb, 2002, s. 66), *Výlov mého rybníka* (na vydaný „*Výlov mého rybníka*“ – Pb, 2002, s. 95), *Tři sestry* (*Tři sestry jen u Čechova*. – Pb, 2002, s. 122), *Nebud' labuť!* (knížky *Nebud' labuť!* – Pb, 2002, s. 161), *Mladá fronta Dnes* (v deníku *Mladá fronta Dnes* – Pb, 2002, s. 207), *Kytice* (ze sbírky *Kytice* – Kb, 2004, s. 14), *Obzory Kutnohorska* (V regionálních *Obzorech Kutnohorska* – Kb, 2004, s. 31), *Tučňák* (čtenářů časopisu *Tučňák* – Kb, 2004, s. 70), *Toulky českou minulostí* (v 1. dílu *Toulek českou minulostí* – Kb, 2004, s. 79), *Jozova Hanule* (s titulem *Jozova Hanule* – Kb, 2004, s. 158), *Tři muži na toulkách* (ve své knize *Tři muži na toulkách* – Jtj, 2008, s. 10), *Lidové noviny* (v magazínu *Lidových novin* – Jtj, 2008, s. 18), *Mail of Sunday* (na stránkách listu *Mail of Sunday* – Jtj, 2008, s. 24), *Dvěře jazyků otevřené* (ve svém díle *Dvěře jazyků otevřené* – Jtj, 2008, s. 27), *Pěšky napříč Evropou* (knihu *Pěšky napříč Evropou* – Jtj, 2008, s. 28), *Obsluhoval jsem anglického krále* (knihy *Obsluhoval jsem anglického krále* – Jtj, 2008, s. 66), *Guardian* (konzervativním deníku *Guardian* – Jtj, 2008, s. 89), *Týdeník Televize* (redaktor *Týdeníku Televize* – Jtj, 2008, s. 115), *Deník* (regionální verze *Deníku* – Jtj, 2008, s. 121), *Hovno hoří* (knihu *Hovno hoří* – Jtj, 2008, s. 128), *Kos a kosínus* (*Jmenovala se Kos a kosínus* – Jtj, 2008, s. 162).

K dalším hojně se vyskytujícím chrématonymům patří názvy významných budov a míst. Na jedné straně jsou to objekty domácí, např.: *Tančící dům* (byl předobrazem pražského *Tančícího domu* – Vmr, 2000, s. 252), *letohrádek Hvězda* (*Jako letohrádek Hvězda*. – Pb, 2002, s. 13), *Hradčany* (jak vypadají *Hradčany* – Pb, 2002, s. 97), *Špilberk* (kasárna pod *Špilberkem* – Pb, 2002, s. 188), *Olšanské hřbitovy* (na pražských olšanských hřbitovech – Pb, 2002, s. 213), *Pražský hrad* (zvědavý na *Pražský hrad* – Kb, 2004, s. 28), *Klementinum* (v *Klementinu* jsou nejstarší – Jtj, 2008, s. 16), *Karlštejn* (i z *Karlštejna* – Jtj, 2008, s. 36), *Národní divadlo* (v garážích *Národního divadla* – Jtj, 2008, s. 71), *Národní hřbitov v Terezíně* (obětí pochovaných na *Národním hřbitově v Terezíně* – Jtj, 2008, s. 92), *Rožmberk* (*Na hradě*

Rožmberku – Jtj, 2008, s. 157). Na straně druhé jsou to objekty zahraniční, např.: *Guggenheimovo muzeum (vzhled obdivovaného Guggenheimova muzea ve Španělsku – Vmr, 2000, s. 252)*, *Metropolitní opera (v Metropolitní opeře v New Yorku – Pb, 2002, s. 167)*, *Tower (blízkosti londýnského Toweru – Pb, 2002, s. 206)*, *Leopoldovo muzeum (ve vídeňském Leopoldovu muzeu – Jtj, 2008, s. 94)*.

Skupina chrématonym, zahrnující názvy organizací a institucí, je dalším důkazem autorova širokého rozhledu, zvědavosti a zájmu o nejroztodivnější věci. Kromě názvů označujících organizace a instituce všeobecně známé se totiž v textech můžeme setkat i s názvy takových organizací a institucí, o kterých málokdo ví a které mnohdy působí nepatrně bizarně. Mezi organizace a instituce všeobecně známé se řadí: *Ústav pro jazyk český (aby byla instalována před Ústavem pro jazyk český – Vmr, 2000, s. 246)*, *OSN (i delegáti v OSN – Pb, 2002, s. 44)*, *Česká pošta (někdo z České pošty – Kb, 2004, s. 141)*, *Armáda spásy (snaží pečovat Armáda spásy – Jtj, 2008, s. 14)*, *Karlova univerzita (na Karlovu univerzitu – Jtj, 2008, s. 22)*, *Mezinárodní soudní dvůr (až k Mezinárodnímu soudnímu dvoru – Jtj, 2008, s. 111)*, *Akademie výtvarných umění (I na AKADEMII VÝTVARNÝCH UMĚNÍ – Jtj, 2008, s. 119)*, *Úřad na ochranu osobních údajů (je chráněno Úřadem na ochranu osobních údajů – Jtj, 2008, s. 178)*. K neobvyklým organizacím a institucím patří: *Klub sběratelů kuriozit (přihlásil do Klubu sběratelů kuriozit – Pb, 2002, s. 27)*, *Český kuličkový svaz (existuje Český kuličkový svaz – Kb, 2004, s. 152)*, *Asociace lepičů plakátů (od pražské Asociace lepičů plakátů – Jtj, 2008, s. 120)*.

Další početnou a rozmanitou skupinu tvoří názvy filmů, seriálů, televizních a rozhlasových pořadů. Rozmanitost a pestrost těchto propriet je dána zejména tím, že označují filmy, pořady a seriály domácí, zahraniční, novější, starší, popř. již (u nás) zaniklé. Mezi domácí patří: *Bony a klid (na film Bony a klid – Kb, 2004, s. 47)*, *Bylo nás pět (v televizním seriálu Bylo nás pět – Kb, 2004, s. 100)*, *Smrt v sedle (ve filmu Smrt v sedle – Kb, 2004, s. 100)*, *Večerníček (k rozhybání Večerníčka – Jtj, 2008, s. 18)*. Mezi zahraniční se řadí: *Indiana Jones (film s názvem Indiana Jones – Pb, 2002, s. 207)*, *Čelisti (jako byly Čelisti – Kb, 2004, s. 147)*, *Červený trpaslík (sci-fi pohádce Červený trpaslík – Jtj, 2008, s. 38)*, *I múdry chybuje (s názvem I múdry chybuje – Jtj, 2008, s. 76)*, *Ptáci (Hitchcockova filmu Ptáci – Jtj, 2008, s. 122)*. K novějším patří např. *Pearl Harbor (u velko filmu Pearl Harbor – Pb, 2002, s. 104)*. Ke starším patří např.: *Kleopatra (natáčení slavné Kleopatry – Pb, 2002, s. 207)*, *Někdo to rád horké (ve filmu Někdo to rád horké – Kb, 2004, s. 43)*. Mezi (u nás) zaniklé pořady, filmy a seriály se řadí např. *Chcete být milionářem? (soutěže Chcete být milionářem? – Pb, 2002, s. 250)*, *Neváhej a toč (v televizních pořadech typu „Neváhej a toč“*

– Kb, 2004, s. 81), *Nedělní ráno* (na bývalých televizních pořadech *Nedělní ráno* – Jtj, 2008, s. 17).

Poslední skupinou chrématonym, která se v textech často vyskytuje, tvoří názvy firem a značek výrobků. Na základě excerpce bylo zjištěno, že převládají firmy a značky zahraniční, přičemž si přirozeně zachovávají svoji cizí pravopisnou podobu, a vytvářejí tak specifickou vrstvu cizích slov. Zde několik příkladů: *Roteiro* (k nejnovějším balonům *Roteiro* – Kb, 2004, s. 29), *Estée Lauder* (slavné firmy *Estée Lauder* – Kb, 2004, s. 47), *McDonald's* (až firma *McDonald's* – Kb, 2004, s. 134), *Remington* (věhlasné značky *Remington* – T, 2006, s. 59), *Parker, Mont Blanc*⁶⁵ (od *Parkera* až po *Mont Blanc* – Jtj, 2008, s. 22), *Nike* (firma *Nike* ho vyvinula – Jtj, 2008, s. 46), *Gufex* (spolumajitelka firmy *Gufex* – Jtj, 2008, s. 119), *Coca-Cola* (O receptuře *Coca-Coly* – Jtj, 2008, s. 148), *Kotányi* (firma *Kotányi* používá – Jtj, 2008, s. 149).

3.2.2.4 Fejeton *Ohrožený druh*

Křesťanův soustavný zájem o češtinu se nevyhýbá ani problematice proprií, konkrétně klesající četnosti výskytu mužského jména *Josef*. Tímto jménem se zabývá ve fejetonu *Ohrožený druh* obsaženém v souboru *Kachna v bazénu*. Čtenář se v úvodu dovídá o vzniku tohoto mužského jména (ze zkrácené podoby italského jména *Giuseppe*), také o jeho hojném užívání v dřívějších dobách, které jsou však dnes „*ty tam*“ (Křesťan, 2004, s. 158-159).

Jako období konjunktury jména *Josef* Křesťan hodnotí ještě 19. stol. a počátek stol. 20. Situaci posledních desetiletí ilustruje odbornou studií, která srovnávala výskyt *Josefů* v pražském adresáři z roku 1857 a v pražském telefonním seznamu z roku 1972. Výsledné konstatování znělo, že *Josefů* za tu dobu ubylo o polovinu. Nad dnešním stavem, kdy je *Josefů* skutečně poskrovnu, Křesťan pociťuje lítost a rapidní úbytek tohoto jména si logicky vysvětluje oblibou jiných klukovských jmen jako *Jan, Tomáš, Martin* či *Filip*. Nositele jména *Josef* navrhuje zařadit mezi kriticky ohrožené druhy a nabádá k jejich hýčkání a opečovávání. „*Už proto, že hebrejské Jóséph znamená ‚Ten, kdo bude pokračovat‘.*“ (Křesťan, 2004, s. 161).

⁶⁵ Značka inkoustů.

3.3 Neologizmy

3.3.1 Studium neologizmů v rámci české lingvistiky

Zkoumání problematiky nových lexikálních prostředků představuje již delší dobu jednu ze základních linií lingvistického zájmu. V české jazykovědě je zřetel k neologizmům přítomný již od období Pražského lingvistického kroužku, jehož členové se ve svých pracích této tematiky nejednou dotýkají. Za všechny bych zmínila významné statě V. Mathesia, B. Havránka či R. Jakobsona obsažené ve sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932). Jestliže se v této době kladl důraz především na obecnou stránku neologizmů, od poloviny 20. stol. si jazykovědci začali všimnout také problematiky stylistické⁶⁶ či slovo-tvorné⁶⁷. Předmětem zájmu bylo i obohacování slovní zásoby ve vztahu k mimojazykovým a jazykovým faktorům, typologie neologizmů nebo jejich postavení z hlediska jazykového centra a periferie⁶⁸ (Martincová, 2005).

V průběhu 70. a 80. let 20. stol. zájem českých lingvistů o neologizmy nadále vzrůstal. Vznikly další odborné práce, které vytvořily příznivé podmínky k soustředěnému a soustavnému studiu nových slov⁶⁹. Toto období mimo jiné přineslo rozvoj porovnávacího přístupu, prohloubení teoretických základů a také intenzivní studium nového lexikálního materiálu. Po roce 1989, v souvislosti s novou situací ve společnosti a s pronikáním stimulů ze zahraniční neologie (jazykovědná disciplína zkoumající neologizmy) a neografie (disciplína zabývající se tvorbou slovníků neologizmů), se začala pozornost lingvistů obracet také k lexikografickému zpracování nových lexikálních jednotek. Výsledkem jsou slovníky *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů* (1998) a *Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů* (2004).

Od 90. let se v rámci české lexikografie začaly uplatňovat i další přístupy k neologizmům. Tím hlavním je zařazování nových slov do všeobecných výkladových slovníků. Poprvé byl tento přístup aplikován v roce 1994, kdy vyšlo přepracované vydání *SSČ*, do kterého bylo vřazeno na 600 nových slov. Vedle toho vyšly i některé samostatné

⁶⁶ Např. Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl* (1971).

⁶⁷ Např. Šmilauer, V.: *Novočešské tvoření slov* (1971).

⁶⁸ Jazyk není ideálním systémem symetricky uspořádaných jednotek, ale systémem, ve kterém jisté jednotky tvoří kompaktní centrum a jiné zase rozptýlené okrajové pásmo – periferii. Přechod od kompaktního centra k difúzní periferii je plynulý. Tato strukturace se týká nejenom jazyka jako celku, ale i jeho jednotlivých plánů. V centru se vyskytují takové jazykové jednotky, které mají vysokou frekvenci užití, jsou obvykle bezpříznakové a tvoří základ pro odvozování jednotek dalších. Periferní jednotky mají naopak nízkou frekvenci užití a vyznačují se svojí příznakovostí. Např.: centrální jednotka je *jaro*, periferní *vesna* (Čejka, Lotko, 1974); (Lotko, 2003).

⁶⁹ Např. Martincová, O.: *Problematika neologizmů v současné spisovné češtině*. 1. vyd. Univerzita Karlova. Praha 1983.

příručky, např. *Co v slovnících nenajdete. Novinky v současné slovní zásobě*⁷⁰ (1995) nebo dvoujazyčný *Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů* (1999, 2004); (Martincová, 2005).

3.3.1.1 Neologizmy jako specifická vrstva slovní zásoby

Jazyk se jako společenský útvar neustále vyvíjí. Důsledkem tohoto přirozeného vývoje je (za spolupůsobení vnitřních i vnějších činitelů) vznik nových jazykových jednotek a naopak zánik jednotek nepotřebných. Tento proces je označován jako dynamičnost jazykového systému, která se v rovině lexikální projevuje nejintenzivněji. Důvodem je především její výrazná spjatost se životem společnosti. Nová slova vznikají v textech všech funkčních stylů; velmi často v rámci termínů, slangů, v oblasti umělecké literatury a publicistiky.

Slovník lingvistických termínů pro filology (Lotko, 2003, s. 78) definuje neologismus jako „nevžitý, neustálený tvar, nové slovo, popř. jeho nové užití nebo jiná nová jednotka v jazyce vzniklá, resp. vznikající, popř. do něj převzatá odjinud z potřeby pojmenovat něco nového.“. Neologizmy představují novou, dynamickou vrstvu slovní zásoby. Tato vrstva se vyznačuje výraznou heterogeností, jelikož se zde objevují výrazy různé povahy. Některá nová slova se rychle vžila, takže si jejich novost téměř neuvědomujeme (např. *bankomat*, *sponzor*, *faxovat*), jiné výrazy však nejsou po stránce formální a významové doposud ustáleny.

V rámci systému neologizmů zpravidla rozlišujeme neologizmy vlastní, které jsou tvořeny pravidelně, a pojmenování tvořená a užívána příležitostně. Tyto prostředky se nazývají okazionalizmy a obvykle bývají vázány na sféru literární, publicistickou či kulturní (Martincová, 1998). Vedle toho rozlišují Filipec a Čermák (Filipec, Čermák, 1985) neologizmy neperspektivní, tedy takové, které mají povahu nepřijatelných náhrad (*televize – rozvid / rozjev*), a neologizmy etapové a módní (*silon*, *tesil*, *bardotka*).

Vznik nových lexikálních jednotek ovlivňuje velké množství jazykových i mimojazykových faktorů. Faktorem jazykovým je zejména nepřetržitá potřeba regenerace, restrukturační a stabilizační slovní zásoby, také snaha o odstranění variant, polysémie či homonymie, popř. tendence k experimentování. Velice rychle se přejímají slova z jiných jazyků. Některé výrazy užívané dříve získávají nový význam a slova vázaná na určitý okruh uživatelů jazyka se dostávají do širšího úzu. Mezi faktory mimojazykové patří změny

⁷⁰ Tato příručka je pojímána jako suplement k *Slovníku spisovného jazyka českého* (1960–1971) a k prvnímu vydání *SSČ* (1978).

v politickém, hospodářském a kulturním životě, změny v životním stylu, ve způsobech veřejné komunikace, také změny související s pronikáním nové techniky mezi nejširší vrstvy mluvčích.

Nová slova vznikají na základě několika pojmenovacích postupů:

- a) přejímáním (např. *hacker, snowboard, salesman*);
- b) kalkováním (např. počítačová *myš* podle angl. *mouse*);
- c) tvořením víceslovných pojmenování (např. *laserová tiskárna, sametová revoluce, mobilní telefon*);
- d) tvořením slov odvozováním (*kino – kinař*) a skládáním (*biopotravina*);
- e) tvořením slov zkratkových (*dik – držitel investičních kupónů*);
- f) přenášením pojmenování jednoho pojmu na druhý na základě vnější podobnosti (metafora), na základě funkční souvislosti (metonymie), také rozšířením nebo zúžením významu.

Poslední postup se obvykle označuje jako tvoření sémantické a výsledné výrazy jsou nazývány neosémantizmy. K neologizmům se také řadí lexikální jednotky, které byly z oficiální veřejné komunikace v dřívějších letech odsunuty a nyní se do užívání vracejí⁷¹ (*radní, hejtman atp.*); (Martincová, 1998).

3.3.2 Neologizmy jako výsledek Křesťanovy jazykové hry

Hra s jazykem je pro fejetonistickou tvorbu zvlášť příznačná. Může ústit do mnohých inovací, přičemž u R. Křesťana jsou to především četné neologizmy, které jsou považovány za nejvýraznější a nejsobitější rys jeho tvorby. Je však třeba odlišovat neologizmy autorské (individuální) od neologizmů ostatních, které se sice v textech také vyskytují, ale nejsou dílem R. Křesťana (*fastfoodový*).

Vzhledem k tomu, že autorské neologizmy jsou tvořené a užívané příležitostně, vyznačují se rysem příležitostnosti, náhodnosti a nahodilosti. Vyjadřují citové, popř. hodnotící postoje autora a jen málokdy označují nové předměty či jevy. Z hlediska frekvence jsou nazývány jako neologizmy řídké. Jejich užití je jednorázové a je vázáno na jediný kontext. Význam autorských neologizmů bývá většinou nezřetelný, a proto často kontext vystupuje do popředí a napomáhá k pochopení lexikálního významu daného slova, k jeho identifikaci (Martincová, 1983). Autorské neologizmy plní ve fejetonech hned několik funkcí. Velmi často slouží jako prostředek oživení textů (aktualizace) a posílení jejich zábavného aspektu. Vedle toho také jako prostředek navození kontaktu se čtenářem a upoutání jeho pozornosti.

⁷¹ Tzv. revitalizace slov.

R. Křesťan při tvorbě svých osobitých neologizmů užívá několik způsobů tvoření. Nejčastějším způsobem je tvoření analogické, tj. proces vytváření lexikálních forem jazyka, který je založený na jejich obdobě a systémové shodě (Lotko, 2003). K dalším způsobům patří nestandardní tvoření mužské nebo ženské varianty lexému, skládání, odvozování, tvoření víceslovných pojmenování a nestandardní negace.

Zde jsou jednotlivé příklady autorských neologizmů rozdělené podle způsobů tvoření:

- a) analogie – *sprojídelné*⁷² (*nemluví o sprojídelném* – Pb, 2002, s. 18), *dvouduchý* (*není jednoduchá, nýbrž dvouduchá* – Pb, 2002, s. 27), *pomluvidla* (*Mnohá mluvidla jsou pomluvidla* – Pb, 2002, s. 54), *bábometr*⁷³ (*velevýznamného bábometru* – Pb, 2002, s. 58), *poměsíček* (*označení pro parcelu na Měsíci by mělo znít „poměsíček“* – Pb, 2002, s. 67), *drátolog* (*amatérským drátologem* – Pb, 2002, s. 83), *pololevnokam* (*v podstatném jménu pololevnokam* – Pb, 2002, s. 130), *zdržovadlo* (*zaseknuté zdrhovadlo proměnilo ... ve zdržovadlo* – Pb, 2002, s. 208), *příchyl* (*Nebo nebezpečný úchyl. Nebo naopak sympatický příchyl.* – Kb, 2004, s. 178), *dvoukuťový*⁷⁴ (*v hotelu žádal dvoukuťový pokoj* – T, 2006, s. 10), *předtylek* (*kde přesně se nachází pomyslný předtylek* – T, 2006, s. 51), *oslabovna* (*navrhují, aby vedle spousty existujících posiloven začaly být zřizovány také oslabovny* – T, 2006, s. 67), *veledoly* (*Hory jsou tu velehory a doly jsou tu veledoly.* – T, 2006, s. 169), *střepník* (*skleník se na podzim může proměnit ve střepník* – T, 2006, s. 226), *stabil* (*Jedny v mobilu. Jedny ve stabilu.* – T, 2006, s. 250), *jižák* (*vítr tam není severák, nýbrž zjevně jižák* – Jtj, 2008, s. 76);
- b) nestandardní tvoření mužské / ženské varianty lexému - *husopasák* (*neznám výraz husopasák.* – Vmr, 2000, s. 245), *jedinkyně* (*čtvrt milionu jedinců (jedinkyněk)*) – Pb, 2002, s. 188), *liftboyka* (*nebude žádný liftboy, nýbrž liftboyka* – Kb, 2004, s. 45), *pramatka Čechová* (*o praotci Čechovi, ale už ne o pramatce Čechové* – Kb, 2004, s. 79), *Rozparovačová* (*nešlo o Rozparovače, nýbrž o Rozparovačovou* – T, 2006, s. 70), *vlkodlakyně* (*nebyla ve skutečnosti taky vlkodlakyně* – Jtj, 2008, s. 166);
- c) skládání - *rukýtřesení* (*ohrožuje už sebemenší rukýtřesení.* – Vmr, 2000, s. 252), *samopmluva* (*zásluhou cílených samopmluv* – Pb, 2002, s. 55), *spolunaháč* (*zobrazení spolunaháčů v převlékárně* – Kb, 2004, s. 79), *dortometač* (*dobré pověsti dortometačů* – Kb, 2004, s. 82), *samomluvnice* (*se řídí samomluvnici* – Kb, 2004, s. 102), *rozkrokoměr* (*to by byl rozkrokoměr* – T, 2006, s. 43), *kloboukonosič* (*u dnešních kloboukonosičů* – T, 2006, s. 124), *kopcolezec* (*Nejsem horolezec, nýbrž kopcolezec* – T, 2006, s. 186), *na polovysvětlenou* (*Tolik*

⁷² Jako *spropitné*.

⁷³ Jako *peopleometr*.

⁷⁴ Jako *dvoulůžkový*.

na vysvětlenou. Či spíše na polovysvětlenou. – Jtj, 2008, s. 75), přiřídlení (opatrně trénoval přiřídlení – Jtj, 2008, s. 79), tuleňodlak (o eskymáckém tuleňodlakovi – Jtj, 2008, s. 167);

d) odvozování - klávesit (klávesnice, s nimiž je radno klávesit – Pb, 2002, s. 257), zappalovat (Franku Zappovi se v mládí lýtka přímo zappalovala – Kb, 2004, s. 16), odkalhotovat, odkošilovat, odbotovat (skříňky, do níž jsem se odkalhotoval, odkošiloval a odbotoval – Kb, 2004, s. 129), duchnit⁷⁵ (Hodně se duchnilo také v Maďarsku. – Kb, 2004, s. 140), maggická⁷⁶ (polévku má rád hodně maggickou – T, 2006, s. 38), mailíček (mail a mailíček – T, 2006, s. 149), esemesička (Eseseska a esemesička? – T, 2006, s. 149), bipolárník (mohl by být nazýván bipolárníkem – T, 2006, s. 206), pizzoun (pizzoun v rozvážečském autě – Jtj, 2008, s. 14), protlačítkování (jejich náležité protlačítkování – Jtj, 2008, s. 20), naopakový (byl jsem naopakový – Jtj, 2008, s. 36), meluzínovat (umí meluzínovat i mnohde jinde – Jtj, 2008, s. 98), mlžič (zkušený odpovídající mlžič – Jtj, 2008, s. 100);

e) tvoření víceslovných pojmenování - slovní předkrm (slovní předkrm mě zároveň přivádí – Pb, 2002, s. 241), kapsičkový zloděj (speciální odnože zlodějů kapesních – tedy zloději kapsičkovému – Kb, 2004, s. 78), obrazovková mytologie (Léčitel obrazovkové mytologie. – Kb, 2004, s. 138), palič žáhy (Má-li otec problémy coby palič žáhy – T, 2006, s. 28), doba předbrýlová (z dob předbrýlových existuje svědectví – T, 2006, s. 216), tělesná karoserie (operačních stop na mé tělesné karoserii – Jtj, 2008, s. 10), literární tekutina (v tovární výrobě této literární tekutiny – Jtj, 2008, s. 21), těžkotonážní publikace (rozměrných a těžkotonážních publikací – Jtj, 2008, s. 53);

f) nestandardní negace - nedva, netři, nečtyři (...kdyby jen nejeden! Mnohdy i nedva, netři a nečtyři – T, 2006, s. 191), neambasádově (neúředně a zcela neambasádově – Jtj, 2008, s. 35), nepukový (přibývá nepukového oblečení – Jtj, 2008, s. 36).

Výsledkem autorovy jazykové hry jsou kromě neologizmů i další osobité jazykové prostředky, které se však ve fejetonech vyskytují pouze v omezené míře. V textech se můžeme setkat např. s aliterací (syťého syrového syna), s rýmy často homonymní povahy (Právě takovými stahy vrcholí mnohé vztahy.; Rozsvítí se mu teprve, když se rozsvítí.; Šup, na nášup.; Když prudké ochlazení udeří, je to rána. Hlavně z rána.; Jde o příslib reálné možnosti cibulení bez bulení.; Jejich šířitelům není žádné místo svaté, a to ani místo svaté...) či se zvukomalbou (A v případě reportáže z Afriky sem tam tamtam.).

⁷⁵ Od slova *duchna*.

⁷⁶ Od slova *maggi*.

3.4 Módní slova

Módní slova jsou v poslední době obvyklým jazykovým jevem. Jako módní můžeme označit taková slova či slovní spojení, která mluvčí v určitém časovém úseku užívá nápadně často, a to i bez ohledu na jejich srozumitelnost či pojmenovací funkčnost. E. Lotko ve své publikaci *Kapitoly ze současné rétoriky* (Lotko, 2004) uvádí tři základní mechanismy, které užití módních slov nejvíce podněcují:

- a) snaha o ztotožnění se se skupinou (chci se vyjadřovat jako ostatní členové skupiny);
- b) posilování skupinových vazeb a vyjádření solidarity (dávám najevo, že k sobě patříme);
- c) úsilí o získání prestiže ve skupině (chci být lepší než ostatní).

Módní slova se v hojné míře vyskytují především ve veřejných projevech, tedy ve sféře hromadných sdělovacích prostředků a velmi často i v oblasti projevů politických. Autoři takovýchto politických textů usilují prostřednictvím módních slov nejenom o pozitivní působení na příjemce sdělení, ale také o napodobení oficiálního způsobu vyjadřování či o přiblížení se jazyku médií. Vedle toho je to také snaha o signalizování vznešenosti nebo složitosti textu.

V období normalizace byla podle E. Lotka (Lotko, 2004) nápadně často užívána slova jako *neformální* či *rezerva*. Slovo *neformální* mělo skrýt reálnou formálnost (*neformální spolupráce*), slovo *rezerva* mělo kamuflovat skutečné nedostatky (*V naší práci máme určité rezervy.*). V současnosti patří mezi oblíbená módní slova většiny politických textů *artikulovat*, *časový horizont*, *masivní atak*, *image*, *smysluplný postup* či *no comment*. Kromě toho je častým výrazem i spojka *nicméně*, která v krátké době ztratila svůj původně knižní ráz. Mezi dlouhodobě nejpopulárnější módní slova patří výrazy *problém* a *otázka* (*Ve volebním období se budeme setkávat s problémy romské otázky.*).

I přesto, že módní slova představují lexikální vrstvu specifickou pro veřejné projevy, můžeme se s nimi setkat i v rámci beletrie, pro kterou je mísení výrazů z různých oblastí jazyka zvlášť příznačné. Nejinak je tomu i v Křesťanových fejetonech. Na rozdíl od veřejných projevů se tu však módní slova uplatňují v jiné funkci. Nejedná se o snahu signalizovat složitost textu, zapůsobit na příjemce či efektivně napodobit oficiální způsob vyjadřování, nýbrž o parodii, imitaci, popřípadě o vystižení osobitého jazyka osob nebo institucí, o kterých text fejetonu pojednává.

Zde několik příkladů: *rizikový faktor* (*je dalším rizikovým faktorem chlebičků – Vmr, 2000, s. 252*), *model cílového diváka* (*kteřá se stala modelem cílového diváka – Pb, 2002, s. 57*), *koláč televizní sledovanosti* (*mohl být koláč televizní sledovanosti – Pb, 2002, s. 88*),

tvůrčí kuchyně (pohled do tvůrčí kuchyně – Pb, 2002, s. 106), legislativní nouze (dojde k legislativní nouzi – Pb, 2002, s. 115), slovní diktát (určitého mužského slovního diktátu – Pb, 2002, s. 122), politické spektrum (prosvištěla napříč politickým spektrem – Pb, 2002, s. 195), mocenské špičky (mocenské špičky občas sestoupily – Pb, 2002, s. 203), vytunelování (vytunelováním Rakousko-Uherska – Kb, 2004, s. 8), pracující inteligent (jeden pracující inteligent – Kb, 2004, s. 90), práva menšin (dovolují hájit práva menšin – Kb, 2004, s. 112), úzkoprofilový artikl (byly řadu let úzkoprofilovým artiklem – T, 2006, s. 17), železná opona (i bývalá železná opona – T, 2006, s. 44), neprůchodný návrh (návrh je neprůchodný – T, 2006, s. 48), institucionální podoba (všemu dává institucionální podobu – T, 2006, s. 67), astronomická částka (zaplatil astronomickou částku – T, 2006, s. 160), národní produkt (bez tvorby národního produktu – T, 2006, s. 193), citlivé informace (Oblíbeným obratem politiků je odkaz na „citlivé informace“ – Jtj, 2008, s. 39), podnikatelský záměr (fintou, že „nevyšel podnikatelský záměr“ – Jtj, 2008, s. 39), dosáhnout na dotace (jakýmkoliv způsobem „dosáhnout na dotace“ – Jtj, 2008, s. 39), mediálně známý (dobře se prodávají lidé „mediálně známí“ – Jtj, 2008, s. 39), kulturní akt (předání se jeví jako kulturní akt – Jtj, 2008, s. 53), globalizace (V rámci globalizace – Jtj, 2008, s. 105), mediální manipulace (riziko možnosti mediální manipulace – Jtj, 2008, s. 114), technický atak (přináší i spoustu technických ataků – Jtj, 2008, s. 185).

3.4.1 Fejeton *Na kus řeči o řeči*

Křesťanův zájem o módní slova není manifestován pouze jejich konkrétním užíváním, ale i samostatným fejetonem ze sbírky *Tandem*, který se věnuje problematice módního výrazu *komunikovat*. Fejeton nese název *Na kus řeči o řeči* a patří do tandemové dvojice *Vyjádření*. Křesťan (Křesťan, 2006, s. 240) jej v podtitulu uvádí slovy: „*Nejprve o jednom módním slovním obratu,...*“. Slovo *komunikovat* je tu analyzováno z rozmanitých úhlů pohledu, počínaje informací o jeho původním výskytu výhradně v odborných kruzích, konče bizarním výhledem do budoucnosti, kdy podle autora dojde k proniknutí tohoto lexému i do ustálených slovních obrátů. Vznikly by tak formulace typu „*Není mi do řeči = Není mi do komunikace; Mluvíti stříbro, mlčeti zlato = Komunikovati stříbro, nekomunikovati zlato; To nestojí za řeč! = To nestojí za komunikaci!; Přijď na kus řeči = Přijď na kus komunikace*“ (Křesťan, 2006, s. 240-241).

I přesto, že R. Křesťan pohlíží na výraz *komunikace* ze všech možných stran, a dokonce v textu podává i výklad odborné jazykovědné terminologie (*komunikátor*,

komunikant, komunikát), dospívá nakonec k jednoznačnému soudu: „Opravdový obsah slova ‚komunikovat‘ je obtížné dešifrovat. Je to výraz se zvláštním talentem: dokáže být stejně tak všeříkající jako nicneříkající. Skrývá se v něm klidné a věcné sdělování právě tak jako výbušné lamentování. Případně škemrání. Nebo hartusení. Ovšem i domlouvání, přimlouvání, přemlouvání, vymlouvání, zamlouvání, omlouvání a další -mlouvání. To vše se dá kulantně skrýt pod jedno a totéž slovo: komunikovat.“ (Křesťan, 2006, s. 241).

Křesťanův zájem o módní slova, demonstrováný výše, jen potvrzuje tvrzení, které se objevuje v úvodních kapitolách diplomové práce a které poukazuje na autorův systematický a široký zájem o naši mateřštinu. V popředí u něj stojí především zajímavé jazykové jevy, jako jsou různé ustrnulé výrazy či klišé, ale i zajímavá slova a slovní spojení, ke kterým módní slova jistě patří.

3.5 Termíny

3.5.1 Vymezení základních pojmů

Jako termíny jsou označovány lexikální prostředky odborné stylové vrstvy, které náležejí do soustavy jednotlivých vědních oborů a které zaručují přesnost a jednoznačnost textu, významovou ustálenost i možnost tvořit potřebné odvozeniny (*synchronie*, *synchronický*, *synchronizovat* atp.); (Krobotová, 2004). Termíny mají zpravidla povahu substantivní, popř. adjektivní. Vzhledem k tomu, že jsou založeny pouze na kognitivním typu významu⁷⁷, lze jejich význam jednoznačně zachytit i v explicitní definici (např. *SSČ* uvádí: *infuze – přívod tekutin do organismu*).

Převážná část terminologie humanitních věd (včetně lingvistiky) má charakter pseudopreskriptivní. Pro hodnocení jevů je důležitý postoj nebo náhled člověka (vědce, odborníka), nějaké školy či nějakého společenství. Význam termínu je vymezen dohodou akceptovanou širším okruhem znalců. Oproti tomu většina terminologie z oblasti techniky a přírodních věd má ráz preskriptivní. Termíny se vztahují ke konkrétním entitám a odborníci je závazně používají ve významu stanoveném definicí⁷⁸.

Termíny podléhají jazykovému vývoji a jsou závislé na společenském uplatnění jednotlivých oborů. Některé potom zastarávají (*lučba*), jiné naopak vznikají (*porodnost*). Velmi častým jevem je také proces determinologizace a terminologizace. Při determinologizaci ztrácí termín svoji jedinečnost a významovou přesnost. Lexém se stává stylově neutrálním, popř. přechází do jiných stylových vrstev, nejčastěji do sféry publicistické (*superlativ*, *atribut*). Terminologizace je opačným jazykovým jevem, při kterém výraz z běžně mluvené řeči nabývá v odborném jazyce odborného významu a charakteru termínu (*hlava motoru*, *lžíce bagru*).

Z jazykového hlediska rozlišujeme termíny tzv. v užším slova smyslu, kterých se užívá i v běžné komunikaci bez odborné přesnosti (*kyselina*, *anténa*), a termíny tzv. automatizované, které byly do odborné stylové vrstvy převzaty z neutrální slovní zásoby, popř. z jiného oboru (*zub pily*, *matka šroubu*). Podle struktury dělíme termíny na jednoslovné (*gravitace*, *kružnice*) a víceslovné (*pravý úhel*, *spalovací motor*), podle původu na domácí (*sloveso*, *trojúhelník*) a přejaté (*adjektivum*, *hepatitida*). Zvláštní skupinu v rámci přejatých termínů tvoří internacionalizmy (*atom*, *telefon*) a kalky (*myš*, *parolod'*); (Krobotová, 2004).

⁷⁷ Kognitivní (denotativní) význam vyjadřuje vztah věcného obsahu lexému k denotátu znaku (Černý, 2001).

⁷⁸ Definice obvykle vzniká při prvním užití termínu (Lotko, 2003).

3.5.2 Termíny ve fejetonech R. Křest'ana

V Křest'anových fejetonech představují termíny další nápadný lexikální prostředek. Vyskytují se především v textech a pasážích odborného rázu, které tak mají blízko k vědeckým pojednáním a naučným sondám. V těchto typech textů demonstrují nejen autorovu sečtělou a výbornou znalost tématu, ale slouží také jako prostředek intelektualizace (racionalizace), které nejvíce podléhá právě lexikální stránka jazyka a zčásti i gramatická. Jazyk se prostřednictvím intelektualizace přizpůsobuje k tomu, aby jeho jazykové projevy mohly být určité a přesné, podle potřeby abstraktní a aby byly schopné vyjádřit souvislost a složitost myšlení. V rovině lexikální se intelektualizace projevuje užíváním termínů i změnami ve struktuře slovníku, protože i když se vyjadřujeme v jazyce vědy, práv či administrativy o věcech reálného života, vyjadřujeme se o nich jinak než v běžném hovoru. V rovině gramatické se intelektualizace projevuje zejména ve větné stavbě, a to např. častým užíváním pasivních větných konstrukcí (Havránek, 1963), které jsou pro Křest'anovy fejetony také zvlášť příznačné. Kromě uvedených jazykových jevů je odborná stránka excerpovaných textů posilována i opětovnými odkazy na znalce a specialisty v daných oborech, neméně hojnými citacemi z odborných knih či periodik.

Termíny, které se v Křest'anových textech objevují, mají povahu jednoslovnou (*odvėsna*) i víceslovnou (*slepé střevo*) a jsou původu domácího i cizího (*mikroorganizmus*). Vzhledem k autorovu širokému tematickému spektru pocházejí z různorodých odvětví, přičemž na základě excepcie bylo zjištěno, že nejvíce jich pochází ze sféry biologické. Do této sféry náležejí termíny z oboru:

a) anatomie, fyziologie, lékařství: *mozková kůra* (vymaňování z útlumu mozkové kůry – Vmr, 2000 s. 231), *pseudoinsonnie* („Nemocní pseudoinsonnií jsou při probuzení – Vmr, 2000, s. 231), *kapénková infekce* (*katapultují kapénkovou infekci* – Pb, 2002, s. 48), *kvasinky* (*Kvasinky – nebo co to bylo* – Pb, 2002, s. 111), *transfuze* (*Případně transfuzi* – Pb, 2002, s. 115), *antibiotikum* (*nejnovějším antibiotikům* – Pb, 2002, s. 167), *Krauseho tělíška* (*Krauseho tělíšek, citlivých na ochlazení* – Pb, 2002, s. 236), *Ruffiho tělíška* (*Ruffiho tělíšek reagujících naopak* – Pb, 2002, s. 236), *kardiovaskulární onemocnění* (*vznik kardiovaskulárních onemocnění* – Kb, 2004, s. 13), *lýtková kost, fibula* (*štíhlá lýtková kost zvaná fibula* – Kb, 2004, s. 16), *dřeň nadledvinek* (*vychází z dřene nadledvinek* – Kb, 2004, s. 108), *pyróza* (*lékařsky říká próza* – T, 2006, s. 28), *mléčné žlázy* (*v tekutém sekretu mléčných žláz* – T, 2006, s. 64), *chuťové pohárky* (*umístěno nejvíc chuťových pohárků* – T, 2006, s. 70), *šedý zákal* (*Natož po šedém zákalu* – T, 2006, s. 103), *pupeční šňůra*

(střiháčem pupeční šňůry – T, 2006, s. 181), sklovina (tvrdá sklovina vybíhá – T, 2006, s. 252), apendix (Jizva po apendixu – Jtj, 2008, s. 11), tříselná kýla (jizva po operaci tříselné kýly – Jtj, 2008, s. 11), krevní oběh (umožňuje lepší krevní oběh – Jtj, 2008, s. 79), Rh-faktor (od krevního Rh-faktoru – Jtj, 2008, s. 138);

b) botaniky: acer campestre (jde o acer campestre – Vmr, 2000, s. 247), prvosenka jarní (jarní prázdniny, prvosenky jarní – Pb, 2002, s. 81), Crocus sativus (adresovaný šafránu (Crocus sativus) – Pb, 2002, s. 126), blizna (malého množství blizen – Pb, 2002, s. 127), lučavka královská (šperk do lučavky královské – Pb, 2002, s. 127), světlice barvířská (květů světlice barvířské – Pb, 2002, s. 128), ořešník americký (jako ořešníku americkému – Kb, 2004, s. 131), rulík zlomocný (pomádami z rulíku zlomocného – T, 2006, s. 40), řepka olejná (A také řepka olejná – T, 2006, s. 158), endemit (místem pro modré endemity – T, 2006, s. 212), cammelia japonica (rostlin cammelia japonica – T, 2006, s. 213), Quercus suber (zvaným odborně Quercus suber – Jtj, 2008, s. 109);

c) zoologie: bičíkovci (určitě trápí bičíkovce – Pb, 2002, s. 25), bourec morušový (pašování vajíček bource morušového – Pb, 2002, s. 26), praporce (co nejdelší praporce – Pb, 2002, s. 81), kůň Převalského (převaloval se jako kůň Převalského – Kb, 2004, s. 158), modráček tundrový (u slavíka modráčka tundrového – Kb, 2004, s. 161), medvěd hnědý (medvěd hnědý vypadá sice neohrabaně – T, 2006, s. 12), moucha domácí (ne tak moucha domácí – T, 2006, s. 15), mrchožrout (šoty o mrchožroutech – T, 2006, s. 140), kachna chocholátá (Pozorováním kachny chocholaté dospěl – T, 2006, s. 190), hibernace (hibernací dokázali hospodařit s energií – T, 2006, s. 191), hlodavec (je u hlodavců nadán – T, 2006, s. 252), primát (výzkumem primátů – Jtj, 2008, s. 103).

Vedle termínů z výše uvedených oborů se v textech fejetonů můžeme také setkat s termíny z oblasti:

a) jazykovědy: vyjmenovaná slova (popovídat o vyjmenovaných slovech po es – Vmr, 2000, s. 231), přechodník (odřikal jednotlivé přechodníky – Vmr, 2000, s. 231), podstatné jméno (vyskořoval latinské podstatné jméno – Vmr, 2000, s. 231), predikát (Uvažoval o predikátu – Pb, 2002, s. 136), dialekt (zmatením dialektů – Kb, 2004, s. 95), replika (knihkupcova replika nabídla – Kb, 2004, s. 117), pleonazmus (jde pouze o pleonazmus – T, 2006, s. 27), modulace hlasu (co teprve s modulací hlasu – Jtj, 2008, s. 56);

b) literatury: antologie (antologie českého aforismu – Kb, 2004, s. 8), sonet (překlad Shakespearových sonetů – Jtj, 2008, s. 22), novela (novela z roku 1883 – Jtj, 2008, s. 34);

c) výpočetní techniky: naprogramovat (má sice možnost si naprogramovat – Vmr, 2000, s. 237), CD-rom (Vedle CD-romu – Pb, 2002, s. 104), giga, RAM, hard disc, rozlišení,

procesor (Okamžitě ubral na odborných výrazech jako giga, RAM, hard disc, rozlišení a procesor. – Jtj, 2008, s. 9);

d) fyziiky: *elektrický proud (třeba vysadí elektrický proud – Vmr, 2000, s. 238), Newtonovy zákony (Newtonovy zákony, přítoky Vltavy zleva, datum bitvy na Bílé hoře – Vmr, 2000, s. 229), dioptrie (změnil počet dioptrií – Pb, 2002, s. 87), elektronka (vrstvě příslušné elektronky – T, 2006, s. 37), kalorie (množství spálených kalorií – T, 2006, s. 43), lux (padesáti tisíci luxy – T, 2006, s. 89), perpetuum mobile (sestrojení perpetuum mobile – T, 2006, s. 118), elektromotorek (poháněné elektromotorkem – T, 2006, s. 195), UV záření (ochrany zraku před UV zářením – T, 2006, s. 216), kationty, anionty (hodnoty kationtů a aniontů – Jtj, 2008, s. 150);*

e) geologie a geografie: *zeměpisná šířka (v našich zeměpisných šířkách – Vmr, 2000. s. 245), klimatický pás (V našem klimatickém pásu – Pb, 2002, s. 49), druhohory (nejdelším obdobím druhohor – Pb, 2002, s. 220), nadmořská výška (by se měla zvednout nadmořská výška – Kb, 2004, s. 50), skleníkový efekt (výsledek skleníkového efektu – T, 2006, s. 50), geotermální energie (i tato geotermální energie – T, 2006, s. 84), prvohory (může sahat až do prvohor – T, 2006, s. 98), kóta (dá zakomponovat zřetelná kóta – T, 2006, s. 185), severní zeměpisný pól, severní magnetický pól (Severní zeměpisný pól je samozřejmě na severu ... severní magnetický pól je na jihu – Jtj, 2008, s. 74);*

f) matematiky a geometrie: *Ludolfovo číslo (datum bitvy na Bílé hoře, Ludolfovo číslo a hlavní město – Vmr, 2000, s. 229), Pythagorova věta (Případně Pythagorovu větu. – Vmr, 2000, s. 231), desetinná čárka (za desetinnou čárkou – Pb, 2002, s. 127), přepona, pravoúhlý rovinný trojúhelník (sestrojeného nad přeponou pravoúhlého rovinného trojúhelníku – Jtj, 2008, s. 85), krychlový centimetr (v každém krychlovém centimetru – Jtj, 2008, s. 107);*

g) chemie: *brom (vyvarovat kávy s bromem – Pb, 2002, s. 28), kyselina sírová (použil kyselinu sírovou – Pb, 2002, s. 44), dusičnany (dusičnany se pak zatáhnou – Pb, 2002, s. 78), vitaminy (nedostatek vitaminů – Kb, 2004, s. 74), zinek, železo (jestli mám dost zinku a železa – Kb, 2004, s. 76), glukóza, mastné kyseliny (hladiny glukózy a mastných kyselin – Kb, 2004, s. 108), DNA (DNA ze slinných stop – T, 2006, s. 70), alizarinový inkoust (alizarinový inkoust, který způsobil – Jtj, 2008, s. 21), DDT (nevyhubí ani DDT – Jtj, 2008, s. 32), enzym (produkci enzymu – Jtj, 2008, s. 89), cholesterol (je plně cholesterolu – Jtj, 2008, s. 102);*

h) administrativy: *výjezdní doložka („My jsme spolu na výjezdní doložku nestáli!“ – Vmr, 2000, s. 246), živnostenský list (náležitý živnostenský list – Jtj, 2008, s. 58), povinné ručení (O povinném ručení? – Jtj, 2008, s. 71);*

ch) stavebnictví: *obvodové zdivo (změknutí obvodového zdiva – Vmr, 2000, s. 252);*

- i) ekonomie: *konjunktura (konjunktura pro výrobce barev – Pb, 2002, s. 197)*;
- j) práva: *zvykové právo (patřilo ke zvykovému právu – Jtj, 2008, s. 58), smlouva o smlouvě budoucí (ještě takzvanou smlouvu o smlouvě budoucí – Jtj, 2008, s. 59)*;
- k) fotografování: *clona, expozice (clony a expozice – Pb, 2002, s. 152), objektiv (Stojí před objektivem – Pb, 2002, s. 152), citlivost (neměly dostatečnou citlivost – Pb, 2002, s. 152), vývojka (Při přípravě vývojky – T, 2006, s. 188)*.

3.5.2.1 Pasivní větné konstrukce, citace

Jak bylo uvedeno výše, odborný ráz Křesťanových fejetonů posilují i pasivní větné konstrukce, které B. Havránek ve své publikaci *Studie o spisovném jazyce* (Havránek, 1963) hodnotí jako jeden z výrazných gramatických prostředků intelektualizace. Dále také odkazy na odborníky a hojné citace z knih či periodik. Vzhledem k tomu, že v excerpovaných textech (a nejen odborného rázu) se dané jazykové jevy vyskytují v hojném počtu, uvedu za všechny jen několik příkladů.

Mezi pasivní větné konstrukce patří: *Na rozdíl od časů našich předků, kdy za přepych bylo naopak pokládáno chození v obuvi. (Pb, 2002, s. 49); Takové balení patří dnes už historii, tehdy bylo pokládáno za výdobytek techniky. (Pb, 2002, s. 109); Je rozhodně užitečné, že při zveřejnění počtu obyvatel bylo publikováno i rozdělení podle pohlaví. (Pb, 2002, s. 188); Zákaz fotografování bývá dost často uplatňován také v divadlech či na koncertech. (Pb, 2002, s. 202); Kolem legendárního prostoru byl postaven kostel. (Pb, 2002, s. 217); Nevěřte, že nezáleží na tom, jakou pomůckou bude ta čára učiněna. (Pb, 2002, s. 220); Zmíněné tituly byly vždycky odvozeny od některého ze zahrnutých fejetonů. (Kb, 2004, s. 42); Když období němého filmu bylo vystřídáno érou zvukovou, plesnutí dortu dopadajícího na vybraný obličej se stalo navíc slyšitelné. (Kb, 2004, s. 81); Posléze byla vyzkoušena při chůzi v daném místě, tedy v Alpách. (Kb, 2004, s. 93); Tyto míry byly v minulosti užívány všeobecně, ovšem „jedna hlava“ do této sady nepatřila. (Kb, 2004, s. 162); Bylo mi sděleno, že podmínkou je pouze to, aby název – včetně áček – odpovídal oficiální registraci firmy. (T, 2006, s. 25); Mohl bych si říct, že není o co stát, když toto přirovnání bývá většinou spojováno s něčím záporným. (T, 2006, s. 74); Stačí připomenout, že toto roční období je definováno jako čas mezi 23. zářím až 21. prosincem. (T, 2006, s. 104); Jeden i druhý motiv těchto významných dam měl jen málo společného s účelem, proč byly sluneční brýle kdysi vymyšleny. (T, 2006, s. 216); Nakonec však byl přece jen zaveden. (Jtj, 2008, s. 35); Bez zajímavosti není, že podobné nároky bývaly kladeny i na původní korkové špunty užívané na*

kopačkách. (Jtj, 2008, s. 107); A že bude podávána výhradně jen na královských hostinách. (Jtj, 2008, s. 148); Nejen v mládí, nýbrž i ve vyšším věku může být v člověku objeveno něco, o čem dosud nevěděl. (Jtj, 2008, s. 187).

Uvedené příklady manifestují převahu opisného pasiva nad pasivem zvratným, se kterým se v Křesťanových fejetonech téměř nesetkáme. Trpný rod (pasivum) vyjadřující, že podmět není původcem děje, je totiž v češtině realizován dvojím způsobem. Pasivum opisné (participiální) se tvoří z přičestí trpného významového slovesa a z příslušných tvarů pomocného slovesa *být*, popř. *bývat*. Pasivum zvratné (reflexivní) se tvoří z aktivních tvarů příslušného významového slovesa a z volného morfému *se*. Na rozdíl od aktivních tvarů, které jsou bezpříznakové, je zvratná podoba pasiva výrazným prostředkem rozšířeným v běžně mluveném jazyce (*Domy se bourají.*) a častá je jeho neosobní forma (*Zpívalo se a tančilo se až do rána.*). Opisný tvar má zase charakter spíše knižní a uplatňuje se především ve stylové oblasti odborné a publicistické.

Citace tvoří nedílnou součást excerpovaných textů a v mnoha případech podtrhují jejich odborný ráz. Za všechny obsažené citace uvádím jako příklad následující: *Když v létě kráčíme naboso, a nemám na mysli jen děti, měli bychom vděčně sledovat anatomický zázrak, který pojmenoval švýcarský odborník Jürg Wunderli následujícími slovy: „Když stojíme, nespočívá naše tělo na celé noze, ale jeho váha se promítá do tří bodů sklenuté nohy, která se může prohnout podélně i příčně. Tento obdivuhodný vynález přírody napodobuje člověk i v technice – například při stavbě mostů.“ (Pb, 2002, s. 49); Básnická časomíra není žádná hračka, má svůj vlastní řád. Jde o „kvantitativní prozodický systém, v němž se rytmus verše zakládá na střídání dlouhých a krátkých slabik, přičemž za jednotku míry není považována slabika, ale její určitým způsobem kodifikovaná délka.“ (Pb, 2002, s. 185); To jsou okamžiky, kdy – řečeno slovy zmíněného MUDr. Petra Bartůňka – „stres spouští celou kaskádu dějů a adrenalin rozběhne metabolický řetězec“. (Kb, 2004, s. 108); Zákon praví, že přesahuje-li hodnota nálezu 5000 Kč, „může být nepoctivý nálezce v případě trestního stíhání potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo peněžitým trestem“. (T, 2006, s. 52); Ve starší češtině sehrávalo tuto roli i slovo „znoj“. Včetně údajného původu názvu města Znojma jako „místa znojného, tedy vystaveného úpalu, slunečnímu žáru a potu“. (T, 2006, s. 91); Současný slovník uvádí, že je to zkratkový výraz označující „mladého jedince jdoucího v houfu všemožně s dobou, někdy i napřed. Výraz je složený z anglických slov free + cool + in.“ (Jtj, 2008, s. 32); Z odborného vyjádření vyplývá, že „látkou zodpovědnou za slzení a pláč při manipulaci s cibulí je thiopropanal S-oxid“. (Jtj, 2008, s. 89); Bezmála čtyři století po vydání Keplerovy studie se podobně vyjádřil profesor Zdeněk Neubauer, význačný biolog, filozof*

a také laureát ceny Vize '97: „Lze spočítat, jak málo je pravděpodobné, že kdy spadly na zem dvě naprosto stejné sněhové vločky! A přesto nelze pochybovat o tom, že vznik jedné každé se řídí stejnými geometrickými zákony krystalizace vody, že každý tvar je projevem nutných kauzálních závislostí. Šestičetné krystalky sněhu jsou přímo jejich prototypem projevu věčných matematických zákonitostí...“ (Jtj, 2008, s. 152).

3.6 Knižní slova, poetizmy

Slova knižní, která jsou také označována jako tzv. lexikální poetizmy⁷⁹ (Krobotová, 2004) se váží na písemný projev, popř. se vyskytují i v mluvených projevech slavnostní povahy. Tato slova jsou vždy pocíťována jako příznaková a tento svůj ráz si udržují v každém kontextu. Jedná se o lexémy frekvenčně omezené, které v některých případech zastarávají, a jejichž ráz je nadneseně slavnostní (např. *slouti, slynout*). Knižní pojmenování působí v mluveném projevu intelektualizovaně, někdy až příliš pateticky. Jindy mohou mít charakter komický či parodický. Tohoto momentu záměrně využívá umělecká literatura.

Mezi prvky neutrálními a knižními je plynulý přechod. Jazykový vývoj postupuje v obou směrech. Neutrální slova se stávají knižními a knižní se stávají neutrálními. Patrné je to např. v posunu cizích slov.

Kromě slov přejatých se mezi knižní výrazy řadí také některé frazeologické obraty (např. *je jak třtina větrem se klátící*), popř. některé eufemizmy (Krobotová, 2004). Do knižní vrstvy se někdy zařazují i tzv. slova papírová (*stávající, pozůstatvat z něčeho, maltretovat, kormoutit* atp.), která jsou častá např. i v administrativním stylu.

Knižní výrazy jsou součástí Křesťanova osobitého vyjadřování a ve fejetonech se podílejí na vytváření jejich specifické a nezaměnitelné atmosféry. Ve většině případů vystupují jako prostředek komický a parodický. Obvykle se objevují v jinak neutrálních textech, a svojí přítomností je tak výrazně ozvláštňují. Kromě toho také vystihují řeč osob nebo styl parafrázovaných témat, příběhů. Ve fejetonech, které mají blízko k vědeckým pojednáním, posilují jejich intelektuální ráz, jinde slouží také jako prostředek patetizace, popř. poetizace textu.

Mezi knižními výrazy⁸⁰ se nejčastěji objevovala verba, substantiva a adjektiva, v menší míře také některá adverbia. Zde několik příkladů: *jinošský* (*už ve věku jinošském – Vmr, 2000, s. 231*), *tázat se* (*začne se mě tázat – Vmr, 2000, s. 232*), *lože* (*přistoupí k mému loži – Vmr, 2000, s. 232*), *holedbání* (*zárodkem slova holedbání – Pb, 2002, s. 26*), *mravy* (*známky z mravů – Pb, 2002, s. 31*), *dozřít* (*není schopen dozřít – Pb, 2002, s. 31*), *skvět se* (*se skví v rekordních tabulkách – Pb, 2002, s. 37*), *váda* (*dochází k různicím a vádám – Pb, 2002, s. 49*), *pravít* (*pravil úslužně pacient – Pb, 2002, s. 102*), *nelibý* (*nelibý kyselkavý odér – Pb,*

⁷⁹ Lexikální poetizmy jsou specifické výrazové prostředky uměleckého stylu, které lze chápat jako esteticky příznaková synonyma k názvům neutrálním. Řadíme k nim kromě slov knižních také slova zastarávající a zastaralá (*rmut, prodlévat*), dále obrazná vyjádření realizovaná básnickými metaforami (*stříbrný vítr*), personifikacemi (*těsto kyne a vzdychá*), metonymiemi (*vypijeme číši*) a synekdochami (*Praha plakala*); (Krobotová, 2004).

⁸⁰ Knižní příznak uvedených výrazů byl ověřen v SSČ.

2002, s. 110), *umný* (*umným způsobem nevytvářeli* – *Pb*, 2002, s. 137), *hvozd* (*zabloudění ve hvozdech* – *Pb*, 2002, s. 192), *navýsost* (*houbařem navýsost rychlým* – *Pb*, 2002, s. 192), *lůno* (*v lůně erotického salonu* – *Pb*, 2002, s. 241), *potěcha* (*obdařil lidstvo pro potěchu* – *Kb*, 2004, s. 27), *odění* (*bývá toto odění pokládáno* – *Kb*, 2004, s. 55), *dlít* (*družina dlela na úpatí* – *Kb*, 2004, s. 79), *kýžený* (*kýžený vznik oslaboven* – *T*, 2006, s. 68), *rdít se* (*stydí a rdí se* – *T*, 2006, s. 79), *skráň* (*Jsou tu ještě skráně.* – *T*, 2006, s. 103), *ochořet* (*po ukončeném ochorení* – *T*, 2006, s. 215), *vyřknout* (*byla tehdy vyřčena* – *Jtj*, 2008, s. 18), *přemítat* (*a přemítal jsem* – *Jtj*, 2008, s. 36), *živoucí* (*je však živoucí bytost* – *Jtj*, 2008, s. 49), *kratochvíle* (*v asijských herních kratochvích* – *Jtj*, 2008, s. 68), *ztepilá* (*ztepilá důstojná postava* – *Jtj*, 2008, s. 85), *žehrat* (*žehrají na svou zkušenost* – *Jtj*, 2008, s. 88), *vůčihledně* (*o jejich vůčihledně vzkvétajícím oboru* – *Jtj*, 2008, s. 92), *lkát* (*lkala nad osudy dávných lidí* – *Jtj*, 2008, s. 98).

Poetizmy jsou lexikální prostředky omezené pouze na uměleckou oblast a ve většině případů se pojí se starším básnickým jazykem. Mají stálou stylovou hodnotu a jejich základní funkcí je funkce estetická. Tvoří v celku nepřilíš rozsáhlou lexikální vrstvu a jejich vznik a užívání jsou spjaty s uměleckými osobnostmi či směry. Poprvé se tato zvláštní básnická slova objevila v době obrozenecké. Jejich tvoření bylo motivováno požadavkem výlučnosti básnického jazyka a jeho odlišnosti od jazyka běžného. Některá z těchto slov zanikla a připomínají se jen v dobových souvislostech (např. *větrovůz*, *hvězdořeka*). Několik z nich zůstalo v jazyce jako specifické poetizmy (např. *lepý*, *rov*) nebo se stala slovy knižními (např. *skalina*, *chrabrý*). Malá skupina lexémů se dostala i do vrstvy neutrální (např. *svit*, *třtina*); (Hauser, 1980); (Krobotová, 2004).

Poetizmy plní v Křesťanových fejetonech obdobnou funkci jako slova knižní. Již na první pohled působí velmi neobvykle a v textech jsou zvlášť nápadné a výrazné. Jde např. o složeniny: *jaroskvoucí*, *jarobujný*, *jarotoký*, *jarošumný* (*přídavná jména jaroskvoucí, jarobujný, jarotoký, jarošumný* – *Pb*, 2002, s. 81), *kromobyčejný* (*na cosi kromobyčejného* – *Jtj*, 2008, s. 46), *krasoduch* (*Ať se to krasoduchům líbí* – *Jtj*, 2008, s. 54). Mezi poetizmy se dále řadí také neobvyklé varianty lexémů, např.: *člověčenstvo* (*kýchající člověčenstvo se dělí* – *Pb*, 2002, s. 48), *kročej* (*o počtu kročejů* – *T*, 2006, s. 43), *dálava* (*výlety do dálav* – *T*, 2006, s. 162).

3.7 Hovorové výrazové prostředky

3.7.1 Problematika hovorovosti v češtině

Ve *Slovníku nespisovné češtiny* (Hugo a kol., 2006) se uvádí, že hovorová čeština je variantou spisovného jazyka. Jedná se o jeho mluvenou podobu, které se užívá v neoficiálních mluvených projevech, přičemž jednotlivé hovorové výrazy mají různou míru nespisovnosti. Problematika hovorovosti však vyžaduje důslednější rozbor, jelikož doposud má v rámci české lingvistiky poměrně rozkolísané postavení plynoucí především ze směřování různých rovin jevů a z nedostatečné terminologické diferenciaci.

V. Mathesius chápal hovorovou češtinu jako volně vymezený soubor spisovných a zčásti i nespisovných prostředků užívaných v běžné komunikaci. Upozorňoval také na to, že v češtině neexistuje ustálená varianta jazyka, která by v této funkci sloužila, a že typické je občasné užití nespisovných prvků mezi prvky spisovnými. S podobným pojetím se setkáváme i u K. Hausenblase. Vedle nich však B. Havránek formuloval trochu jiný přístup. Vymezil skupinu jevů obecné češtiny, které by bylo možné považovat za přijatelné pro vcelku spisovný hovor, např. *polívka, mlíko, ved, nes*. Jiné stanovisko se objevilo u J. Běliče, jenž hovorovou češtinu definoval jako vrstvu češtiny spisovné zbavenou prvků knižních a jevů pocitovaných jako nespisovné (Sgall, Hronek, 1992). Podle P. Sgalla a J. Hronka (Sgall, Hronek, 1992) hovorová vrstva spisovné češtiny v jistém smyslu existuje, ale ne jako úplný útvar, spíše jako soubor slov a tvarů užívaných v rámci spisovného i nespisovného vyjadřování se stylovým příznakem běžného hovorů.

Hovorovou formu spisovné češtiny tak můžeme chápat jako funkční vrstvu, která je vlastní projevům s funkcí běžně dorozumívací. Jako charakteristický rys se uvádí značná variantnost a uvolněnost její normy. Hovorové prvky se objevují v projevech běžného styku ve společnosti, v osobním neformálním styku na pracovišti či v zájmovém prostředí. Takové projevy jsou obvykle spontánní, mluvené, převážně dialogické, soukromé, s přímým kontaktem partnerů komunikace (Jedlička, 1978).

Do lexikální hovorové vrstvy patří pojmenování užívaná v projevech mluvených, v nichž jsou prostředky základními a nepocitují se jako příznakové. Rozlišujeme část spisovnou a nespisovnou, složenou z výrazů obecné češtiny a slangů, které do hovorové vrstvy pronikly obecným rozšířením. Toto pronikání stále postupuje, takže hranice mezi hovorovostí na jedné straně a obecnou češtinou a slangem na straně druhé nejsou pevné. Důsledek postupování těchto vrstev se pak projevuje v tom, že se některá slova pocitují jako hovorová i jako obecně česká a slangová (např. *čínžák, domáknout se, jezed'ák, prašan*,

mistrák). Nejde však o navrstvování příznaků, nýbrž o příslušnost ke dvěma vrstvám (Hauser, 1980).

Hovorová vrstva přísluší živému mluvenému jazyku a je v neustálém vývoji. Ten se projevuje pronikáním nespisovných slov, ztrátou hovorového zabarvení i přesunem lexémů k neutrální slovní zásobě. Zhovornění spisovné češtiny nazýváme procesem destandardizace. Je to výsledek velmi živých společensko-hospodářsko-kulturních proměn. Prostřednictvím hovorové vrstvy se stávají neutrálními i slova obecně česká a slangová jako *češtinář*, *písemka*, *silničář*. V hovorovém jazyce se objevují i mnohé neologizmy, z nichž některé potom přecházejí do jazyka spisovného, např. *chalupář*, *tramvajenka*, *džínsovina*.

3.7.2 Hovorové výrazy ve fejetonech R. Křesťana

Vzhledem k tomu, že se autorovy texty svojí povahou řadí do oblasti umělecké literatury, která využívá výrazových prostředků všech vrstev jazyka, můžeme se v nich proto setkat také s prostředky hovorovými. I přesto, že jejich doménou je běžně mluvený hovor, nacházejí svoje uplatnění i zde. Jejich výskyt však není motivován spontánní a přirozenou mluvou autora. Ve fejetonech plní zejména funkci aktualizací, tzn. ozvláštňují a oživují text. Křesťan se prostřednictvím užití hovorových výrazů snaží zapůsobit na čtenáře, upoutat jeho pozornost, zároveň jej i pobavit a rozptýlit. Nejednou se hovorové jazykové prostředky objevují např. jako kontrast ke slovům odborným (např. *ve špitále na chirurgii*). Kromě toho se s těmito výrazy setkáme v rámci uvolněného vypravování, nejčastěji na odlehčené téma. V některých fejetonech slouží také jako prostředek parodický či prostředek charakterizace řeči nebo povahy osob, o kterých Křesťan pojednává.

Nápadnými hovorovými lexikálními prostředky jsou především univerbizmy. Univerbizace je velmi rozšířeným postupem tvoření hovorových slov (ale také nespisovných slov). Jedná se o přechod sousloví v jednoslovnou pojmenovací jednotku. Univerbizmy, které jsou nesporně projevem ekonomie řeči, vznikají v běžném denním styku velmi často, a to především pro svoji krátkost a nosnost (operativnost). Jejich sdělná hodnota je však zčásti snížena homonymií, a proto je někdy nutná přímá znalost situace, resp. kontextu (např. *osobák* může znamenat *osobní vlak* i *osobní rekord*); (Jedlička, 1978).

Tvoření univerbismů je poměrně snadné. Nejčastější způsob tvoření si vystačí pouze s malým repertoárem frekventovaných sufixů *-ák*, *-ka*, přičemž jako základ se vezme určující člen sousloví, který se příponou obmění (*výpadová silnice* – *výpadovka*). Tento typ v Křesťanových fejetonech převládá a jedná se o výrazy: *bramboračka* (*Měl jsem z nich*

v hlavě guláš. Případně bramboračku – Vmr, 2000, s. 234), petrolejka (už petrolejku nezná – Pb, 2002, s. 34), foťák (nesou s foťákem – T, 2006, s. 186), obýván (horského slunce v obývánku – T, 2006, s. 215), věžák (přesídlil do věžáku – Jtj, 2008, s. 98), průmyslovka (v osnovách STROJNÍ PRŮMYSLŮVKY – Jtj, 2008, s. 117), činžák, panelák (po parapetech činžáků, paneláků – Jtj, 2008, s. 157).

Kromě univerbismů se ve fejetonech R. Křesťana objevují i další lexikální prostředky hodnocené SSČ jako hovorové. Mezi ně patří výrazy: *cibule*⁸¹ (hlídal na svých cibulích – Vmr, 2000, s. 234), *koukat* (koukal jako sůva – Vmr, 2000, s. 249), *tuzér* (vybídky k tuzérům – Pb, 2002, s. 18), *čutat* (čutají do míče – Pb, 2002, s. 49), *pankáč* (pankáč by nelibě nesl – Pb, 2002, s. 197), *štafle* (na malířských štaflích – Kb, 2004, s. 24), *ušmiknout* (nožem to ušmikli – Kb, 2004, s. 28), *frnknout* (frnkli pryč – Kb, 2004, s. 43), *lejstro* (se za připravená lejstra popadá – Kb, 2004, s. 87), *vyzunknout* (museli povinně vyzunknout – T, 2006, s. 95), *pižlat* (pásku zdlouhavě pižlal – T, 2006, s. 180), *zašmodrchaný* (v té zašmodrchané formulaci – Jtj, 2008, s. 52), *finta* (osobní alchymistickou fintu – Jtj, 2008, s. 88), *fanda* (je fotbalovým fandou – Jtj, 2008, s. 103). Jako hovorové jsou hodnoceny i některé výrazy hanlivé, např. *prevít* (pálení žáhy je opravdu prevít – T, 2006, s. 28).

⁸¹ Hovorové označení kapesních hodinek.

3.8 Expresivní slova

Expresivní slova jsou citově zabarvená a vyjadřují kladný, či záporný vztah mluvčího ke skutečnosti⁸². Jejich protějškem jsou slova nociální (bez citového zabarvení). Ta mají jen věcný význam a někdy jsou označována jako slova citově neutrální. Nociálních slov je v jazyce většina a slouží k pojmenování bohatě diferencované skutečnosti (*spánek, moudrost, žal*); (Hauser, 1980).

Expresivita jako jazykový jev není pouze problémem lexikologickým, ale proniká i ostatními oblastmi jazyka. Uplatňuje se např. v jeho zvukové stavbě, v oblasti tvoření slov či v oblasti tvarosloví. J. Zima (Zima, 1961) rozlišuje expresivitu inherentní, adherentní a kontextovou. Inherentní expresivita je implikována ve slově samém a je patrná i bez kontextu. Podle způsobu vyjádření potom rozlišujeme expresivitu hláskovou, slovotvornou a lexikálně sémantickou. Hlásková expresivita se projevuje nezvyklou hláskovou strukturou a skládá se z takových hláskových spojení, která v neutrálních slovech nejsou běžná. Jedná se např. o výskyt měkkých souhlásek před samohláskami *o, u*, popř. před dvojhláskou *ou* (*fňukat, ťululum, d'obat*). Příznakové jsou i skupiny hlásek *cv, čv, čm* (*cvrnknout, čvachtat, čmoud*). Inherentní expresivitu může vyvolat i hláskově zkomolené slovo (*šstudent*) nebo hláskové varianty (*mlejn, ouplněk, vokno*); (Krobotová, 2004).

Slovotvorná expresivita je spjata se slovotvornými kategoriemi, typy a prostředky. Ze slovotvorných kategorií se tento druh expresivity pojí se slovy zdrobnělými (deminutiva) a zveličenými (augmentativa). Expresivní jsou i adjektiva označující zesílení nebo zjemnění původní vlastnosti (*droboučký, dlouhatánský*). Záporný příznak mají názvy nositelů vlastností vyznačujících se nápadným znakem (*břicháč, vousáč*). Vedle toho je slovotvorná expresivita vyjádřena i specifickými sufixy, např. *-as* (*kliďas*), *-oun* (*šplhoun*), *-our* (*hubeňour*), *-och* (*tlust'och*), *-ous* (*mrňous*), *-out* (*žrout*), *-anda* (*fešanda*), *-árna* (*sprost'árna*), *-na* (*štěkna*), *-dlo* (*třeštidlo*). Lexikálně sémantická expresivita je spjata se základním významem slova, který sám označuje věci vyvolávající citové hodnocení. Jde např. o citoslovce vyjadřující emoce a vůli (*ach, fuť*), citoslovce zvukomalebné (*haf, vrkú*), také o lexémy od nich odvozené (*frčet, bučet*). Citový příznak je obsažen také ve slovech označujících záporné, nelibé skutečnosti (*blbec, pitomec*); (Krobotová, 2004).

Adherentní expresivitu slovo získává sémantickou změnou, která je patrná až z kontextu (srov. *Slízl zmrzlinu. – Ten to slízl!*). Expresivita kontextová je jevem stylistickým a je vyvolána interferencí dvou lexikálně odlišných stylistických vrstev (*Celé Dánsko je*

⁸² Často se k nim druží ještě příznak volní.

uděláno z netto obzoru, bez srážky.); (Krobotová, 2004). Objevuje se především v uměleckých textech a je silně vázaná na kontext.

Při excepci bylo zjištěno, že z expresivních slov se v textech R. Křesťana nejvíce uplatňují slova s kladným citovým zabarvením - eufemizmy (meliorativa). V menší míře i lexémy se záporným citovým zabarvením - dysfemizmy (pejorativa). Problematika dysfemizmů, ke kterým se řadí zesilující, zhrubělá a také vulgární pojmenování, bude zpracována v rámci kap. 3.9.

Eufemizmy slouží ke kladnému hodnocení skutečnosti a také nahrazují v dané situaci nevhodné výrazy, jejichž negativně pociťovaný obsah se snaží zmírnit, popř. zastíit záměnou konotací. K prostředkům eufemizace patří např. metafora (*čokoládová dívka* místo *dívka tmavé pleti*), metonymie (*jít se upravit* místo *jít na záchod*) či litotes (*nehezky* místo *ošklivý*); (ESČ, 2002). Vedle toho jsou to také deminutiva, jejichž užití v umělecké literatuře je velmi časté a zvláště vysokou frekvenci mají v textech pro děti. V Křesťanových fejetonech jsou velmi výrazným jazykovým prostředkem. Působí nápadně, někdy i neobvykle, a proto můžeme jako jejich základní funkci určit funkci aktualizací.

Výskyt deminutiv je zvláště typický pro pasáže, ve kterých R. Křesťan píše o svých příbuzných a jiných blízkých osobách. Zde se uplatňují především hypokoristika⁸³ a také slova familiární, kterých se užívá v důvěrném styku citově sblížených lidí.

Do skupiny slov familiárních se řadí výrazy: *babička* (*hrníček po babičce* – Pb, 2002, s. 10), *pradědeček* (*byl uveden pradědeček* – Pb, 2002, s. 12), *maminka* (*maminka říkávala* – Pb, 2002, s. 31), *pejsek* (*pozornost čurajících pejsků* – Pb, 2002, s. 52), *pudlík* (*salonní pudlík* – Pb, 2002, s. 69), *děťátko* (*pohlaví děťátka* – Pb, 2002, s. 91), *koťátko* (*kočky a koťátka* – Pb, 2002, s. 164), *holčička* (*jedné malé holčičky* – Pb, 2002, s. 199), *ovečka* (*pastýři s ovečkami* – Pb, 2002, s. 217), *tatínek* (*tatínek pokaždé na Vánoce* – Pb, 2002, s. 217), *černoušek* (*černoušek poděkoval úklonou* – Pb, 2002, s. 217), *telátko* (*pěkné telátko* – Kb, 2004, s. 48), *bříško* (*podobně jako bříško* – Kb, 2004, s. 161), *strejda* (*nezmínil o svém strejdovi* – T, 2006, s. 70), *bráška* (*píše o svém bráškově* – Jtj, 2008, s. 18). Mezi hypokoristika patří výrazy: *Rozárka* (*pravila Rozárka* – Pb, 2002, s. 95), *Natálka* (*od vnučky Natálky* – Pb, 2002, s. 95).

Některé zdobněliny jsou součástí frazémů, např.: *včelička* (*pilný jako včelička* – Vmr, 2000, s. 250), *čajíček* (*byl v počtech slabý jako čajíček* – Vmr, 2000, s. 234), *polívčička* (*nikdy*

⁸³ V české lingvistické tradici je hypokoristikum definováno jako domácí, popř. mazlivá, zdobnělá apod. obměna neutrálních, oficiálních vlastních jmen, zřídka apelativ v důvěrném (rodinném, přátelském atd.) prostředí. Těžiště hypokoristik je v antroponymech, v toponymii jsou ojedinělá (ESČ, 2002).

si nezapomněl přihřát svou polívčičku – Vmr, 2000, s. 234), jablíčko (tváře měla jako jablíčka – Vmr, 2000, s. 235), mrkvička (ostrouhal mrkvičku – Vmr, 2000, s. 236).

Jako eufemizmy (meliorativa), bez dalšího zvláštního zařazení, jsem identifikovala také následující excerpované lexikální prostředky: *básnička (psal zamilované básničky – Vmr, 2000, s. 235), peříčko (podle peříčka uvízlého na kabátě – Vmr, 2000, s. 245), panenka (myslel, že babyka je malá panenka – Vmr, 2000, s. 247), kostička (kostičky bramborového salátu – Vmr, 2000, s. 252), partička (přerušit karetní partičku – Vmr, 2000, s. 253), kapička (se nevloudila ani kapička – Pb, 2002, s. 7), hrníček (hrníček po babičce – Pb, 2002, s. 10), polínko (klečení na políčkách – Pb, 2002, s. 12), rolička (od malé roličky – Pb, 2002, s. 15), košťátko (nástroj pomocný, a to košťátko – Pb, 2002, s. 16), ohýnek (při likvidaci ohýnků – Pb, 2002, s. 21), žáček (aby nás žáčky měla – Pb, 2002, s. 31), hnízdečko (chtějí do svého hnízdečka dát – Pb, 2002, s. 35), prstýnek (zlatý prstýnek – Pb, 2002, s. 43), jádérko (různých jáderek – Pb, 2002, s. 45), kresbička (série sedmi kresbiček – Pb, 2002, s. 57), chatička (nějaká ta chatička – Pb, 2002, s. 67), místnůstka (příslušnou místnůstkou – Pb, 2002, s. 87), šachovnička (do malé šachovničky – Pb, 2002, s. 124), albíčko (příruční albíčka – Pb, 2002, s. 136), štůsek (hodit štůsek ... pohlednic – Pb, 2002, s. 154), uzlíček (nic proti uzlíčku s buchtami – Kb, 2004, s. 7), nádražičko (starorolského nádražička – Kb, 2004, s. 14), obrazovčička (na malé obrazovčičce mobilu – Kb, 2004, s. 19), slovíčko (slovíčko bonus – Kb, 2004, s. 46), aparátek (nejmodernější aparátky – Kb, 2004, s. 78), batůžek (batožů a batůžků – Kb, 2004, s. 120), klubíčko (Schoulit se do klubíčka – T, 2006, s. 15), notýsek (aby se notýsek neotevíral – T, 2006, s. 54), košíček (košíček s kaméliovými květy – T, 2006, s. 214), kaštánek (sedm k sobě schoulených kaštánků – T, 2006, s. 224), jehlička (tato jehlička by byla – T, 2006, s. 256), vesnička (vesnic a vesniček – T, 2006, s. 261), písmenko (nějakého toho písmenka – Jtj, 2008, s. 29), knoflíček (utržení knoflíčku – Jtj, 2008, s. 45), cibulka (u připálené cibulky – Jtj, 2008, s. 64), pultík (Slečna za pultíkem – Jtj, 2008, s. 71), prkénko (chcete-li na prkénku – Jtj, 2008, s. 88), cestička (vzniklé zkratkovité cestičky – Jtj, 2008, s. 110), tabletky (ty a ty tabletky – Jtj, 2008, s. 182).*

3.9 Nespisovné výrazové prostředky

Slovní zásoba našeho národního jazyka se skládá ze slovní zásoby spisovné a ze slovní zásoby nespisovné. Spisovná slovní zásoba je kodifikována a na tomto základě kultivována. Užívá se v úředních dokumentech, v oficiální komunikaci a v médiích (alespoň ve veřejnoprávních); (Hugo a kol., 2006). Spisovná lexikální zásoba má platnost celonárodní, zatímco u útvarů nespisovných toto celonárodní rozšíření zjišťujeme jen u některých slov. Jedná se hlavně o takové výrazy, které pronikly do hovorového stylu a jsou společné obecné češtině a dialektům. Ostatní slova hodnocená jako nespisovná jsou v užívání omezena územně nebo sociálně. Podle územního omezení rozlišujeme slova obecné češtiny, slova oblastní⁸⁴ (regionalizmy), slova nadnářeční⁸⁵ (interdialektizmy) a slova nářeční (dialektizmy). Podle omezení sociálního rozlišujeme profesionalizmy, slova slangová a argotická. Mezi další prostředky nespisovného jazyka patří také některé výrazy expresivní nebo vulgární (Hauser, 1980).

3.9.1 Nespisovné výrazy ve fejetonech R. Křesťana

Jako základní vlastnost uměleckého funkčního stylu je uváděno využívání všech prostředků spisovného, ale i nespisovného jazyka. Slovní zásoba Křesťanových fejetonů toto potvrzuje. Vedle častých univerbismů, které mají obvykle povahu profesionalizmů, se v textech můžeme setkat také s výrazy slangovými, obecně českými, argotickými, zhrubělými, vulgárními či s nespisovnými výrazy typickými pro běžnou, spontánní mluvu. Nespisovné lexémy se vyznačují velkou variabilitou a ve fejetonech plní obdobnou funkci jako výrazy hovorové, tzn. slouží především jako prostředky aktualizace textu (ozvláštnění, oživení). Objevují se také v řeči postav jako nástroj jejich charakterizace, ale částečně i v řeči autorské.

3.9.1.1 Univerbizmy

Univerbizmy, které vznikají přechodem sousloví v jednoslovnou lexikální jednotku, se uplatňují jak v oblasti hovorové, tak v oblasti nespisovné. V nespisovné mluvě mívají často povahu profesionalizmů nebo výrazů slangových. Profesionalizmy jsou taková pojmenování, kterých se užívá v různých profesích místo úzce odborných termínů. Z hlediska stylistického

⁸⁴ Slova, jejichž užívání přesahuje hranice jednoho nářečí a rozšiřuje se na větší oblast. Rozlišujeme tzv. čechizmy a moravizmy, např. *posvícení – hody*, *limonáda – sodovka*, *víno – hrozen* (Hauser, 1980).

⁸⁵ Interdialekt je nestabilizovaný útvar národního jazyka. Představuje nejvyšší vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů. Např. na Moravě rozlišujeme interdialekt středomoravský či východomoravský. V Čechách je interdialektem obecná čeština (Krobotová, 2001).

jsou jednak charakterizačním prostředkem uměleckého stylu, jednak se mohou vyskytnout i ve stylu naučném či hovorovém. V textech Křesťanových fejetonů se můžeme setkat např. s těmito profesionalizmy: *gulášovka* (*gulášovka z kostky* – Pb, 2002, s. 9), *prodlužovačka* (*šňůry zvané prodlužovačka* – Pb, 2002, s. 36), *semišák* (*Byl to hnědý semišák.* – Pb, 2002, s. 138), *uherák* (*kdyby to byl uherák* – Kb, 2004, s. 7), *textovka* (*odeslal princezně rozlícenou textovku* – Kb, 2004, s. 20), *nákladák* (*druhý den odveze nákladák* – Kb, 2004, s. 54), *banánovka* (*bánanovky se osvědčují* – T, 2006, s. 18), *kopírák* (*co je to kopírák* – T, 2006, s. 57), *svařák* (*v teplotě svařáku* – T, 2006, s. 79), *verneovka* (*tvůrce proslulých verneovek* – T, 2006, s. 83), *plastovka* (*zasouvám zmíněnou plastovku* – T, 2006, s. 94), *občanka* (*svou první občanku* – Jtj, 2008, s. 10), *techničák* (*ukaz mi techničák* – Jtj, 2008, s. 58), *řadovka* (*řadovek a rodinných domků* – Jtj, 2008, s. 157).

Kromě profesionalizmů vzniklých univerbizací R. Křesťan používá i některé univerbizmy slangové povahy. Jedná se o výrazy: *absták* (*neměl absták* – Pb, 2002, s. 128), *jazykovka* (*nedoplní vzdělání v jazykovce* – Kb, 2004, s. 95), *národák* (*gólmána národáku* – T, 2006, s. 215).

Vedle toho se mezi nespisovnými univerbizovanými lexémy objevují i takové, u kterých je základovým morfémem zkratka: *písíčko* (*při nákupu nového „písíčka“* – Jtj, 2008, s. 7), *esenbák* (*i bývalému esenbákovi* – Jtj, 2008, s. 30), *emběčko* (*jezdila emběčka* – Jtj, 2008, s. 32), *vipák* (*takzvaný vipák* – Jtj, 2008, s. 32), *empétrojka* (*cédéček a EmPétrojek* – Jtj, 2008, s. 72).

3.9.1.2 Slangové výrazy

Slang je definován jako „*nespisovná slovní zásoba spjatá se sociálním prostředím, a to pracovním nebo zájmovým.*“ (Hauser, 1980). Slangové výrazy jsou nejčastěji omezeny na mluvené projevy příslušníků určitého povolání nebo pracovní skupiny a na toto prostředí se také tematicky váží. Typickým znakem je silná emocionalita, častá expresivní metaforičnost a deformace slova. V Křesťanových fejetonech jsou slangové výrazy nápadným charakterizačním prostředkem osob, prostředí nebo situace. Z celé řady různých druhů slangů jsem se při excerpci setkala hlavně se slangem současné mládeže, se slangem divadelním, vojenským, také se slangem studentským a slangem drogově závislých.

Do slangu současné mládeže patří např.: *soda* (*matika pro mě byla soda* – Vmr, 2000, s. 234), *týpek* (*je pro určité týpky* – Pb, 2002, s. 22), *úlet* (*Vykládat sám sobě anekdoty je úlet* – Kb, 2004, s. 88), *přifařený* (*v pravém přifařeném sloupci* – Jtj, 2008, s. 127). Ke slangu

divadelnímu se řadí slova: *čurda* (*se jim říká čurdy* – Pb, 2002, s. 166), *klad'as* (*se dočká role klad'ase* – Jtj, 2008, s. 164). Do slangu vojenského patří slova *mazák*, *bažant* (*promění v nabubřelé mazáky, kteří budou šikanovat bažanty* – Kb, 2004, s. 168), *mundur* (*ve vojenském munduru* – Jtj, 2008, s. 27). Výrazem slangu drogového je např. slovo *tráva* („*My jsme spolu trávu nekouřili!*“ – Vmr, 2000, s. 246). Výrazem slangu studentského je např. slovo *opáčko* (*mediální opáčko* – Jtj, 2008, s. 142).

3.9.1.3 Argotické výrazy

Jako argot se tradičně označuje zvláštní vrstva slov v mluvě společenské spodiny, podsvětí. Argot užívali v dřívějších dobách zloději, překupníci a podobné kriminální živly. Argotizmy byly srozumitelné jen mezi příslušníky deklasovaných skupin, které je tak diferencovaly od jiných sociálních skupin. Důvodem užívání těchto pojmenování byla především snaha po utajení obsahu komunikace před veřejností. V současné době prvky argotu přetrvávají v hovorovém jazyce (např. *čokl*, *špicl*, *dávat bacha*, *být v bryndě*).

Pro argot je typická bohatá synonymie, která se vytvářela neustálou obměnou již opotřeбенých nebo prozrazených výrazů (*peníze* – *prachy*, *cinkanina*, *smetí*, *vata*, *mejdlo*, *grešle* atd.). Dále je to také obraznost, pomocí níž se význam slov zakódoval (např. *sříkačka* – *pistole*, *šídlo* – *paklič*). Příznačným rysem argotu je také přejímání slov z cizích jazyků (zejména z němčiny), vytváření novotvarů, silná expresivita a slovní hříčky (Hauser, 1980).

Ve fejetonech R. Křesťana se argotizmy objevují jako prostředek aktualizace, popř. charakterizace. Působí velmi nápadně i neobvykle. Ve fejetonech se můžeme mezi nespisovnými slovy setkat např. s těmito argotizmy: *bachař* (*bachaři i vězňové* – Pb, 2002, s. 44), *šrajtofle* (*aby šrajtofli odevzдал* – T, 2006, s. 82), *chmaták* (*že chmatáci nechmátnou* – Jtj, 2008, s. 92).

3.9.1.4 Obecně české výrazy

Obecná čeština, která je užívána v neoficiálních projevech na celém území Čech a částečně i na Moravě (česko-moravské pomezí, západní Morava), je definována jako nejvýznamnější interdialekt (Hugo a kol., 2006), také jako základní nespisovný útvar naší mateřštiny (Sgall, Hronek, 1992). Obecná čeština není kodifikovaná, a proto se vyvíjí rychleji a plynuleji než spisovný jazyk. Nejblíže má k hovorové češtině, mluvené formě spisovného jazyka, jejíž podobu pomáhá konstituovat. Přes hovorovou vrstvu se některé obecně české výrazy mohou dostávat až do vrstvy spisovné, neutrální.

Jiná slova obecné češtiny mívají užití omezenější a za hovorová je již nepovažujeme. Tyto nespisovné výrazy plní v textech Křesťanových fejetonů opět aktualizací a charakterizační funkci. Hojně se objevují v rámci přímé řeči a citací. Jedná se o výrazy, které se od spisovné češtiny odlišují svojí hláskovou stavbou. Repertoár hlásek spisovné a obecné češtiny je shodný. Rozdíly se týkají jen jejich užívání v jednotlivých pozicích a kombinacích (Sgall, Hronek, 1992). Tyto výrazy jsou kvůli jejich hláskové podobě nápadné již na první pohled. Jedná se např. o slova: *odbejvat* (*bude se odbejvat* – Pb, 2002, s. 9), *distancovanej* (*už je distancovanej* – Pb, 2002, s. 109), *skrejvačka* (*Tam se skrejvačka nachází* – Pb, 2002, s. 214), *vadnej* (*máš vadnej prst* – Pb, 2002, s. 236), *tejden* („*Počkej mi ještě tejden!*“ – Kb, 2004, s. 87), *vejška* (*Být vyhozen z vejšky* – T, 2006, s. 62), *hlemejžd'* (*jede jako hlemejžd'* – T, 2006, s. 197), *korunovanej* (*je korunovanej vůl* – Jtj, 2008, s. 22), *nažehlenej* (*jako nažehlenej panák* – Jtj, 2008, s. 36), *řidičskej průkaz* (*občanku a řidičskej průkaz* – Jtj, 2008, s. 58).

Kromě toho se můžeme setkat s obecně českými slovy, která jsou charakteristická svým kladným či záporným citovým příznakem, např. *huba* (*budou jednou létat pečení holubi do huby* – Vmr, 2000, s. 234), *fouňa* (*nerad bych se zachoval jako fouňa* – Pb, 2002, s. 210), *kravál* (*pouštím do ulice kravál* – Kb, 2004, s. 23).

3.9.1.5 Dysfemizmy (pejorativa)

Dysfemismus, opak eufemizmu⁸⁶, je definován jako zesilující, zhrubělé, popř. vulgární pojmenování, pro které je typická škálovitost zhrubění (ESČ, 2002). Při excerpci bylo zjištěno, že ze skupiny dysfemizmů, které se objevují v Křesťanových fejetonech, jsou nejnápadnějším lexikálním prostředkem vulgarizmy.

Vulgarizmy jsou výrazy hrubého, nespolečenského vyjadřování. Ve veřejné komunikaci jsou taková slova pocíťována jako nízká, neslušná a především nepřijatelná. Jejich uživatele zpravidla zařazujeme mezi mluvčí s nižší společenskou kulturou (ESČ, 2002). Výskyt vulgarizmů v mluvené nebo psané veřejné komunikaci se nechápe jako jazyková chyba, ale jako zásadní porušení norem společenského soužití. Funkčně mají vulgarizmy blízko k tzv. řečové agresi, mezi jejíž obecné příčiny patří snižování intelektuální úrovně (tzv. pauperizace) nemalé části obyvatelstva a také úpadek jazykové kultury (Lotko, rkp.).

Vulgární slova existují v systému jazyka buď izolovaně, nebo tvoří více či méně rozvinutá slovo tvorná paradigmatata, v nichž jsou nejpočetnější substantiva, adjektiva

⁸⁶ Viz kap. 3.8.

a slovesa. Jejich užití je časté např. ve slanzích a v mluvě mládeže. Vulgární jsou také nadávky nebo oslovení vzniklá z nadávek (např. *vole*). Za velmi hrubé vulgarizmy se považují pojmenování intimních částí těla, sexu, fyziologických potřeb a názvy některých nemocí.

V umělecké literatuře slouží vulgarizmy jako výrazný stylistický prostředek. U R. Křesťana se vulgarizmy objevují zejména jako součást přímé řeči, a plní tedy funkci charakterizační, např.: *vůl* („*Ty vole, přece to nevzdáš!*“ – Vmr, 2000, s. 250), *posrat* („*To jsem to posral!*“ – Kb, 2004, s. 91), *žrát* („*Kdo zaváhá, nežere!*“ – Kb, 2004, s. 136), *podělat se* („*Ten se strachy podělal.*“ – T, 2006, s. 51).

Kromě toho slouží také jako prostředek aktualizace textu, např.: *huba* (*budou jednou létat pečení holubi do huby* – Vmr, 2000, s. 234), *žrádlo* (*že to bylo žrádlo* – Vmr, 2000, s. 236), *kvočna* (*O jeho ženě se všeobecně vědělo, že je kvočna.* – Vmr, 2000, s. 249), *úchyl* (*úchyl posedlý jejich shromažďováním* – T, 2006, s. 251), *trotl* (*ten je úplný trotl* – Jtj, 2008, s. 104).

Vulgarizmus se dokonce objevuje i jako součást přísloví: *hovno* (*z hovna, jak známo, bič neupleteš* – Pb, 2002, s. 25).

3.9.1.6 Ostatní nespisovné výrazy

Ve fejetonech R. Křesťana se objevují i další výrazy hodnocené jako nespisovné. Taková slova jsou vázána pouze na běžně mluvenou spontánní komunikaci, popř. se mohou vyskytnout právě v oblasti umělecké literatury jako velmi nápadný lexikální prostředek. Velké množství těchto slov pochází z němčiny⁸⁷, např.: *špajz* (*Mám to tam v mozkovém špajzu uloženo* – Vmr, 2000, s. 229), *glajcha* (*na její vrchol umístěna glajcha v podobě ozdobné petržele* – Vmr, 2000, s. 252), *futrál* (*sendviče, které tají svůj obsah ve futrálu* – Vmr, 2000, s. 252), *tringelt* (výrazy z hantýrky: *tringelt* – Pb, 2002, s. 18), *cancour* (*nevhledné pryžové cancoury* – Pb, 2002, s. 40), *policajt* (*z vtipů o policajtech* – Pb, 2002, s. 52), *papundekl* (*Možná to byl papundekl* – Pb, 2002, s. 52), *štokrle* (*bude na štokrleti sedět* – Pb, 2002, s. 52), *juknout* (*abych občas zvědavě nejuknul* – Pb, 2002, s. 74), *fixlovat* (*Že lhal, že fixloval?* – Pb, 2002, s. 241), *fajrovat* (*který notně fajruje* – T, 2006, s. 83), *nášup* (*nášupem ve školní jídelně* – Jtj, 2008, s. 34), *šmírování* (*šmírování pohlednicové pošty* – Jtj, 2008, s. 35), *prošustrovat* (*firma prošustruje kalhoty* – Jtj, 2008, s. 38), *štamgast* (*štamgastům tamní restaurace* – Jtj, 2008, s. 69), *štrikovat* (*štrikovala snad celá republika* – Jtj, 2008, s. 115).

⁸⁷ Původ slov ověřen ve *Slovníku nespisovné češtiny*.

Některé nespisovné výrazy však pocházejí i z angličtiny, např. *blafování* (*nešlo jen o blafování – Vmr, 2000, s. 232*). Kromě toho mohou být přejaty také z latiny, např.: *diškrece* (*tuzér a diškrece – Pb, 2002, s. 18*), *fígl* (*Fígl bude v tom – Kb, 2004, s. 47*). Jiná nespisovná slova jsou svým původem česká, např.: *habaďůra* (*O nějakou habaďůru. – Vmr, 2000, s. 232*), *vedlejšák* (*zřejmě na vedlejšák – Pb, 2002, s. 82*), *domáknout se* (*nějak se domákl – Pb, 2002, s. 156*), *zmrzka* (*po zakoupení zmrzky – Kb, 2004, s. 78*), *dojíždák* (*vchází do historie jako dojíždák – Kb, 2004, s. 167*), *zadara* (*že je zadara – T, 2006, s. 17*), *boučač* (*boučač s nadbytkem fyzických sil – T, 2006, s. 68*), *křenit se* (*se dokonce lehce kření – T, 2006, s. 219*), *sranda* (*sranda něco stojí – Jtj, 2008, s. 26*).

3.10 Frazeologie a idiomatika

3.10.1 Česká frazeologie a idiomatika

Frazeologie a idiomatika je poměrně mladá lingvistická disciplína, která se zabývá popisem frazémů a idiomů všech úrovní a především však studiem lexémů víceslovných⁸⁸. Frazeologie a idiomatika vykazuje i některé vazby s disciplínami nejazykovými, jako je psychologie a logika (zvláště v oblasti vyjádření pojmů a soudů), filozofie a etika (hodnocení a tradování zkušenosti), historie a umění (tropy, symboly atp.), avšak tradiční vazbu má především s kulturní antropologií⁸⁹ a etnologií⁹⁰, zejména v oblasti studia přísloví. K základním deskriptivním aplikacím frazeologie a idiomatiky patří frazeografie, která shromažďuje a popisuje frazeologické výrazivo jazyka (Čermák, 2007).

Frazém a idiom nelze zpravidla vymežit jedinou vlastností, ať formální, sémantickou nebo kolokační. F. Čermák (Čermák, 2007, s. 31) navrhuje jako jednu z nejužitečnějších definic tuto: „*idiom a frazém je jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. ve více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném (resp. několika málo).*“. Od frazémů a idiomů je třeba odlišovat doslovná homonyma, např. *házet flintu do žita*, která jsou řidší a v textech mají zcela jinou distribuci⁹¹.

V rámci dichotomie frazém a idiom (také frazeologie a idiomatika) existují některé rozdíly, ale i určitá překrývání. V zásadě platí, že analyzujeme-li daný kombinatorický útvar z hlediska formálních rysů, mluvíme o frazému, zatímco analýza sémantická (z hlediska relevantních sémantických rysů) opravňuje užití názvu idiom. Obě stránky však nemusí mít stejný rozsah. Např. při přechodu k periférii frazeologie a idiomatiky je významová stránka zpravidla silně neprůhledná a pro analýzu zůstává pouze stránka formální (např. termín *zlatý déšť*); (Čermák, 2007).

Do oblasti frazeologie a idiomatiky se řadí frazeologický obrat, kterého se využívá pro intenzifikaci obsahu sdělení, a to ve všech stylových oblastech kromě odborné. Obrazná je pouze jedna část pojmenování, druhá si ponechává původní význam (*lví podíl, pekelný hluk*,

⁸⁸ Frazeologie a idiomatika se však nezabývá studiem frází, které jsou definovány jako ustálené konverzační výrazy chápané zpravidla jako otřelé a sémanticky prázdné.

⁸⁹ Kulturní antropologie je společenská věda, která se zabývá lidskými kulturami, jejich vznikem a vývojem, srovnáváním různých kultur a významem kultury pro člověka. Na rozdíl od sociologie však vychází od jednotlivce a klade důraz na to, jak lidé svým kulturám a společností sami rozumějí. Proto se zajímá také o historii a místní tradice.

⁹⁰ Etnologie je společenská věda, jež se zabývá srovnávacím studiem kultur a společností. Vznikla jako pokračování etnografie (národopisu), když se ukázala potřeba nashromážděný etnografický materiál utřídit a porovnat. Někdy se však pojmy etnologie a etnografie užívají jako synonyma.

⁹¹ Rozložení jazykových prvků v textu podle jistých zákonitostí, úhrn pozic výskytu prvku.

na vlas stejný). Termín frazeologický obrat však není ustálen (viz také frazeologické spojení, frazeologismus, úsloví). Dále je to rčení, které je obrazné v celém svém rozsahu (*mít za ušima, být pátým kolem u vozu, vzít vítr z plachet*), a nejčastěji je lidového původu. Protože i rčení podléhají jazykovému vývoji, mnohá tak zastarávají a jiná vznikají. Nově vzniklá rčení však často přijímají charakter klišé nebo módních výrazů. Do oblasti frazeologie a idiomatiky dále patří také pořekadla. Jedná se buďto o průpovídky situační nebo průpovídky charakterizující nějaké osoby. Mají neměnnou, nejčastěji veršovanou podobu (*Dočkej času, jako husa klasu.*). Dále jsou to přísloví a pranostiky. Přířloví jsou definována jako krátké průpovědi s mravním či s etickým ponaučením, která mají smysl samy o sobě a nepotřebují kontext (*Kdo se směje naposledy, ten se směje nejlépe.*). Pranostiky podávají zkušenosti týkající se přírodních jevů (*Lucie noci upije, ale dne nepřidá.*); (Krobotová, 2004).

Dále je to také přirovnání, které je založeno na vystižení a určení jevu na základě jeho vlastností shodných s vlastnostmi jevu jiného. V klasické podobě má tři složky: comparandum (co se přirovnává), comparatum (k čemu se přirovnává) a tertium comparationis (co je společné pro obě předcházející složky). Z pragmatického hlediska vyjadřuje nejčastěji hodnocení (*slunce pálí jako o žních*), ale i postoje, intenzifikaci (*daleko jako do Prahy*) nebo ironii (*nos jako okurka*). Přirovnání však nemusí být vždy vyjádřeno prostřednictvím *jako*, ale i jinými prostředky, např. pádem (*myšlenka letí šípem*), příslovečným výrazem (*šelmovsky se podívala*) nebo adjektivem (*pomněnkové oči*). S přirovnáním se setkáme především v oblasti hovorové a umělecké, méně v publicistické a odborné.

3.10.2 Frazémy a idiomy ve fejetonech R. Křesťana

Frazémy a idiomy tvoří nedílnou součást Křesťanových textů. Vyznačují se velkou pestrostí a různorodostí, která svědčí o autorově bohaté slovní zásobě a výborné znalosti českého jazyka ve všech jeho rovinách. Výskyt frazémů a idiomů v jednotlivých fejetonech je poměrně častý a jejich základní funkcí je text oživit a zapůsobit na čtenáře. Většina z nich má tradiční (uzuální) znění, některé frazémy a idiomy však vytvořil sám Křesťan. Ty můžeme považovat za autorské neologizmy, které se vyznačují především svojí novostí, nevšedností, také zábavností (např. *převalovat se jako kuň Převalského*).

Některé texty jsou dokonce záměrně vystavěny na základě velkého počtu různých rčení, přirovnání a dalších obrazných pojmenování. Jedná se např. o dva fejetony ze souboru *Výlov mého rybníka - Jak jsem baštil matiku a Zvíření*, také o fejeton *Karty si s námi hrají* z knihy *Kachna v bazénu*. Zatímco je výstavba fejetonu *Jak jsem baštil matiku* založena na

použití různých obrazných pojmenování, výstavba dalších dvou textů je již specifická. Ve fejetonu *Zvíření* se čtenář může setkat s velkým množstvím frazémů a idiomů zvířecí povahy, přičemž největší zastoupení mají různorodá zvířecí přirovnání. Jedná se např. o přirovnání: *tichý jako myška, řvát jako tur* (*Někdy byl tichý jako myška, jindy řval jako tur.* – Vmr, 2000, s. 248), *slézat se jako švábi na pivo* (*podřízení se slézali na porady jako švábi na pivo.* – Vmr, 2000, s. 248), *rychlý jako fretka* (*byl rychlý jako fretka* – Vmr, 2000, s. 248), *přetvařovat se jako chameleon* (*dokázal se přetvařovat jako chameleon* – Vmr, 2000, s. 249), *strkat hlavu do písku jako pštros* (*uměl strkat hlavu do písku jako pštros* – Vmr, 2000, s. 249), *koukat jako sůva z nudlí* (*koukal jako sůva z nudlí* – Vmr, 2000, s. 249), *hudrovat jako krocan* (*hudroval jako krocan* – Vmr, 2000, s. 249), *silný jako býk* (*cítil se silný jako býk* – Vmr, 2000, s. 249), *zrudnout jako rak* (*zrudnul jako rak* – Vmr, 2000, s. 249), *mít paměť jako slon* (*měl paměť jako slon* – Vmr, 2000, s. 249), *křičet jako pavián* (*křičel na něj jako pavián* – Vmr, 2000, s. 249), *naparovat se jako páv* (*naparoval se jako páv* – Vmr, 2000, s. 249), *mít se k sobě jako dvě hrdličky* (*Přesto se k sobě oba měli jako dvě hrdličky.* – Vmr, 2000, s. 249), *krást jako straka* (*kradl jako straka* – Vmr, 2000, s. 250), *pelášit jako zajíc* (*pelášil jako zajíc* – Vmr, 2000, s. 250), *kroutit se jako žížala* (*U soudu se pak kroutil jako žížala* – Vmr, 2000, s. 250), *zalézt jako sysel* (*zalezl jako sysel* – Vmr, 2000, s. 250), *pilný jako včelička* (*byl pilný jako včelička* – Vmr, 2000, s. 250), *špinavý jako čuně* (*auto věčně špinavé jako čuně* – Vmr, 2000, s. 250), *jít jako ovce na porážku* (*nepůjde jako ovce na porážku* – Vmr, 2000, s. 250).

Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně krátký fejeton, je četnost výše uvedených přirovnání velmi vysoká. V tomto případě nejsou žádné dílem samotného autora, ale jde o tradiční, vžité výrazy. Některé můžeme hodnotit jako neutrální (např. *silný jako býk, zrudnout jako rak*), jiné můžeme označit jako expresivní (např. *koukat jako sůva z nudlí, špinavý jako čuně*).

Fejeton *Karty si s námi hrají* má blízko k odborné studii, která čtenáře seznamuje s užíváním různých úsloví, rčení a jiných vžitých výrazů, které pocházejí z oblasti hraní karet, popř. jiných hazardních her. Jedná se výrazy jako *hrát s odkrytými kartami* (*hrají s odkrytými kartami* – Kb, 2004, s. 63), *vidět někomu do karet* (Výraz „Vidím mu do karet“ může – Kb, 2004, s. 63), *karty jsou rozdány* (i vyjádření „Karty jsou rozdány“ – Kb, 2004, s. 63), *mít eso v rukávu* (*trefný je výraz „Mít eso v rukávu“* – Kb, 2004, s. 63).

3.10.2.1 Přirovnání

Přirovnání tvoří jeden ze základních stavebních kamenů Křesťanových fejetonů. V textech se jich vyskytuje velké množství, přičemž některé Křesťan sám vytvořil. Taková přirovnání mají výraznou aktualizační funkci a značně oživují text. Jedná se např. o přirovnání: *plácát se jako nudle v bandasce* (*Plácal jsem se v tom jako nudle v bandasce.* – Vmr, 2000, s. 236), *němí jako Drdova barikáda* (*ještě němí jako Drdova barikáda* – Kb, 2004, s. 86), *převalovat se jako kuň Převalského* (*kopal a převaloval se jako kuň Převalského* – Kb, 2004, s. 158).

Jiná přirovnání, která jsou již běžně užívaná, popř. jsou součástí pasivní slovní zásoby většiny uživatelů jazyka, můžeme charakterizovat jako expresivní, citově zbarvená. Jde např. o přirovnání: *svalit se jako pytel brambor* (*svalil se na židli u učitelského stolku jako pytel brambor.* – Vmr, 2000, s. 235), *slabý jako čajíček* (*byl v počtech slabý jako čajíček.* – Vmr, 2000, s. 236), *tváře jako jablíčka, půlky jako dva kmíny* (*Tváře měla jako jablíčka a půlky jako dva kmíny.* – Vmr, 2000, s. 235), *jet jako s hnojem* (*vyčítal, že jedete jako s hnojem* – Pb, 2002, s. 78), *sedět jako pecka* (*před začátkem relace seděli jako pecky* – Kb, 2004, s. 88), *sunout se jako přízrak* (*sunul se nocí jako přízrak* – T, 2006, s. 198), *platný jako mrtvému kabát* (*jsou mi platné jako mrtvému kabát* – Jtj, 2008, s. 155).

Kromě toho můžeme mnohá přirovnání označit jako ironická, např.: *hlava jako meloun, nos jako okurka* (*měl hlavu jako meloun, nos jako okurku* – Vmr, 2000, s. 233), *hlava jako kedlubna* (*Měl hlavu jako kedlubnu* – Vmr, 2000, s. 235), *hlava jako koleno* (*hlava jako koleno se značně leskne* – Pb, 2002, s. 174).

Některá přirovnání vyjadřují postoje mluvčího k adresátovi nebo k nějaké skutečnosti, např.: *kyselý jako citron*, (*Byl na mě kyselý jako citron* – Vmr, 2000, s. 236), *jít jako po drátkách* (*jde to jako po drátkách* – Pb, 2002, s. 84), *mluvit jako do dubu* (*formulace „mluvit jako do dubu“* – Kb, 2004, s. 68), *vypadat jako hromádka neštěstí* (*Vypadá-li někdo jako hromádka neštěstí* – Kb, 2004, s. 181). Dále také vyjadřují intenzifikaci, např. *veliký jako Brno* (*je to veliké „jako Brno“* – T, 2006, s. 73).

Nejčastěji však přirovnání plní funkci hodnotící. K takovým přirovnáním patří: *odříkat jako když bičem mrská* (*odříkat „jako když bičem mrská“* – Vmr, 2000, s. 229), *podobat se jako vejce vejci* (*hodiny matematiky se podobaly vzájemně jako vejce vejci.* – Vmr, 2000, s. 234), *třást se jako sulc* (*třásl jsem se před ním jako sulc* – Vmr, 2000, s. 234), *oči jako trnky* (*měla oči jako trnky* – Vmr, 2000, s. 235), *být šťastný jako blecha* (*byl bych šťastný jako blecha* – Pb, 2002, s. 42), *otáčet se jako kuře na grilu* (*model otáčející se kolem své osy jako*

kuře na grilu – Pb, 2002, s. 106), dívat se jako ostrůž (jako ostrůž se dívá závodníkům pod nohy – Pb, 2002, s. 109), zhroutit se jako domeček z karet (později zhroutí jako domeček z karet – Kb, 2004, s. 64), jezdit jako o závod (rád jezdil jako o závod – T, 2006, s. 197), ostrý jako břitva (aby je měl ostré jako břitva – Jtj, 2008, s. 36).

3.10.2.2 Pořekadla

Pořekadla jsou definována jako průpovídky situační nebo průpovídky charakterizující nějaké osoby. Mají neměnnou, nejčastěji veršovanou podobu. Mezi pořekadly, příslovími a rčeními však nevede vždy jasná a patrná hranice, která by je od sebe definitivně odlišila. Z tohoto důvodu uvádím některé výrazy jako pořekadla, i když jsou v textech autorem explicitně označeny jako úsloví nebo rčení. Jako pořekadla jsem na základě výše uvedené definice určila tyto excerpované výrazy: *bez práce nejsou koláče (vědomí, že bez práce nejsou koláče – Vmr, 2000, s. 235), na každém šprochu pravdy trochu (vychází z toho, že na každém šprochu pravdy trochu – Pb, 2002, s. 55), trocha olejíčka dělá řemeslníčka (neznal české rčení, že trocha olejíčka dělá řemeslníčka – Pb, 2002, s. 187), proti gustu žádný dišputát (Tedy: proti gustu žádný dišputát – Jtj, 2008, s. 30), sliby – chyby (na myslí i varování sliby – chyby – Jtj, 2008, s. 59), střepy přinášejí štěstí (říkám, že střepy přinášejí štěstí – Jtj, 2008, s. 114), my o vlku a vlk za humny (pochybné začíná být úsloví „My o vlku – a vlk za humny“ – Jtj, 2008, s. 166).*

3.10.2.3 Přísloví

Přísloví jsou krátké průpovědi s mravním či s etickým ponaučením. Mají smysl samy o sobě a nepotřebují kontext. Ve fejetonech se objevují jak přísloví vžitá, běžně užívaná, tak přísloví, která jsou dílem R. Křesťana. Taková přísloví mají nahodilý a nevšední charakter a jsou výsledkem autorovy jazykové hry. Způsob jejich tvoření je analogický podle již existujících přísloví a také jsou upravena pro potřeby kontextu. Jedná se např. o výrazy *mluviti stříbro, pomluviti zlato (konstatování „Mluviti stříbro, pomluviti zlato“ – Pb, 2002, s. 55), kdo zaváhá, nežere (pravdivé rčení „Kdo zaváhá, nežere!“ – Kb, 2004, s. 136).*

Jako tradiční, vžitá přísloví jsem označila tyto průpovědi: *opakování je matkou moudrosti (Opakování je zkrátka matkou moudrosti. – Vmr, 2000, s. 239), každá liška chválí svůj ohon (aby naplnil rčení, že každá liška chválí svůj ohon – Vmr, 2000, s. 249), lepší vrabec v hrsti než holub na střeše (Asi si říkal, že je lepší vrabec v hrsti než holub na střeše. – Vmr, 2000, s. 249), zakázané ovoce nejvíc chutná (v rámci zkušenosti, že zakázané ovoce*

nejvíc chutná – Pb, 2002, s. 255), nové koště dobře mete (ačkoliv se říká, že nové koště dobře mete – T, 2006, s. 38), sníh patří tam, kam nasněžil (praví: „Sníh patří tam, kam nasněžil.“ – Jtj, 2008, s. 96).

3.10.2.4 Rčení

Rčení jsou obrazná v celém svém rozsahu a nejčastěji pocházejí z lidového prostředí. Protože podléhají jazykovému vývoji, mnohá zastarávají a jiná vznikají. V rámci umělecké literatury plní výraznou aktualizační a poetizační funkci. Ve fejetonech R. Křest'ana se můžeme setkat s velkým množstvím výrazů, které můžeme označit jako rčení.

Ve většině případů se jedná o rčení tradiční: *nachytat na švestkách (bývalo zle, když nás nachytal na švestkách – Vmr, 2000, s. 233), sčítat hrušky a jablka (protože mě několikrát přistihl při sčítání hrušek a jablek – Vmr, 2000, s. 233), chodit kolem horké kaše (že nebudeme chodit kolem horké kaše – Vmr, 2000, s. 235), házet na stěnu hrách (jako bych hrách na stěnu házel – Vmr, 2000, s. 235), ostrouhat mrkvičku (že jsem ostrouhal mrkvičku – Vmr, 2000, s. 236), hrát si na prsou hada (aby si náhodou nehřál hada na prsou – Vmr, 2000, s. 248), dělat z komára velblouda, nasadit veš do kožichu (tvrdil, že nechce dělat z komára velblouda ... že by si chtěl nasadit veš do kožichu – Vmr, 2000, s. 248), snést kukaččí vejce (že by mu do jeho hnízda někdo snesl kukaččí vejce – Vmr, 2000, s. 248), chodit spát se slepicemi (dělat si a chodit spát se slepicemi – Vmr, 2000, s. 250), mít tuhý kořínek (archaický výraz má tuhý kořínek – Pb, 2002, s. 10), uplést na sebe bič (jsme si na sebe upletli pěkný bič – Pb, 2002, s. 24), popustit uzdu fantazii (Když popustím uzdu fantazii – Pb, 2002, s. 37), blýskat se na časy (když se blýskne, blýská se mu na časy – Pb, 2002, s. 167), mít z ostudy kabát (při špatné radě budu mít z ostudy kabát – Pb, 2002, s. 250), jít s pravdou ven (Řekl jsem si, že půjdu pravdou ven – Kb, 2004, s. 67), plácnout se přes kapsu (Když už se plácl přes kapsu – T, 2006, s. 164), střílet od boku (Nestřílím však od boku. – T, 2006, s. 225), plakat na cizí hrobě (známého rčení, že někdo pláče na cizím hrobě – T, 2006, s. 234), hledat jehlu v kupce sena (někoho, kdo hledá jehlu v kupce sena – T, 2006, s. 255), mít hluboko do kapsy (že budeme mít hluboko do kapsy – Jtj, 2008, s. 23), počítat ovečky (pečlivě počítat ovečky – Jtj, 2008, s. 44), kápnout božskou (Nezbylo mi než ... kápnout božskou – Jtj, 2008, s. 58), sedět na dvou židlích (bývá vytýkáno, že sedí na dvou židlích – Jtj, 2008, s. 79), kout pikle (kout proti němu pikle – Jtj, 2008, s. 82), malovat čerta na zeď (Nechci malovat čerta na zeď – Jtj, 2008, s. 92), slyšet trávu růst (Namítáte, že slyším trávu růst? – Jtj, 2008, s. 185)*

Některým rčením můžeme přisoudit expresivní příznak. Jako expresivní lze hodnotit např. rčení: *něco pohnojit (že si to u nich pěkně pohnojil – Pb, 2002, s. 76)*, *vlézt někomu na záda (sdělil, že mu má vlézt na záda – Kb, 2004, s. 20)*, *skočit někomu na špek (Jestli jsem mu skočil na špek – T, 2006, s. 36)*, *prošustrovat kalhoty (Když firma prošustruje kalhoty – Jtj, 2008, s. 38)*.

Některá tradiční rčení se často objevují i v publicistických textech a pomalu získávají charakter klišé. Jedná se např. o výrazy: *nalít čistého vína (žádal, abychom mu nalili čistého vína – Vmr, 2000, s. 235)*, *zlomit nad někým hůl (nade mnou nikdy nelámal hůl – Pb, 2002, s. 27)*, *zamést si před vlastním prahem (když jde o zametání před vlastním prahem – T, 2006, s. 38)*.

3.10.2.5 Frazologické obraty

Frazologický obrat bývá zpravidla definován jako ustálené víceslovné pojmenování, jehož jedna složka je obrazná a druhá si zachovává původní význam. S frazeologickým obratem, který je pro umělecký styl zvlášť příznačný, se v Křesťanových fejetonech setkáme poměrně často. Výrazně ozvláštňuje a oživuje text, také mu často dodává vznešenější, poetičtější nádech.

Jako frazeologický obrat jsem označila následující pojmenování: *ostříží zrak (vybíral ostřížím zrakem – Vmr, 2000, s. 248)*, *opičí láska (lnul opičí láskou k synovi – Vmr, 2000, s. 250)*, *hlemýždí tempo (aby se proces táhl hlemýždím tempem – Vmr, 2000, s. 250)*, *žabomyší spor (odpočinout od žabomyších sporů v zaměstnání – Vmr, 2000, s. 250)*, *uniknout o vlásek (uniklo, i když jen o vlásek – Pb, 2002, s. 195)*, *jednat s horkou hlavou (někdy jednáme s horkou hlavou i my – T, 2006, s. 29)*, *začínat od píky (I akční herec ... začínal od píky – Jtj, 2008, s. 12)*, *propadliště dějin (padají do propadliště dějin – Jtj, 2008, s. 16)*, *kolébka nohejbalu (o novodobé kolébce nohejbalu – Jtj, 2008, s. 68)*, *krokodýlí slzy (krokodýlí slzy nejsou žádný švindl – Jtj, 2008, s. 160)*.

ZÁVĚRY

Cílem diplomové práce bylo popsat a interpretovat lexikální stránku fejetonů R. Křesťana. Excerpované texty obsahovaly velice bohatou slovní zásobu, která svědčí nejenom o autorových výborných jazykových znalostech, ale plyne i z jeho širokého tematického spektra a zájmu o nejrůznější problematiku. Vedle toho je dána také povahou samotného žánru fejetonu, jenž stojí na pomezí publicistiky a umělecké literatury. S ohledem k rozsahu magisterské práce byla excerpce zaměřena pouze na takové lexikální jednotky, které se v textech vyskytují opakovaně, působí zvlášť výrazně, nápadně či neobvykle a které v nich plní specifické funkce.

Pozornost byla věnována lexémům se stylovým příznakem, konkrétně slovům knižním, poetickým, termínům a také výrazům hovorovým. Vedle toho jsem se zaměřila na lexémy, které se od slov neutrálních odlišují svým citovým zabarvením, a to na četné eufemizmy a dysfemizmy. Problematika dysfemizmů byla zpracována v rámci kapitoly věnované nespisovným výrazovým prostředkům. Dalšími sledovanými lexémy byla slova cizího původu, vlastní jména, módní slova a především také neologizmy, které jsou pro Křesťanovy fejetony velmi příznačné. Zvláštní kapitola byla vymezena pro frazeologii a idiomatiku, tedy neodmyslitelnou součást velké většiny textů.

Jednotlivé doklady byly excerpovány celkem z 350 fejetonů, které vyšly postupně v letech 1999–2008 v souborech *Výlov mého rybníka*, *Podkovaná blecha*, *Kachna v bazénu*, *Tandem* a *Jsem z toho jelen*.

Prvním typem sledovaných lexikálních prostředků byla slova cizího původu. Na základě excepcy bylo zjištěno, že vedle slov geneticky cizích, která jsou již zcela vžitá, se ve fejetonech opakovaně vyskytují slova synchronně cizí a slova citátová. V textech odborného rázu plní tyto lexémy nejčastěji funkci termínů, a jsou tak prostředkem intelektualizace. Ve fejetonech ostatních manifestují autorovy výborné jazykové schopnosti a plní funkci aktualizací. Základní vrstvu cizích slov tvoří přejímky z klasických jazyků, tj. z latiny a z řečtiny. Vedle toho se ve fejetonech objevují také lexémy, které byly přejaty z jazyků moderních. Nejčastěji se jedná o přejímky z angličtiny a francouzštiny, v menší míře z němčiny, italštiny, španělštiny, z některých jazyků slovanských i exotických.

Dalším sledovaným lexikálním prostředkem byla vlastní jména. Objevují se takřka ve všech fejetonech a označují velice široký okruh objektů, z čehož vyplývá jejich obrovská rozmanitost. Jejich základní funkcí v umělecké literatuře je funkce expresivní. Vedle toho slouží také jako prostředek charakterizace (postav, prostředí atp.). Vzhledem k velmi rozsáhlé

materiálové základně byla excerpce zaměřena pouze na taková propria, která byla nejvýraznější a častěji se opakovala.

Plán geonymický tak zahrnuje názvy zemí a jejich částí, názvy měst a obcí, názvy hor a pohoří a také kosmonyma. Plán bionymický zahrnuje jména sousedů, jména bývalých učitelů, spolužáků, spolužaček, jména spisovatelů, spisovatelek, jména zpěváků, zpěvaček, hudebníků, skladatelů, jména myslitelů, vědců, odborníků, jména sportovců, jména herců, hereček, režisérů, jména vynálezců, jména státníků, politiků, panovníků, panovnic, jména malířů, výtvarníků, jména mytologická, jména náboženských postav, také jména literárních a filmových postav. Plán chrématonymický zahrnuje názvy knih a periodik, názvy významných budov a míst, názvy organizací a institucí, názvy filmů, seriálů, televizních a rozhlasových pořadů, také názvy firem a značek výrobků.

Typickým a zvláště výrazným lexikálním prostředkem Křesťanových fejetonů jsou neologizmy. Pozornost byla věnována pouze takovým, které na základě osobité hry s jazykem vytvořil sám R. Křesťan. Tyto autorské (individuální) neologizmy se vyznačují rysem okazionálnosti a jsou silně vázány na kontext. Velmi často slouží jako prostředek oživení textů a posílení jejich zábavné stránky. Kromě toho zajišťují navození kontaktu se čtenářem a upoutání jeho pozornosti. Jejich tvoření je nejčastěji realizováno prostřednictvím analogie. Dále je to také nestandardní tvoření mužské nebo ženské varianty lexému, skládání, odvozování, tvoření víceslovných pojmenování a nestandardní negace.

Módní slova jsou dalším nápadným lexikálním jevem. V Křesťanových fejetonech jsou prostředkem parodie a imitace. Často také vystihují osobitý jazyk osob nebo institucí, o kterých autor pojednává, tzn. plní funkci charakterizační.

Termíny, které se v Křesťanových fejetonech objevují, mají různou povahu. Jsou jednoslovné, víceslovné, domácí i přejaté a v textech plní funkci intelektualizační. Pocházejí z různorodých odvětví, přičemž největší zastoupení má sféra biologická. Vedle toho se ve fejetonech můžeme setkat s termíny z oblasti jazykovědy, literatury, výpočetní techniky, fyziky, geologie a geografie, matematiky a geometrie, chemie, administrativy, stavebnictví, ekonomie, práva či z oblasti fotografování. Intelektualizaci textů posilují také pasivní větné konstrukce a hojné citace z odborných knih a periodik.

Dalším nápadným lexikálním prostředkem jsou knižní slova a poetizmy. Tyto výrazy jsou součástí autorova osobitého vyjadřování a v textech se podílejí na vytváření jejich nezaměnitelné atmosféry. Obvykle vystupují jako prostředek komický a parodický. Také se podílejí na výrazném ozvláštnění fejetonů, vystihují řeč osob nebo styl parafrázovaných

příběhů. V textech, které mají blízko k vědeckým pojednáním, posilují jejich intelektuální ráz, jinde slouží také jako prostředek patetizace, popř. poetizace.

Hovorové jazykové prostředky, jejichž doménou je běžně mluvená řeč, nacházejí uplatnění i v Křesťanových fejetonech. Plní funkci aktualizační a autor se prostřednictvím jejich užití snaží zapůsobit na čtenáře a upoutat jeho pozornost. Kromě toho slouží také jako prostředek parodický či jako prostředek charakterizace osob. Nejednou se hovorová slova objevují také jako kontrast k výrazům odborným.

Předmětem excepcí byla také slova citově zabarvená, tj. eufemizmy (meliorativa) a dysfemizmy (pejorativa). Eufemizmy mají ve fejetonech poměrně vysokou frekvenci a jejich základní funkcí je funkce aktualizační. Zvlášť typický je jejich výskyt v pasážích, ve kterých R. Křesťan píše o svých příbuzných a známých. Zde se uplatňují především hypokoristika a také slova familiární. Některá eufemizmy se objevují i jako součást frazémů. Problematika dysfemizmů byla zpracována v rámci nespisovných výrazových prostředků. Ve fejetonech působí jako výrazný stylistický prostředek a objevují se zejména jako součást přímé řeči, tzn. plní funkci charakterizační.

Také nespisovná slova nacházejí ve fejetonech R. Křesťana své uplatnění. Slouží především jako prostředky aktualizace textu a objevují se i v řeči postav jako nástroj jejich charakterizace. Vyznačují se velkou variabilitou. Vedle častých univerbismů, které mají obvykle povahu profesionalismů, se ve fejetonech můžeme setkat s výrazy slangovými obecně českými, argotickými, vulgárními a také s nespisovnými výrazy typickými pro běžnou, spontánní mluvu.

Poslední kapitola byla věnována frazeologii a idiomatice, která ke Křesťanovým fejetonům neodmyslitelně patří. Uvedené výrazy se vyznačují velkou pestrostí a různorodostí, která svědčí o autorově bohaté slovní zásobě. Některé z nich jsou dokonce dílem samotného Křesťana. Základní funkcí frazémů a idiomů je oživit text a zapůsobit na čtenáře. Ve fejetonech se setkáme s velkým množstvím různých přirovnání, pořekadel, přísloví, rčení a frazeologických obrátů.

ANOTACE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno a příjmení autora:	Bc. Zuzana Vyskočilová
Název fakulty a katedry:	Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky
Obor:	Česká filologie
Název diplomové práce:	Lexikální stránka fejetonů Rudolfa Křesťana
Vedoucí diplomové práce:	Prof. PhDr. Edvard Lotko, Csc.
Počet znaků:	172 754
Počet příloh:	bez příloh
Počet titulů použité literatury:	51
Klíčová slova:	lexikologie, fejeton, slovní zásoba, cizí slovo, vlastní jméno, neologismus, módní slovo, termín, knižní slovo, poetismus, hovorové slovo, eufemismus, dysfemismus, nespisovné slovo, frazeologie a idiomatika

Tato diplomová práce si klade za cíl na základě excerptce popsat a interpretovat lexikální prostředky ve fejetonech Rudolfa Křesťana. S ohledem k rozsahu práce je pozornost věnována takovým lexémům, které se ve fejetonech objevují opakovaně, jsou nápadné a plní v textech specifické funkce. Tato kritéria splňují slova cizího původu, vlastní jména, neologizmy, módní slova, termíny, knižní slova a poetizmy, slova hovorová, eufemizmy a dysfemizmy, slova nespisovná, také frazémy a idiomy. Materiálovou bázi práce tvoří excerpta z 350 fejetonů z let 1999–2008.

ABSTRACT

Author's name:	Bc. Zuzana Vyskočilová
Faculty and department:	Philosophical Faculty, Department of Czech Studies
Study program:	Czech Philology
Title:	The lexical aspect of Rudolf Křesťan's short essays
Consultant:	Prof. PhDr. Edvard Lotko, Csc.
Number of characters:	172 754
Number of attachments:	without attachments
Number of used publications:	51
Key words:	lexicology, short essay, lexicon, foreign word, proper noun, neologism, buzz-word, term, literary word, poetic term, colloquialism, euphemism, dysphemism, non-literary word, phraseology and idiomatics

On the basis of the excerpt this thesis describes and interprets the lexical aspect of Rudolf Křesťan's short essays. With the regard to the extent of this thesis I have dealt with the lexemes which occur in the essays frequently, remarkably and which have specific functions in the texts. This includes foreign words, proper nouns, neologisms, buzz-words, terms, literary words and poetic terms, colloquialisms, euphemisms and dysphemisms, non-literary words, also phraseology and idiomatics. The material base of this thesis consists of excerpts from 350 short essays which were written between 1999 and 2008.

LITERATURA

Excerpované tituly

KŘEŠŤAN, R.: *Jsem z toho jelen: 77 fejetonů o údivu*. 1. vyd. Nakladatelství Andrej Šťastný. Praha 2008.

KŘEŠŤAN, R.: *Kachna v bazénu aneb 66 fejetonů o žasnutí*. 1. vyd. Nakladatelství Andrej Šťastný. Praha 2004.

KŘEŠŤAN, R.: *Podkovaná blecha: 100 úsměvných fejetonů o skutečnostech mizejících, trvajících i vznikajících*. 1. vyd. Nakladatelství Andrej Šťastný. Praha 2002.

KŘEŠŤAN, R.: *Tandem aneb Po dvou ve dvou: 100 fejetonů v páru*. 1. vyd. Nakladatelství Andrej Šťastný. Praha 2006.

KŘEŠŤAN, R.: *Výlov mého rybníka: výběr nejúspěšnějších autorových fejetonů z jeho osmi vydaných sbírek*. 1. vyd. HAK. Praha 2000.

Sekundární literatura

CUŘÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. 1. vyd. Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1985.

ČEJKA, M. – LOTKO, E.: *Jazyk a jazykověda 1. Úvod do studia jazyka pro bohemisty*. 1. vyd. Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1974.

ČERMÁK, F.: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. 1. vyd. Karolinum. Praha 2007.

ČERMÁK, F.: *Jazyk a jazykověda*. 3. vyd. Karolinum. Praha 2001.

ČERMÁK, F. a kol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A – P*. 1. vyd. Academia. Praha 1994.

ČERMÁK, F. a kol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné R – Ž*. 1. vyd. Academia. Praha 1994.

ČERNÝ, J.: *Dějiny lingvistiky*. 1. vyd. Votobia. Olomouc 1996.

ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK ČEŠTINY. Lidové Noviny. Praha 2002.

FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*. 1. vyd. Academia. Praha 1985.

GALÍK, J. a kol.: *Panorama české literatury*. 1. vyd. Rubico. Olomouc 1994.

HAUSER, P.: *Nauka o slovní zásobě*. 1. vyd. Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1980.

HAVRÁNEK, B.: *Studie o spisovném jazyce*. 1. vyd. Nakladatelství Československé akademie věd. Praha 1963.

HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A.: *Česká mluvnice*. 1. vyd. Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1981.

- HRABÁK, J.: *Úvod do teorie literatury*. 1. vyd. SPN. Praha 1987.
- HUGO, J. a kol.: *Slovník nespisovné češtiny*. 2. vyd. Maxdorf. Praha 2006.
- JANOUŠEK, P.: *Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 1. A – L*. 1. vyd. Brána. Praha 1995.
- JEDLIČKA, A.: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. 2. vyd. Univerzita Karlova. Praha 1978.
- KNAPPOVÁ, M.: *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. 1. vyd. AZ KORT. Liberec 2002.
- KRAUS, J. a kol.: *Nový akademický slovník cizích slov*. 1. vyd. Academia. Praha 2005.
- KROBOTOVÁ, M.: *Úvod do české stylistiky*. 1. vyd. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2004.
- LEDERBUCHOVÁ, L.: *Průvodce literárním dílem*. 1. vyd. H&H. Jinočany 2002.
- LEHÁR, J. – STICH, A. a kol.: *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vyd. Lidové noviny. Praha 2004.
- LOTKO, E.: *Kapitoly ze současné rétoriky*. 2. vyd. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2004.
- LOTKO, E.: *Slovník lingvistických termínů pro filology*. 3. vyd. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2003.
- LOTKO, E.: *Současné trendy ve slovní zásobě češtiny* (rukopis)
- MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Neologizmy v dnešní češtině*. 1. vyd. ÚJČ AV ČR. Praha 2005.
- MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*. 1. vyd. Academia. Praha 1998.
- MARTINCOVÁ, O.: *Problematika neologizmů v současné spisovné češtině*. 1. vyd. Univerzita Karlova. Praha 1983.
- MENCLOVÁ, V. a kol.: *Slovník českých spisovatelů*. 2. vyd. Libri. Praha 2005.
- OSVALDOVÁ, B. – HALADA, J. a kol.: *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. 2. vyd. Libri. Praha 2002.
- OSVALDOVÁ, B. – KOPÁČ, R.: *O fejetonu s fejetonem*. 1. vyd. Karolinum. Praha 2007.
- PETRŮ, E.: *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Rubico. Olomouc 2000.
- SGALL, P. – HRONEK, J.: *Čeština bez příkras*. 1. vyd. H&H. Praha 1992.
- SLOVNÍK SPISOVNÉ ČEŠTINY PRO ŠKOLU A VEŘEJNOST*. 3. vyd. Academia. Praha 2003.
- SOCHROVÁ, M.: *Český jazyk v kostce*. 1. vyd. Fragment. Havlíčkův Brod 1996.
- ŠRÁMEK, R.: *Úvod do obecné onomastiky*. 1. vyd. Masarykova univerzita v Brně. Brno 1999.

VLAŠÍN, Š.: *Slovník literární teorie*. 2. vyd. Československý spisovatel. Praha 1984.

ZIMA, J.: *Expresivita slova v současné češtině: Studie lexikologická a stylistická*. 1. vyd. Nakladatelství Československé akademie věd. Praha 1961.

Časopisy

POLÁČEK, J.: Fejetony o údivu aneb Jsem z toho jelen!. *Literární noviny*, 2008, roč. 19, č. 52, s. 10.

POLÁČEK, J.: Chvála rozmanitosti života. *Tvar*, 2007, roč. 18, č. 14, s. 23.

Webové stránky

<[http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&s_lang=2&id_desc=76225&title=Pražské noviny](http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&s_lang=2&id_desc=76225&title=Pražské_noviny)>

(c) 1999–2009, poslední aktualizace 28. 12. 2006 [cit. 2009-09-20]

<[http://cs.wikipedia.org/wiki/Tomáš_Sláma_\(moderátor\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Tomáš_Sláma_(moderátor))>

(c) 1999–2009, poslední aktualizace 6. 6. 2009 [cit. 2009-09-25]

<http://www.rozhlas.cz/praha/osoby/_zprava/163812>

(c) 2000–2009, poslední aktualizace 10. 12. 2009, [cit. 2009-09-20]

<<http://www.osu.cz/fpd/kcd/dokumenty/cestinapositi/lexikologie.htm>>

(c) 2003, poslední aktualizace 6. 7. 2003, [cit. 2009-10-13]

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Kulturní_antropologie>

(c) 1999–2009, poslední aktualizace 30. 9. 2009, [cit. 2009-11-28]

<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Etnologie>>

(c) 1999–2009, poslední aktualizace 19. 11. 2009, [cit. 2009-11-28]

SEZNAM ZKRATEK

angl.	anglický
čes.	česky
<i>ESČ</i>	<i>Encyklopedický slovník češtiny</i>
<i>Jtj</i>	<i>Jsem z toho jelen</i>
kap.	kapitola
<i>Kb</i>	<i>Kachna v bazénu</i>
lat.	latinsky
n.	nebo
nar.	narozen
<i>NASCS</i>	<i>Nový akademický slovník cizích slov</i>
něm.	německy
<i>Pb</i>	<i>Podkovaná blecha</i>
r.	rok
rkp.	rukopis
s.	strana
<i>SSČ</i>	<i>Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost</i>
stol.	století
vl. jm.	vlastním jménem
<i>Vmr</i>	<i>Výlov mého rybníka</i>